

**SUHDEPERUSTAISEN
TIEDONMUODOSTUKSEN JÄNNITTEET
LASTENSUOJELUN AVOHUOLLON
SOSIAALITYÖSSÄ**

Marjo Alatalo
Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Lisensiaatintutkimus
Sosiaalityön erikoistumiskoulutus
Lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala
Kesäkuu 2018

Sisällys

1. JOHDANTO	2
2. TIEDONMUODOSTUKSEN SUHDEPERUSTAISUUS	5
2.1 Tieto asiakassuhteissa	5
2.2 Lasten osallisuus ja lasten tieto	8
2.3 Tieto usean toimijan välisissä suhteissa	13
2.4 Suhdeperustaisen tiedon tapauskohtaisuus	17
2.5 Hallinnollinen ja suhdeperustainen tieto	20
2.6 Tutkimuskysymys	24
3. TUTKIMUKSELLISET VALINNAT	26
3.1. Aineiston rakentuminen	26
3.1.1. Arviointityövälineiden kokeilu tutkimuskontekstina	26
3.1.2. Ryhmähaastattelut metodina	29
3.1.3. Ryhmähaastattelujen toteutus	31
3.2. Tutkijan positio	33
3.3. Aineiston analyysi	35
3.4. Tutkimusetiikka	39
4. TIEDONMUODOSTUS SOSIAALITYÖNTEKJÖIDEN JÄSENTÄMÄNÄ	42
4.1 Asiakastyössä rakentuva tietäminen	42
4.2 Sosiaalityöntekijän vastuu kokonaisvaltaisesta tiedosta	49
4.3 Nuoret ja vanhemmat suhteiden ja tiedonmuodostuksen osapuolina	57
4.4 Lapset suhteiden ja tiedonmuodostuksen osapuolina	68
4.5 Yhteisen tulkinnan tekemisen vaikeus ammattilaisten välisissä yhteistyösuhteissa	74
4.6 Suhdeperustainen tieto ja toimintaympäristön reunaehdot	83
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	92
5.1 Suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen jännitteet	92
5.1.1 Suhdeperustaisen tietämisen jännitteinen paikka	92
5.1.2 Jännitteet prosessinjohtajuuspuheessa	95
5.1.3 Nuoret ja vanhemmat suhteiden ja tiedonmuodostuksen osapuolena	97
5.1.4 Lapset suhteiden ja tiedonmuodostuksen osapuolena	98
5.1.5 Yksin vai yhdessä tehdyt tulkinnat	100
5.1.6 Toimintaympäristön ja suhdeperustaisen tietämisen tavan väliset jännitteet	102
5.2 Ajatuksia käytäntöjen kehittämisestä ja jatkotutkimuksesta	104
5.2.1 Tietämisen kokonaisvaltaisuus	106

5.2.2 Tietämisen jatkumollisuus.....	109
5.2.3 Suhdeperustainen ja monitoimijainen tietäminen.....	110
5.2.4 Käytäntöjen relationaalisuutta huomioivan tutkimuksen tarve	113
5.3 Tutkimuksen arviointia.....	114
Lähteet:	118

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

ALATALO, MARJO:

Suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen jännitteet avohuollon sosiaalityössä

Lapsi- ja nuorisososiaalityö. 124, 1 liitesivu.

Helmikuu 2018.

Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa lastensuojelun tiedonmuodostuskäytännöistä avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Tietoa on tuotettu vastaamalla kysymykseen: *Millaista suhdeperustainen tiedonmuodostus on lastensuojelun avohuollossa sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä?* Tiedonmuodostuskäytäntöjä on tarkasteltu ryhmähaastatteluissa tuotetun puheen kautta. Teoriaohjaavan temaattisen analyysin tuloksena on muodostettu kuusi tiedonmuodostuskäytäntöjen suhdeperustaisuutta tarkastelevaa teemaa. Sosiaalityöntekijöiden tuottaman jäsennyksen mukaan suhdeperustainen tiedonmuodostus lastensuojelun avohuollossa on jännitteistä.

Sosiaalityöntekijät paikansivat tiedonmuodostuksen jatkuvaksi osaksi avohuollon sosiaalityötä. Työskentelysuhteiden myötä syvenevä tiedonmuodostus nähtiin auttamisen mahdollisuuksia tukevana käytäntönä ja se oli jännitteisessä suhteessa laajaalaiseen ja nopeaan alkuarviointiin. Prosessinjohtajan tiedollisessa asemassa tulivat esiin jännitteet asiakkaiden ja sosiaalityöntekijän kohtaamisissa ja muilta ammattilaisilta välillisesti saadun tiedon, kokonaisvaltaisen ja riittämättömän tiedon sekä ennakoidun ja kokeillen saadun tiedon välillä. Nuorten ja vanhempien asema tiedonmuodostuksen osapuolina näyttäytyi aineistossa vahvana ja kietoutui yhteisen ymmärryksen myötä vahvistuviin auttamisen mahdollisuuksiin. Suhteet nuoriin kuvattiin luontevina, mutta suhteissa vanhempiin korostui epäluottamuksen ja luottamuksen välinen jännite. Lasten asemaa omasta tilanteestaan tietäjänä ja arviointiin osallistujana sekä asiakkuuteen liittyvän tiedon vastaanottajana tuotiin esiin tilannekohtaista harkintaa edellyttävänä asiana. Lasten osallistumista punnittiin suhteessa lapsen suojelun tarpeeseen. Monialaisissa suhteissa nousi esiin jännite yksin tai kollegoiden kesken ja jaetusti muiden toimijoiden kanssa tehtävän tulkinnan välillä. Yhteistyötä leimasi koordinaation ja vuoropuhelun puute. Rinnakkaisissa suhteissa syntyi jopa vastakkaisia tulkintoja tilanteeseen sopivista ratkaisuista. Aineisto on temaattisesti kaksijakoinen. Sosiaalityöntekijät kuvasivat suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen lastensuojeluun sopivana käytäntönä, mutta toimintaympäristö näyttäytyi suhdeperustaisen tietämisen tavan mahdollisuuksia kaventavana tai jopa sitä estävänä.

Asiasanat: Lastensuojelu, avohuollon sosiaalityö, tiedonmuodostuskäytännöt, suhdeperustaisuus.

1. JOHDANTO

Suomalaisen lastensuojelun tilaa ja kehittämisen tarpeita on viime vuosina arvioitu useissa selvityksissä (Toimiva lastensuojelu 2013; 2014; Sinko & Muuronen 2013; Kumpula 2013; Sipilä & Österbacka 2013; Alhanen 2014; Saira & Kankainen 2014; Hytönen ym. 2016; Selvityshenkilön arvio..., 2018). Aihetta on ruodittu myös tiedotusvälineissä ja sosiaalisessa mediassa. Näkemyksiään lastensuojelusta ovat esittäneet niin asiantuntijat, valvontaviranomaiset, poliitikot, toimittajat, asiakkaat ja heidän läheisensä, kuin huolestuneet kansalaiset.

Lastensuojelun tilannetta koskeviin pohdintoihin osallistuneet ovat tahoillaan eritelleet esimerkiksi sitä, miten lastensuojelun työskentelyssä karttuva tieto välittyy toimijalta toiselle ja miten työskentelyssä mukana olevat sitä tulkitsevat. Lisäksi on havahduttu miettimään, kuka lastensuojelussa tulee kohdatuksi ja kenen tietoa lopulta kuullaan.

Suomalaisessa julkisessa keskustelussa sosiaalityöntekijöiden toimintapojen ruodinta ei ole ollut yhtä aggressiivista ja tuomitsevaa kuin se on ollut esimerkiksi Iso-Britanniassa (Sinko 2004, 10–11). Silti myös suomalaisessa julkisessa tai tavallisten kansalaisten keskuudessa käydyissä keskusteluissa on esitetty näkemyksiä, joiden mukaan lastensuojelussa pitäisi pystyä nykyistä varmemmin ennakoimaan lapsen tilanteeseen liittyviä riskejä.

Keskusteluissa on ollut kyse muun muassa siitä, millaisia ovat lastensuojelun asiakastyön käytännöt, joiden varassa tieto ja siihen perustuva arvio lapsen tilanteesta ja tuen tarpeista muodostuu (Petrelius, Tulensalo, Jaakola & Hietämäki 2016, 7). Esille tuodut näkökulmat ovat osoittaneet, että lastensuojeluun liittyvien asiakastapausten käsittelyn yhteydessä esitetään usein varsin voimakkaita näkemyksiä. Kommenteissa saatetaan ajautua polarisoituneeseen asetelmaan, vertailemaan lapsen edun kannalta ”oikeita” tai ”väärä” ratkaisumalleja. Tällainen lastensuojeluasioiden käsittelemisen tapa ilmentää kansalaisten yleisesti kokemaa vaikeutta hyväksyä lastensuojelun työskentelyssä rakentuvan tiedon ja siihen perustuvien päätösten tekemisen epävarmuutta. Lastensuojeluun liittyvien kysymysten on havaittu herättävän yhteiskunnallisella tasolla hankalasti käsiteltävissä olevaa ahdistusta. (Munro 2011; Samsonsen & Willumsen 2014.)

Olen työskennellyt vuosituhanen taitteesta vuoteen 2013 saakka lastensuojelun avoimuudessa sosiaalityöntekijän ja johtavan sosiaalityöntekijän tehtävissä. Lapsen tilannetta koskevan tiedon muodostamisen haasteet ovat minulle tuttuja avoimuuden sosiaalityön arjesta. Kohtaamieni lasten ja heidän perheidensä tilanteet eivät ole olleet helppoja selvitettäviksi. Raskaimmalta on tuntunut vastuu lapsen suojelusta ja lapsen edun mukaisten päätösten tekemisestä, vaikka selkeää käsitystä tilanteesta ja siihen sopivista ratkaisuvaihtoehdoista ei aina ole ollut mahdollistaa tavoittaa. Omat kokemukseni

lastensuojelun sosiaalityöstä sekä kiinnostukseni työkäytäntöjen kehittämiseen saivat minut valitsemaan lastensuojelun tiedonmuodostuskäytännöt opinnäytetyöni aiheeksi. Lapsen asiasta vastaavalla sosiaalityöntekijällä on keskeinen rooli lapsen tilannetta ja tuen tarpeita koskevan tiedon muodostamisessa. Sosiaalityöntekijän ammattitaidon ydintä on hahmottaa, mitä ja miten hänen on tärkeää tietää johtaessaan lastensuojelun prosessia (Sinko & Heinonen 2014). Sosiaalityöntekijän on kyettävä esittämään perusteltu arvio lapsen edusta jokaisen asiakkaana olevan lapsen kohdalla aina, kun sitä kysytään tai kun esimerkiksi on tarpeen tehdä lastensuojelulain mukaisia lasta koskevia päätöksiä. Perustellusti voidaan todeta, että sosiaalityö lastensuojelussa on luonteeltaan paitsi ihmissuhdeperustaista auttamis- ja suojelutyötä, myös tietotyötä (Pohjola & Korhonen 2014; Pohjola, Pitkänen & Koivisto 2015, 176). Sen vuoksi lastensuojelun tiedonmuodostuksen tarkasteleminen sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta on tärkeää.

Sosiaalityöntekijän vastuulle säilytetty tiedonmuodostuksen tehtävä on vaativa. Lapsen tilanne ei ole tiedonmuodostuksen kohteena useinkaan vakiintunut. Tavallista on, että siinä tapahtuu nopeita muutoksia. Uutta tietoa on osattava suhteuttaa aikaisemmin kertyneeseen tietoon. Lastensuojelun sosiaalityöntekijältä edellytetään kykyä tehdä nopeita uudelleen arviointeja. Lastensuojelutyön arjessa ei ole mahdollista vain pohtia lapsen tilanteesta hankitun tiedon mahdollisia merkityksiä, vaan tietoa on välttämättömästi käytettävä päätöksenteon ja joskus myös lapsen ja hänen perheensä elämäntilanteeseen puuttumisen perusteluna (Pekkarinen & Tapola–Haapala 2009). Tiedon muodostaminen ja tieto liitetäänkin lastensuojelussa yleensä asiakasprosessin eri vaiheissa toteutettavaan lapsen tilanteen ja tuen tarpeen arviointiin sekä päätöksen tekoon.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tekemän tietotyön tueksi on kehitetty erilaisia arviointimalleja. Arviointimallit ovat ehdotuksia siitä, millä tavalla lastensuojelussa tulisi muodostaa tietoa lapsen tilanteesta työskentelyprosessin eri vaiheissa. Toimiva Lastensuojelu –suunnitelmassa (2014) arviointikäytännöt on valittu lastensuojelun kehittämisen painopisteeksi. Suunnitelman mukaan lastensuojelun asiakasprosessissa tehtävä arviointi on sisällöltään ja tasoltaan vaihtelevaa eri puolilla maata. Suunnitelmassa linjataan, että arviointikäytäntöjen laatua pitäisi parantaa valtakunnallisen ohjauksen ja hyvien käytäntöjen tietopankin keinoin. Tavoitteeksi asetetaan yhtenäisten arvioinnin toimintamallien kehittäminen. Lisäksi ehdotetaan, että arvioinnissa tulisi käyttää strukturoituja, dokumentoituja ja tutkimukseen perustuvia lapsen ja perheen tilanteen arviointimenetelmiä. (Mts., 29–30.) Sitten tähän työhön on ryhdytty hahmottelemalla laadukkaan lapsen tilanteen ja tuen tarpeen arvioinnin keskeisiä elementtejä (Petrelius ym. 2016, 9–23).

Toimiva lastensuojelu –suunnitelmassa esitetyt näkemykset ovat vahva kannanotto sosiaalityöntekijöiden arviointi- ja tiedonmuodostuskäytäntöjen laadun kehittämisen ja yhdenmukaistamisen tarpeista. Sosiaalityöntekijöiden oma ääni on kuitenkin jäänyt keskustelussa melko hiljaiseksi. Tutkimukseni tavoitteena on nostaa sosiaalityönteki-

jöiden työkokemukseen perustuvaa näkökulmaa esiin. Tarkastelen sosiaalityöntekijöiden tiedonmuodostuksen käytäntöjä lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä. Avohuollon sosiaalityöntekijän keskeisiä tehtäviä ovat asiakassuunnitelman ja päätösten tekeminen (avohuollon tukitoimet, kiireellinen sijoitus, huostaanotto).

Ymmärrän tiedonmuodostuskäytännöt vakiintuneina tiedon hankkimista ja vastaanottamista sekä tulkitsemista koskevinä toiminta- ja ajattelutapoina (Alhanen 2014). Tutkimuksen teoreettinen viitekehys ja käsitteellinen tarkastelun näkökulma on lastensuojelun tiedonmuodostuksen suhdeperustaisuus (Pösö 2010). Suhdeperustaisuus määrittyi avohuollon sosiaalityön tiedonmuodostuskäytäntöjä jäsentäväksi käsitteeksi aineiston ja tutkimuskirjallisuuden vuoropuheluna edenneessä prosessissa. Olen koonnut viitekehysten tutkimuskirjallisuudesta, jossa tarkastellaan tiedonmuodostusta kolmesta eri näkökulmasta. Ensimmäinen näkökulma on tiedonmuodostuksen kiinnittyminen suhdeperustaiseen työskentelyyn (Ruch 2005; 2010). Kyse on tiedon rakentumisesta työntekijä–asiakassuhteissa ja ammattilaisten välisissä suhteissa. Toinen näkökulma valottaa suhdeperustaisen tiedonmuodostuskäytännön tapauskohtaisuutta (Taylor & White 2006; Karvinen–Niinikoski 2010; Pösö 2012). Tapauskohtaisuus tarkoittaa tiedon suhteuttamista yksittäisen lapsen tilanteeseen. Kolmas näkökulma käsittelee suhdeperustaisen tiedonmuodostuskäytännön ja toimintaympäristön välistä suhdetta, pureutuen erityisesti suhdeperustaisen tiedon ja hallinnollisten tiedon tarpeiden väliseen jännitteeseen (Parton 2008; White, Hall & Peckover 2008; Juhila 2009; Pösö 2010).

Olen kiinnostunut erityisesti siitä, millaisena tiedonmuodostuskäytäntöjen suhdeperustaisuus jäsenyytensä sosiaalityöntekijöiden haastattelupuheessa. Analyysissä erittelen aineiston sisältöä sekä sen omilla ehdoilla että hyödyntämällä suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen osa-alueista koostuvan viitekehysten tarjoamia käsitteitä ja näkökulmia. Olen muodostanut aineistosta kuusi suhdeperustaista tiedonmuodostuksen käytäntöä kuvaavaa teemaa, jotka käyn läpi tutkimuksen tulosoissa. (Silvasti 2014, 43–44; Tuomi & Sarajärvi 2013, 117; Eskola & Suoranta 2014, 175–189.) Teemoja ovat tiedonmuodostuksen paikantuminen osana työskentelyn kokonaisuutta, sosiaalityöntekijän prosessinjohtajuuteen kietoutuva tiedollinen asema, nuoret ja vanhemmat suhteiden ja tiedonmuodostuksen osapuolina, lapset suhteiden ja tiedonmuodostuksen osapuolina, tulkintojen tekeminen yhteistyössä muiden ammattilaisten kanssa sekä toimintaympäristön suhdeperustaiselle tiedonmuodostuskäytännölle asettamat reunaehdot.

Tulosten kokoamisen yhteydessä syvennän analyysiäni. Nostan esiin sosiaalityöntekijöiden jäsenyyksistä löytämiäni suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen jännitteitä ja suhteutan niitä tutkimukseni teoreettiseen viitekehykseen. Lisäksi pohdin tutkimuksen tulosten yhteyttä lastensuojelun tiedonmuodostuskäytäntöjen kokonaisvaltaisuudesta, jatkumollisuudesta sekä suhdeperustaisuudesta ja monitoimijaisuudesta käytyyn keskusteluun. Näiden näkökulmien kautta tuon esiin, millaisia tiedonmuodostuskäytäntö-

jen kehittämistarpeita tutkimukseni nostaa esiin. Tutkimusprosessin arvioimisen yhteydessä erittelen aineistolähtöisesti painottuneen tutkimukseni moniaineksisuuden haasteita ja hyötyjä suhteessa tutkimukselleni asettamiini tavoitteisiin.

2. TIEDONMUODOSTUKSEN SUHDEPERUSTAISUUS

Lastensuojelun sosiaalityössä tiedonmuodostuksen suhdeperustaisuus merkitsee ensinnäkin tiedon tuottamista sekä sosiaalityöntekijä–asiakassuhteissa että työskentelyyn osallistuvien muiden toimijoiden, asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden välisissä suhteissa. Toisaalta suhdeperustaisuus on tiedon tapauskohtaisuutta. Asiakassuhteessa esille tulevaa tietoa on tarpeen suhteuttaa lapsen ja perheen yksilöllisiin elämänvaiheisiin ja tilannetekijöihin. (Pösö 2010, 330.)

Yksittäisen sosiaalityöntekijän tietämisen tavat ja niitä koskevat jäsennykset ovat väistämättä sidoksissa ympäröivään todellisuuteen ja toimintaympäristöön (Alhanen 2007, 104–107; 2014, 24; Koivisto 2006; Koivisto 2009; Pohjola & Koivisto 2014; Pohjola ym. 2015). Tämän vuoksi käsittelen lopuksi myös suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen ja hallinnollisten tiedon tarpeiden sekä lastensuojelutyön organisatoristen ratkaisujen välisiä yhteyksiä.

2.1 Tieto asiakassuhteissa

Suhdeperustaisessa asiakastyössä onnistuminen edellyttää työntekijältä panostusta vuorovaikutus-, auttamis- ja tunnetaitoihin (Ruch 2005; 2010). Tämän lisäksi työskentelysuhteet asiakkaisiin rakentuvat sosiaalityöntekijän sisäistämien ammatillisten peruseräaateiden varaan. Sosiaalityöntekijällä tulee olla valmiudet tiedostaa toimintaympäristön yhteiskunnallis-poliittisia ja organisaatioon liittyviä kontekstitekijöitä sekä arvostaa asiakkaan itsemääräämisoikeutta, ihmisarvoa ja ainutlaatuisuutta. (Laitinen & Kemppainen 2010.) Hyytisen (2007, 150–152) mukaan onnistuneen suhdeperustaisen asiakastyön perusta on työntekijän lähtökohtaisessa luottamuksessa asiakkaaseensa. Sen sijaan asiakkaan luottamus työntekijään ei ole lähtökohtaista. Työntekijän on se omalla toiminnallaan ansaittava.

Laitinen ja Väyrynen (2011) lähestyvät sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden suhteita lastensuojelun prosesseissa eettisten haasteiden näkökulmasta. Heidän mukaansa yksi keskeinen eettisten haasteiden kategoria on asiakkaan ja hänen toimintansa kohtaaminen. Tässä kategoriassa eettiset haasteet kiinnittyvät tiedonmuodostuksessa tärkeään tulkinnan tekemiseen. Jos sosiaalityöntekijä ei tietoa tulkitessaan tiedosta omia normatiivisia oletuksiaan, seurauksena voivat olla jopa kohtaamista ja avun saamisen kokemusta estävät, asiakasta stereotypisoivat ja leimaavat tulkinnat. Tässä yhteydessä Laitinen ja Väyrynen linjaavat, että asiakkaiden oman tiedon arvostaminen on sosiaa-

lityössä olennaista. Eettisesti valveutuneessa sosiaalityössä asiakas tilanteineen tulee kohdata subjektina, joka on paras oman tilanteensa asiantuntija. Näistä lähtökohdista lastensuojelun sosiaalityössä on mahdollista kerätä tiedostamattomista stereotyyppioista vapaata, oikeaa ja oikeudenmukaista tietoa asiakkaan tilanteesta. (Mts., 163–173.) Toisaalta työskentelysuhteet lastensuojelun kontekstsissa ovat luonteeltaan institutionaalisia (Banks 2004, 17; Laitinen & Kemppainen 2010, 153; Pohjola 2010, 19–20, 52; Järvinen 2015, 19–31). Tämän vuoksi se, millaiseksi suhteet asiakkaiden ja ammattilaisten kesken muotoutuvat ja millaista tietoa suhteissa on mahdollista syntyä, ei palaudu pelkästään sosiaalityöntekijän kykyyn tiedostaa ammatillisen työnsä lähtökohtia tai vuorovaikutustilanteissa tekemiin valintoihin.

Lastensuojelun yhteydessä asiakas–sosiaalityöntekijä suhteiden institutionaalisuus tarkoittaa etenkin valtaa, joka viranomaisella on lainsäädäntöön pohjautuvan asemansa perusteella. Lastensuojelussa työskentelysuhteita ja suhteissa muodostettavaa tietoa värittää väistämättä lapsen edun määrittämiseen kietoutuva vallankäyttö. Vallankäytön merkitystä ja mahdollisuutta vahvistaa se, ettei lapsen ja perheen tilanteiden tulkintaan ole olemassa yksiselitteisiä tai yleiseen tietoon perustuvia malleja, joita sosiaalityöntekijä ja asiakas voisivat yhdessä hyödyntää tehdessään lapsen ja perheen tilannetta koskevia ratkaisuja. Lastensuojelussa sosiaalityöntekijällä on ammattilaisena asiakkaaseen nähden käytettävissään enemmän valtaa määrittää ja tulkita sitä, mikä kulloinkin on lapsen edun mukaisin tapa toimia. Työskentelysuhteissa syntyvän tiedon tulkinta edellyttääkin sosiaalityöntekijöiltä valmiutta ja kykyä tilannesidonnaiseen moraaliseen järkeilyyn. (Pösö 2012, 91.)

Tiedonmuodostuksen lähtökohtien tiedostaminen on erityisen tärkeää lastensuojelun sosiaalityössä, jossa on väistämättä kohdattava puuttumista edellyttäviä tilanteita. Sosiaalityöntekijän saattaa olla tarpeen käyttää vahvaa ja yksisuuntaista määrittelyvaltaa lapsen suojelemiseksi, vaikka muutoin pyrkimyksenä olisikin avoin ja vastavuoroinen vuoropuhelu lasten ja vanhempien kanssa. Eettisesti kestävässä sosiaalityössä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän vuorovaikutussuhteessa käytettäviä tiedonmuodostuksen metodisia vaihtoehtoja on useita ja tilanteeseen sopivat vaihtoehdot valitaan tietoisesti. Tämä edellyttää sosiaalityöntekijältä asiakastyön vuorovaikutustilanteissa taitavaa tasapainoilua eri vaihtoehtojen välillä. (Juhila 2006, 86, 243–255.)

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden asiakkaisiin nähden tiedollisesti vahvempi asema konkretisoituu lastensuojelun asiakirjojen laatimisen käytännöissä. Huostaanotto- päätösten tekeminen tai esimerkiksi lapsen sijaishuoltopaikasta päättäminen saattaa perustua pelkästään sosiaalityöntekijän ja mahdollisesti muiden ammattilaisten kirjaamaan tietoon (Laakso 2013). Asiakirjojen kirjoittamisen tapa ja tekstissä käytetyt ilmaisut rakentavat vähintään yhtä merkittävästi asiakassuhdetta kuin kohtaamiset, joissa tapahtunutta ja puhuttua tallennetaan asiakirjoihin (Eronen 2012; Vierula 2012; 2014).

Sosiaalityöntekijä tekee valintoja siitä, mitä ja miten hän kirjaa. Vaikka asiakirjoja kirjattaessa otetaan huomioon tekstien erilaiset lukijat, esimerkiksi lapset, vanhemmat tai hallinto-oikeuksien jäsenet, näkökulma on silti viranomaisen valitsema ja siten institutionaalisesti painottunut. (Huuskonen ym. 2011, 328; 332–34; Vierula 2014, 346–347.) Asiakirjojen sisältöjä koskevissa valinnoissa voivat painottua lastensuojelutehtävän toteuttamisen kannalta tärkeät näkökulmat. (Huuskonen ym. 2010, 653–656).

Asiakirjat niihin kirjattuine tietoineen seuraavat asiakkaan mukana instituutioista ja palveluista toiseen. Asiakirjoihin kirjoitetuilla arviointitiedoilla on usein kauaskantoisen vaikutus asiakkaan elämään. (White ym. 2008.) Vierula (2012, 2014) on tutkinut lastensuojelun asiakirjoja vanhempien näkökulmasta. Vierulan tulosten mukaan asiakirjoilla voi olla suuri asiakkaan toimijuuden ja osallisuuden tunnetta määrittävä vaikutus. Kirjattu elämäntarina ja vanhemman oma kokemus elämästään voivat olla joko yhtenevässä, korjaavassa tai kiistävässä suhteessa toisiinsa. Kiistävä suhde saattaa olla vaikutuksiltaan hyvinkin haavoittava vanhemman elämän kokonaisuudessa. (Vierula 2012; 2014, 356–357.)

Asiakas–sosiaalityöntekijäsuhteiden institutionaalisen ulottuvuuden, eli lastensuojelun sosiaalityössä tehtävien päätösten ja vallankäytön vuoksi on tärkeää jäsentää, millaiseen asiantuntijuuden orientaatioon lastensuojelun sosiaalityön työskentelyssä ja tiedonmuodostuksessa tukeudutaan. Asiantuntijuuden orientaatioiden ääripäistä löytyvät asiakkaat ulossulkeva, suljettu asiantuntijuuden orientaatio ja dialogista vuoropuhelua korostava avoin asiantuntijuuden orientaatio. (Eräsaari 2006; Karvinen–Niinikoski 2009.)

Erityisesti modernin ajalle on ollut luonteenomaista suljettu tietämisen tapa, joka korostaa tieteen tekijöiden ja asiantuntijoiden auktoriteettiasemaa. Vertikaalinen asiantuntijuus perustuu asetelmaan, jossa sosiaalityöntekijä on tietäjä ja asiakas tietämisen kohde. Tällöin sosiaalityöntekijä katsoo omaavansa suvereenisti tiedon niin asiakkaan tilanteesta, tarpeista kuin siitä, mitä työskentelyssä pitäisi tavoitella. (Juhila 2006.) Vastaavanlaista orientaatiota edustavat Smalen ja Tusonin (1993) esittämät kyselymallin ja proseduraalimallin mukaiset tilannearvion tekemisen mallit. Kyselymallissa (the questioning model) sosiaalityöntekijä on ekspertin asemassa ja käytössä on valmis kysymysformaatti. Sosiaalityöntekijä sovittaa sen avulla kerätyn tiedon omaan käsitykseensä hyvästä elämästä ja hyvinvoinnista. Proseduraalimallissa (the procedural model) tarkoituksena on vain tiedon keruu ja apuna voidaan käyttää muistilistoja (checklist). Työntekijän ja asiakkaan suhde ei tällaisessa työskentelyssä näyttäydä tiedonmuodostuksen näkökulmasta tärkeänä, koska pyrkimys tilanteen yhteiseen ymmärtämiseen vuoropuhelun kautta jää puuttumaan.

Siirryttäessä postmoderniin aikakauteen, on yhteiskunnassa ja tieteessä laajasti tunnistettu kehityskulku kohti tietoteoreettista käännettä. Tieteellisen ja arkisen kokemus-

tiedon rajat ovat alkaneet hämärtyä. Sen myötä asiantuntijoiden asema pelkästään tieteelliseen tietoon nojaavana auktoriteettina on horjunut. Asiantuntijuus on alkanut lähentyä kansalaisia ja tavallisten ihmisen arkea. Asiantuntijan ei odoteta olevan muista ”tavallisista” ihmisistä etäällä oleva ja yksiselitteisiä totuuksia saneleva auktoriteetti. Erilaisten asiantuntijatahojen kuten tutkijoiden tai viranomaisten asiantuntijuus on muokkautunut neuvottelevammaksi. Asiantuntijuus ja asiantuntijan käyttämä tieto on avoimempaa, koska sen tuottamisen odotetaan olevan selkeästi perusteltua ja monenlaisia tietämisen tapoja hyödyntävää. (Eräsaari 2006, 182–186.) Suomalaisessa sosiaalityössä ensimmäisinä merkkeinä tämänsuuntaisesta käännteestä on nähty se, että sosiaalityöntekijöiden työssään kartuttamaa ammatillista kokemustietoa alettiin arvostaa ja kuulla (Mutka 1998).

Horisontaalisessa asiantuntijuudessa suhde sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä perustuu kumppanuuteen (Juhila 2006). Tällaisessa suhteessa kumppanuuteen osapuolen asiantuntijuus ei ole toistansa ylittävää. Horisontaaliseen asiantuntijuuteen kytkeytyy oletus tietämisen sitoutumisesta paikallisiin konteksteihinsa ja asiantuntijan kyvystä tiedostaa tiedon ja vallan välisiä yhteyksiä. Samanlaista ajattelua edustaa Smalen ja Tusonin (1993) tilannearviota teoretisoiva vaihdantamalli (the exchange model). Mallissa tilannearvio ymmärretään tiedon vaihtamisena asiakkaan kanssa. Asiakas nähdään oman tilanteensa asiantuntijana ja myös tulkinnat tilanteesta tehdään vuorovaikutteisesti. Tärkeänä nähdään lisäksi asiakkaan voimavarojen tunnistaminen sen sijaan, että keskityttäisiin kartoittamaan pelkkiä ratkaisuaan odottavia ongelmia.

Asiantuntijuuden suljetun ja avoimen orientaation välinen jännite on noussut esiin viimeaikaisessa suomalaisia lastensuojelun tiedonmuodostuskäytäntöjä käsittelevässä keskustelussa. Lastensuojelun sosiaalityössä on jo tunnistettu tarvetta kehittää työtä yhteistoiminnallisempaan ja avoimempaan suuntaan (Palsanen 2013). Tästä huolimatta suomalaisessa sosiaalityön tietokäytäntöjen kehittämistyössä avoimuutta rakentava vuorovaikutteisuus ei ole edelleenkään ollut painopisteenä. Työvälineiden kehittämisessä on korostunut ammattilaisten toteuttamaan, mahdollisimman monipuoliseen tiedon keruuseen tähtäävä ja suljetun asiantuntijuuden orientaatioon nojautuva työote. (Pohjola & Koivisto 2014; Pohjola ym. 2015.)

2.2 Lasten osallisuus ja lasten tieto

Suomessa on käyty lapsipoliittista keskustelua lapsen osallisuudesta aina 1960-luvulta lähtien (Känkänen 2013, 71–72). Tämä on näkynyt suomalaisen lastensuojelulainsäädännössä. Jo vuoden 1983 lastensuojelulaki on korostanut lapsen etua lastensuojelutyön tärkeimpänä ohjaavana periaatteena. Suomalaisen lastensuojelun työkäytännöissä on kuitenkin alettu tavoitella lapsen osallisuuden vahvistamista varsinaisesti vasta 1990-luvulta lähtien. Vaikka lapsen etua lastensuojelun lähtökohtana oli korostettu esimerkiksi lainsäädännössä jo pitkään, tuolloin voitiin edelleen kritisoida sitä, että

lapset itse eivät saaneet juurikaan mahdollisuutta osallistua oman etunsa määrittämiseen. Vuonna 2008 voimaan tullut laki (Lsl 2007/417 4§) vahvistikin lapsen asemaa tiedon tuottamiseen osallistujana, sisällyttämällä lapsen edun määrittelyyn ”mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan” (Pösö 2013).

Lapsen osallisuutta korostavien työkäytäntöjen pohtiminen sai Suomessa alkunsa vankasti edenneen ja kansainvälistäkin huomiota niittäneen lapsuuden tutkimuksen myötä. Tutkimuksen ansiosta alettiin kiinnittämään huomiota koko yhteiskunnan aikuislähtöisyyteen ja siihen, ettei lasten ääni kuulu tutkimuksessa tai esimerkiksi palveluiden kehittämisessä. Tutkimusperinne pohjautui uudenlaiseen lapsikäsitukseen, jossa lapset alettiin nähdä aktiivisina toimijoina ja kykenevinä toimimaan luotettavina informantteina. Uudenlaisessa lapsikäsituksessa lapsuutta ei haluttu ymmärtää pelkäämään aikuisuutta edeltävänä elämänvaiheena. Lisäksi lasten asettamista kategorisesti yksinomaan haavoittuvan ja suojelua tarvitsevan asemaan ryhdyttiin kyseenalaistamaan. (Alanen & Bardy 1990; Pölkki 2008, 171.)

Uudenlainen lapsikäsitys ei kuitenkaan korvannut aikaisempaa käsitystä, vaan tuli huomioitavaksi entisen vallitsevan suhtautumistavan rinnalle. Thomas’n (2002) mukaan suojelua ja osallisuutta korostavien lapsikäsitysten välinen jännite merkitsee lastensuojelussa erityisesti punnintaa lapsen mahdollisuudesta käyttää valtaa ja osallistua päätöksentekoon omassa asiassa. Päätöksentekoon kytkeytyminen kiinnittää suojelun ja osallisuuden välisen jännitteen erityisesti lapsen lastensuojeluasiassa muodostettavaan tietoon ja sen muodostamisen tapoihin.

Hotarin, Orasen ja Pösön (2013, 158–159) mielestä lasten osallisuuden lastensuojelussa tulisi tarkoittaa lasten vahvaa asemaa sekä tiedon tuottajina että vastaanottajina. Tämän toteuttaminen ei kuitenkaan ole lastensuojelussa yksiselitteistä. Kuten Hotari ym. (mts.) kiteyttävät, lapsikäsitysten välinen jännite on selvästi tunnistettavissa lastensuojelulain 20 pykälästä (Lsl 2007/417 4§), jossa säädetään lapsen mielipiteen selvittämisestä ja kuulemisesta. Lapsen osallisuus ja siihen kytkeytyvät jännitteet ei siten heidän mukaansa ole ainoastaan teoreettinen kysymys, vaan myös konkreettinen lastensuojelun työkäytäntöihin vaikuttava seikka. Näkemyksen voi todeta olevan perusteltu nimenomaisesti lapsen asiasta vastaavan sosiaalityöntekijän tiedonmuodostuskäytäntöjen näkökulmasta. Lastensuojelulain 20 pykälän noudattamisen vastuu on lapsen asiasta vastaavalla sosiaalityöntekijällä. Pykälä korostaa lapsen oikeutta osallistumiseen ja tiedonsaantiin, mutta tähdentää samalla velvoitetta huolehtia lapsen suojelusta häntä vahingoittavalta tiedolta tai tiedon hankkimisen tavoilta.

Lastensuojelun tutkimuskirjallisuudessa lasten osallistumisen oikeuksia huomioivaa työskentelyn orientaatiota on jäsenetty lapsikeskeisyyden (Muukkonen 2008; Gilbert, Parton & Skivenes, 2011; Pösö 2011) ja perhelähtöisen lapsikeskeisyyden (Ervast & Tulensalo 2006) käsitteillä. Lapsikeskeisessä työssä lapsi asetetaan työskentelyn keskiöön ja sosiaalityöntekijä pyrkii muodostamaan työskentelysuhteen sekä lap-

sen että vanhemman kanssa (Ervast & Tulensalo 2006; 2016; Muukkonen 2008, 35) ja työskentely vanhemman kanssa on lapsisensitiivistä (Pitkänen 2011).

Tiedonmuodostuksen näkökulmasta lapsikeskeisyys tarkoittaa, että lapsen tieto otetaan huomioon tasapainoisesti aikuisten lapsesta tuottaman tiedon rinnalla. Sosiaalityöntekijän ja lapsen vuorovaikutuksessa oleminen mahdollistaa sosiaalityöntekijän tilaisuutta tutustua lapseen ja saada ymmärrystä siitä, miten lapsi kokee lastensuojelun asiakkuuden taustalla olevat asiat osana elämäkokonaisuuttaan (Oranen 2008). Lapsikeskeisellä työkäytännöllä on merkitystä lapsen ja perheen tilanteen arvioinnissa onnistumiselle (Petrelius ym. 2016, 14). Tarpeeksi kokonaisvaltaisesti lapsen tilannetta ymmärtävään arvioon on mahdollista yltää, kun lapsen kokemukseen nojautuvaa tietoa täydennetään keskustelemalla lapsen tuottamista näkökulmista vanhempien kanssa.

Hurtigin (2006) mukaan tiedon intressinä voi lastensuojelun sosiaalityössä olla tiedon saaminen lapselta tilanteen arviointia tai päätöksentekoa varten. Tällöin työskentelyssä korostuu juridis-muodollinen tai arvioiva orientaatio. Osallistavassa orientaatiossa lähtökohtana on lapsen mahdollisuus ja tarve ymmärtää omaa tilannettaan. Kun lapsen ja perheen tilanteen tarkasteleminen lapsen kanssa on onnistunutta, se voi lisätä lapsen kokemaa turvallisuuden ja hyvinvoinnin tunnetta sekä vahvistaa ammattilaisten mahdollisuutta onnistua lasta koskevien ratkaisujen tekemisessä (Vis, Stranbu, Holtan & Thomas 2011). Myös lastensuojelussa asiakkaana olevat lapset ovat korostaneet toivovansa sosiaalityöntekijöiden olevan aidosti kiinnostuneita kuuntelemaan lapsia. Kuulluksi tulemisen lisäksi lasten näkökulmasta näyttäytyy merkityksellisenä, että lapset saavat sosiaalityöntekijältä tietoa esimerkiksi sijoitukseen johtaneista syistä ja lasta koskevista tulevaisuuden suunnitelmista (Winter 2009; Pölkki, Vornanen, Pursiainen & Riikonen 2012.)

Lastensuojelussa olisi tärkeää tunnistaa ja tukea eri ikäisten lasten kykyä kertoa omista kokemuksistaan ja tunteistaan (Winter 2010). Lapsen yksilöllistä kokemusta oman arjen kokonaisuudesta huomioon ottava työote mahdollistaa, että yhteistyössä vanhempien kanssa on mahdollista asettaa konkreettisia muutostavoitteita ja arvioida työskentelyn vaikutuksia lapsen arkiseen hyvinvointiin.

Lasten tiedon esille tuleminen on vahvasti sen varassa, että aikuiset tunnustavat ja mahdollistavat lapsen tietämiseen osallistumista. Aikuisten on tärkeää tiedostaa oma valta-asemansa suhteessa lasten asemaan. Aikuisten on esimerkiksi otettava huomioon, että lapsilla ei lähtökohtaisesti ole käytettävissään samanlaisia valmiuksia tiedon tuottamiseen kuin aikuisilla. (Helavirta 2011, 27, 80.) Pienten lasten kohdalla aikuisten merkitys lapsen tiedonmuodostukseen osallistumiselle korostuu. Pienen lapsen tiedon kuulluksi tuleminen edellyttää, että lapsen kanssa työskentelevät aikuiset järjestävät tilan lapsen kokemusten kuulluksi tulemiselle. Lapsen kuulluksi tulemisen kannalta otollisen tilan elementtejä ovat lasten tarpeet huomioon ottavat fyysiset olo-

suhteet, riittävän väljä ajankäyttö sekä lapselle ominaisten vuorovaikutustapojen ja kerronnan mahdollistaminen ja tukeminen. (Eskonen 2005, 64; Forsberg 2002.)

Lapsen osallistumisen oikeutta korostavaa näkökulmaa on myös kritisoitu. Kritiikki on perustunut tulkintaan, jonka mukaan lapsen osallisuuden vahvistamiseen tähdänneessä ajattelussa lapsi olisi alettu hahmottamaan yhteisöstään irrallisena yksilönä. Yksilökeskeisessä lapsen näkökulman, edun ja oikeuksien tulkinnassa lapsi ja hänestä huolta pitävä aikuinen nähdään toisistaan hyvin erillisinä ja erilaisina yksilöinä (Sipilä & Österbacka 2013, 36). Pösön (2013, 92–93) mukaan lapsen ja vanhemman välistä erontekoa korostava ajattelutapa saattaa johtaa lapsia yhteisöstään irrottamaan pyrkiiviin tulkintoihin. Tarpeettoman vahvasti lasta yksilönä korostavat painotukset saattaisivat siten ohjata jopa lapsen turvallista kasvua ja kehitystä vahingoittaviin ratkaisuihin.

Lastensuojelun sosiaalityön käytäntöjä tutkittaessa on havaittu, että lapsikeskeisen työotteen toteuttaminen on haasteellista. Lapset kokemuksineen jäävät herkästi aikuisten varjoon (Heino 1997; Forsberg 1998; Oranen 1999; Spratt 2001; Holland 2001; Hurtig 2003; Pösö 2004; Winter 2010; Pölkki ym. 2012; Horwath & Tarr 2015; Kaske, Kosola & Lehtoranta 2016). Lapsikeskeisellä työotteella on lastensuojelun yhteydessä merkitystä myös lasten juridisen oikeusturvan toteutumiselle. Lastensuojelun työskentelyssä olisi tärkeää tarkastella lasten ja vanhempien käyttämien palveluiden aikaan saamia todellisia vaikutuksia lapsen hyvinvointiin ja turvallisuuteen. On kuitenkin havaittu, että työskentelyssä saatetaan keskittyä lähinnä seuraamaan vanhempien sitoutumista palveluiden käyttämiseen. Tällä saattaa olla vaikutuksia myös siihen, kuinka oikea-aikaisesti ja yksilöllisesti sosiaalityöntekijät pystyvät tekemään ja perustelevaan esimerkiksi tarvetta tehdä päätös lapsen sijoittamisesta. (Christiansen & Anderssen 2010, 38; Horwath & Tarr 2015, 1391–1392.)

Esimerkiksi Archad ja Skivenes (2009) tähdentävät, että lastensuojelun sosiaalityöntekijät eivät ota riittävästi huomioon YK:n Lapsen oikeuksien julistuksen 12 artiklan korostamaa lapsen oikeutta tulla ikätasonsa mukaan kuulluksi ja osalliseksi itseään koskevassa päätöksenteossa. De Godzinskyn tutkimus (2014) nostaa esiin, että kaiken ikäisten, myös alle kouluikäisten lasten kohtaaminen ja kuuleminen ei toteudu lastensuojelun sosiaalityön käytännöissä vielä kattavasti lain tarkoittamalla tavalla, vaikka kehitystä oikeaan suuntaan vaikuttaisikin tapahtuneen. De Godzinskyn mukaan noin neljänneksessä huostaanottoasioista lasten mielipidettä ei ollut selvitetty tai siitä ei ollut tietoa. Lisäksi yli kuudessakymmenessä prosentissa tutkimuksen kohteena olleista tapauksista lapsi ei ollut saanut omaan lastensuojeluasiansa liittyvää informaatiota ennen lapsen mielipiteen selvittämistä. (Mts., 39–41.)

Hurtig (2003) on käsitteellistänyt lasten työskentelysuhteista sivuun jättämistä tihkuvan auttamisen malliksi. Hurtigin tutkimuksessa lastensuojelun ammattilaisten suhde lapseen määritteli lapsen paikan työskentelyssä joko vaihtelevaksi, epäsuoraksi tai

odottavaksi. Lapsen paikka puolestaan määritteli lapsen asemaa tiedon vastaanottajana ja tuottajana. Vaikka lapsen miellettiin olevan työskentelyssä keskiössä, lasta koskevaa tietoa ei aina pyritty keräämään suoraan lapselta. Hurtigin mukaan lapsen avun tarpeesta muodostuva tieto oli tämän seurauksena aikuiskeskeistä ja tuki lapselle välitettiin aikuisten kertoman ja tulkitseman tiedon perusteella. Tulensalon (2016) mukaan lastensuojelun sosiaalityössä lapsen toimijuus suhteessa tiedonmuodostamiseen voi kytkeytyä aktiivisen, välillisen tai ulkopuolisen toimijan positioihin. Lapsen toimijuutta määrittävät positiot eivät ole työskentelyssä pysyviä. Ne vaihtelevat asiakkaiden eri vaiheissa tai yksittäisissä tilanteissakin.

Edellä olen käynyt läpi tutkimuksia, joissa on kuvattu lastensuojelun työkäytäntöjä lasten osallistumisen ja oikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Tämän lisäksi useissa tutkimuksissa on pohdittu syitä siihen, miksi lapsen osallisuutta mahdollistava työote vahvistuu melko hitaasti (Jaakola 2016). Lasten kanssa työskentelyn kehittymistä on osaltaan saattanut hidastaa se, ettei sosiaalityöntekijöitä ole totuttu mieltämään ammattilaisiksi, jotka työskentelevät lasten kanssa. Lapsityöntekijöitä ammattillisella kentällä ovat edustaneet lähinnä lastenpsykiatrit ja psykologit. Sosiaalityöntekijöiden lapsityöntekijän identiteetti ei ole ollut vahvaa. (Forsberg ym. 2006.)

Lasten osallistumiseen vaikuttavien tekijöiden on todettu rakentuvan toisiinsa kietoutuen yksittäisten sosiaalityöntekijöiden omaksumista arvoista, asenteista ja tunnetyön taidoista sekä laajemmista sosiaalityöntekijöiden työn reunaehtoihin vaikuttavista rakenteellisista ja organisatorisista tekijöistä (ks. esim. Petrelius 2016, 143–145; Jaakola 2016). Sosiaalityöntekijöiden keskuudessa lapsen vahvaa toimijuutta korostava lapsikäsitelmä ei työkäytäntöjen tutkimuksen mukaan ole vielä lyönyt itseään kattavasti läpi. Sosiaalityöntekijöiden tekemiä ammattillisia valintoja ohjaa yhä useasti pelko omien ammattillisten lapsityön valmiuksien riittämättömyydestä ja pyrkimys lapsen suojelemiseen taitamattomilta haavoittavien asioiden käsittelyltä. Sosiaalityöntekijöiden ja laajemminkin lasten kanssa työskentelevien ammattilaisten asenteissa ja arvoissa on havaittu jännite lapsen aktiivista toimijuutta ja osallisuutta sekä lapsen suojelemisen tarvetta korostavien lähtökohtien välillä. (Winter 2009; Vis ym. 2012; Horwath & Tarr 2015.)

Tulensalon ja Muukkosen (2016) mukaan suomalaisessa lastensuojelussa on kaikista haasteista huolimatta otettu periaatteellisella ja lainsäädännön tasolla edistysaskeleita lapsikeskeisiin lastensuojelun työkäytäntöihin sitoutumisessa. Heidän mukaansa edistysaskeleet ovat tulosta kansallisella tasolla toteutetusta pitkäjännitteisestä kehittämistyöstä. Kehittämistyölle on ollut ominaista sitoutuminen yhteneviin periaatteisiin ja käytäntöjen kehittämisen tukeminen kansallisen ohjauksen ja esimerkiksi systemaattisuuteen pyrkivän lapsikeskeisen tilannearviomallin keinoin.

Useissa tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että periaatteellisen tason sitoutumisesta huolimatta lapsikeskeisen työkäytännön toteutumisen mahdollisuudet näyttävät ka-

ventuneen. Lastensuojelun ”etulinjassa” työskentelevien sosiaalityöntekijöiden mahdollisuus käyttää riittävästi aikaa lasten kuulemiseen on kovan työkuormituksen ja ristiriitaisten odotusten paineissa hyvin vaativaa. Sosiaalityöntekijät ovat korostaneet, että keskeisiä lapsikeskeisen työtteen vahvistumisen edellytyksiä ovat riittävä aika ja tuki vaativan asiakastyön aikaansaamaan emotionaaliseen kuormitukseen sekä panostaminen koulutukseen ja hyvään johtamiseen. (Horwath 2011; Pölkki ym. 2012.)

2.3 Tieto usean toimijan välisissä suhteissa

Lastensuojelussa asiakkaina olevien lasten tilanteet ja tuen tarpeet ovat monimuotoisia. Niitä ei välttämättä ole mahdollista jäsentää pelkästään sosiaalityöntekijän ammatillisen tiedon tai asiakkaan ja sosiaalityöntekijän vuorovaikutussuhteessa rakentuvan ymmärryksen kautta. Tarpeeksi kokonaisvaltaisen ymmärryksen rakentuminen edellyttää yleensä mahdollisuutta monenlaisen tiedon yhdistelemiseen. Lastensuojelun sosiaalityön tiedonmuodostuskäytännöt kytkeytyvät toisin sanoen paitsi suhdeperustaiseen asiakastyöhön, myös monen toimijan keskinäisistä suhteista rakentuvaan yhteistyöhön.

Keskustelu sosiaalityön ammatillisesta osaamisesta tai asiantuntemuksesta on ollut melko hajanaista. Siinä on kuitenkin usein tullut esiin näkemys sosiaalityöstä kokonaisvaltaiseen tietämiseen perustuvana professiona (Sipilä 2011, 19–21). Aho (1999, 330) on esimerkiksi määritellyt sosiaalityön asiantuntijuudeksi, jonka erityisyys suhteessa perinteisiin profession asemassa oleviin ammatteihin perustuu kapea-alaisen erikoistumisen sijaan laaja-alaisuuteen ja kokonaisvaltaisuuteen. Käytännön työssä tekemiäni havaintojen mukaan tämän on mielletty tarkoittavan sitä, että sosiaalityöntekijän on lastensuojelun asiantuntijana tärkeää tietää riittävästi, mutta ei kovin syvällisesti lapsen kasvun ja kehityksen kannalta oleellisista aiheista. Kun sosiaalityöntekijän ammatillinen tietämys ei riitä, on tarpeen kääntyä muiden asiantuntijoiden puoleen. Tarkasteltaessa sosiaalityötä asiantuntija-ammattina on jo pitkään tuotu esiin, että sosiaalityön ammatillisessa roolissa korostuu yhteistyön ja kokoamisen tehtävät (Pohjola 1998, 75–76). Tähän ovat viittaneet myös Kuusisto–Niemi ja Kääriäinen (2005, 45). Heidän mukaansa ”sosiaalityö on kohtaamisia, joissa kerätään, jaetaan ja välitetään tietoja”.

Lastensuojelun sosiaalityössä tulee usein tai lähestulkoon aina esiin tarve ottaa usean asiantuntijan ja toimijan näkökulmat huomioon lapsen ja perheen tilannetta selviteltäessä. Työskentelyyn osallistuvia toimijoita ovat tyypillisimmin esimerkiksi varhaiskasvatus ja koulu sekä varsin usein erilaiset terveydenhuollon ja sijaishuollon toimijat. Myös lastensuojelulaki velvoittaa monialaiseen yhteistyöhön (Lsl 2007/§14 ja §15). Monenlaisen tiedon yhdistämisessä tärkeät tiedonmuodostuksen taidot ovat lastensuojelun asiakastyössä keskeisiä. Tätä ovat tuoneet esiin muun muassa Sinko ja Heinonen (2014, 10–11), joiden mukaan lastensuojelussa sosiaalityöntekijän erityis-

osaamista tulee olla kyky jäsentää työskentelyssä eri tavoin syntyvää informaatiota ja tehdä siihen perustuen arviota lapsen ja perheen tilanteesta ja tuen tarpeista.

Lastensuojelun sosiaalityön voikin edellä todetun valossa nähdä olevan luonteeltaan tietointensiivistä asiantuntijatyötä. Tällaisen asiantuntijatyön ominaispiirteeksi on tunnistettu tarve ottaa haltuun nykyajalle tyypillisiä monimutkaisia ilmiöitä. Haltuunottamiseen ei yleensä riitä pelkästään yksittäisen asiantuntijan taito yhdistellä ja tulkita eri toimijoiden näkökulmista tuotettua informaatiota. (Knorr–Cetina 2001.) Isoherranen (2012, 63) on tuonut esiin, että moniammatillisen yhteistyön koordinoimisessa tarvitaan reflektiivistä asiantuntijuutta. Reflektiivisesti suhteessa muiden professioiden toimijoihin toimiva sosiaalityöntekijä tunnistaa oman tietämisensä rajat ja pyrkii dialogiin muiden työskentelyyn osallistuvien kanssa (myös Karvinen 1993; Karvinen–Niinikoski 2009).

Ehkä pisimmälle ajatus vuorovaikutteisista ja yhteistoiminnallisista tiedonmuodostuksen käytännöistä on viety ideassa kollektiivisesta tiedonluomisesta (Hakkarainen, Paalonon & Paavola 2002). Tällaisessa hajautuneessa ja relationaalisessa asiantuntijudessa käsitys yhteisen työskentelyn varsinaisesta kohteesta ja tarvittava tieto rakentuu yhdessä toimimalla ja pohtimalla. Eri toimijoiden näkökulmien ja tiedon lajien rajoja ja niiden ylittämisen tarpeita ei ole tarvetta korostaa. Esimeriksi lastensuojelussa tämä tarkoittaisi, että kollektiivisesti toimivat asiantuntijat jakavat lapsen lastensuojelun apua edellyttävän tilanteen yhteisenä ymmärryksen kohteena ja pyrkivät tarkastelemaan sitä luovasti. (Hakkarainen ym. 2012; myös Pärnä 2012, 46–47, 219; Isoherranen, 2012, 66–69.)

Asiantuntija- ja tietotyön viimeaikaisessa tutkimuksessa korostetaan, että tietointensiivistä työtä tekevät asiantuntijat eivät työskentele vain entistä monimutkaisempien ilmiöiden parissa. Työn kohteet ovat luonteeltaan myös joustavia ja liukkaita. Niitä on tarpeen muunnella ja määritellä uudelleen työskentelyn kuluessa. Niinpä niiden vastinpariksikin tarvitaan tietokäytäntöjä, jotka pystyvät muovautumaan, kehittymään ja jalostumaan avoimien kohteidensa ja toimintaympäristön asettamien vaatimusten mukaisiksi. (Knorr–Cetina 2001.) Näkökulma sopii lastensuojelun sosiaalityön tiedonmuodostuskäytäntöjen tarkasteluun. Lastensuojelussa asiakkaana olevan lapsen tilanne ei yleensä ole tiedonmuodostuksen kohteena vakiintunut ja lasten ja perheiden tuen tarpeet edellyttävät mahdollisuutta luoviin ja joustaviin, asiakaslähtöisiin ratkaisuihin.

Liukkaiden tiedonmuodostuksen kohteiden parissa ahertavat asiantuntijat löytävät työssä onnistumisessa kaivattavia räätälöityjä ratkaisuja helpommin, jos heillä on käytössään tiedonmuodostuksen vuorovaikutteisuutta tukevia vaihtoehtoja. (Pohjola & Korhonen 2014; Pohjola ym. 2015.) Vaihtoehto käsitteenä viittaa toimintatapaan, jossa vuorovaikutuksen tukena käytetään yhteisiä työvälineitä ja käsitteitä. Ne auttavat löytämään vuoropuheluun yhteisen kielen ja aikaansaaman jaettuun merkityksiä.

(Hakkarainen, Lallimo & Toikka 2012, 248; Yliruka 2015; Pohjola & Korhonen 2014; Pohjola ym. 2015; Kääriäinen ym. 2016.)

Yliruka (2015) on kehittänyt tietokäytäntö käsitettä sosiaalityössä. Ylirukan tutkimuksessa on edistetty ideaa dialogiseen vuorovaikutukseen perustuvasta, kollektiivisesta tiedontuotannosta sekä sosiaalityössä käyttöön otetun Kuvastin itse- ja vertaisarviointimallin että reflektiivisen rakenteen käsitteen kehittämisenä. Ylirukan (mts. 114) mukaan reflektiiviset rakenteet sosiaalityössä ovat oppimista, harkintatyötä, ihmissuhdeperusteisuutta, eettistä toimijuutta ja työhyvinvointia tukevia tietokäytäntöjä, jotka perustuvat kasvokkaiseen, dialogiseen vuorovaikutuksessa tapahtuvaan tiedontuotantoon.

Pohjola ja Koivisto (2014, 4–5) puolestaan tuovat esiin, että lapsen asiakassuunnitelma on mielekäs yhteistoiminnallisen tiedontuottamisen jaettu kohde. Asiakassuunnitelman tekeminen yhdessä tukee paitsi asiantuntijoiden ja ammattilaisten, myös asiakkaiden ja heidän läheistensä tasaveroista osallistumista lapsen ja perheen tilanteesta tietämiseen. Ihanteellisimmillaan esimerkiksi asiakassuunnitelman tekemisen yhteydessä toteutuneesta yhteisestä tiedonluomisesta rakentuu kokonaisvaltaista ja asiakkaan omaa ymmärrystä lisäävää tietoa, jota ei olisi voitu saavuttaa ilman kollektiivista tietojen ja arvioiden yhdistelemistä.

Pitkänen (2018) on hyödyntänyt vaihtoalueen käsitettä tarkastellessaan yhteistoiminnallista sosiaalityötä nuorten kokemuksissa. Pitkäsen tulokset viittaavat siihen, että käyttämällä kohtaamistilanteissa vuorovaikutusta ja yhteistyösuhdetta tukevia menetelmiä ja välineitä eli rajaobjekteja, on mahdollista edistää kollektiivisen tiedonluomisen kannalta otolliselle vuorovaikutteiselle vaihtoalueelle pääsemistä. Vuorovaikutteisella vaihtoalueella toimijoilla ei ole vahvoja ennako-oletuksia omasta tai toistensa rooleista ja he pystyvät keskinäiseen oppimiseen sekä uudenlaisen tiedon rakentamiseen hyödyntämällä yhteistä kieltä ja käsitteistöä.

Kollektiiviselle tiedonluomiselle ominaista demokraattisuutta on haettu lastensuojelun asiakastyöhön esimerkiksi läheisneuvonpidossa. Siinä tiedonmuodostukseen ja päätöksen tekoon osallistuvat ammattilaisten ja viranomaisten lisäksi lapsi, hänen perheensä ja muut lapsen läheiset. (Reinikainen 2007, 13–14; Paasivirta 2016.) Läheisneuvonpidon voi nähdä jossain määrin vakiintuneen osaksi lastensuojelun työkäytäntöjä, mutta menetelmän kattavan käyttöönoton esteitä ovat olleet resurssikysymykset, organisaatio, kiire ja työntekijöiden vaihtuvuus sekä muihin esteisiin kietoutuva sosiaalityöntekijöiden varautunut asenne (Paasivirta 2016, 123).

Kollektiivinen asiantuntijuus on moniäänisen tiedonmuodostuksen teoreettinen ideaalimalli, jonka toteutuminen ei ole itsestään selvää ja helppoa lastensuojelutyön arjessa (Isoherranen 2012, 129; Pärnä 2012, 149–152; Muukkonen 2016). Vaikka tutkimuskirjallisuudessa peräänkuulutetaan toimijoiden yhteistoiminnallista ja kollektiivista

tiedonmuodostusta, tiedonmuodostus lastensuojelun sosiaalityössä on varsin usein sosiaalityöntekijäkeskeistä informaation keräilyä eri tiedonlähteistä (Pohjola & Korhonen 2014, 15–17). Lastensuojelun käytössä yleistyneet tietojärjestelmät ovat voineet ruokkia käytäntöä, jossa asiakkaan tilanteesta keräillään ja dokumentoidaan pirstaloitunutta informaatiota kokonaisvaltaisemman jäsentämisen sijaan (Parton 2008).

Muukkosen (2016, 254–255) mukaan lastensuojelussa on tavallista, että monen toimijan kesken tehtävä yhteistyö rakentuu toimijoiden toisiinsa luomista kahdenvälisistä suhteista. Niistä puolestaan muotoutuu yhteistyön systemaattisesti toisiinsa kytkeytyvä verkosto. Tästä on seurauksena yhdessä tekemisen ja pohtimisen sijaan toimijoiden rinnakkaista toimintaa ja vain harvakseltaan toteutuvia yhteisiä kohtaamisia. Se puolestaan lisää riskiä, että yhteistyö altistuu yhteistä tiedonluomista haittaavalle epäluottamuksen ilmapiirille. Esimerkiksi sijaishuoltopaikan valintaan liittyvässä päätöksenteossa sosiaalityöntekijän tehtävänä on kerätä ja koota olennaiseksi arvioitua tietoa ja hänen vastuullaan on määritellä, mikä tai kenen tieto on kulloisenkin ratkaisun tekemisen kannalta olennaista. Haasteelliseksi sen tekee lastensuojelussa tuotettavan informaation ja sen tulkitsemisen moniäänisyys. Mukana olevat toimijat tulkitsevat havaintojaan ja lapsen tilanteesta tuotettua informaatiota kukin omista lähtökohdistaan. Tämän seurauksena tulkinnat saattavat olla ristiriitaisia. Ilman yhteistä pohdintaa jää sosiaalityöntekijän vastuulle yrittää hahmottaa, mikä tulkinnoista lopulta on osuvin tai miten niitä pitäisi yhdistellä kokonaisvaltaiseksi ymmärrykseksi lapsen tilanteesta. (Laakso 2013, 71–77.)

Sosiaalityössä olisi tärkeää korostaa asiantuntijoiden keskinäistä, joustavaa ja uutta luovaa yhteistyötä, johon asiakkaat voivat osallistua. Monialaisessa yhteistyössä tuotettu tieto ei saisi ohittaa asiakkaan ääntä eikä asiakkaan pitäisi jäädä ammattilaisten näkemyksistä epätietoiseksi. Vuorovaikutteiseen ja kollektiiviseen tiedonmuodostukseen yltäminen edellyttää lastensuojelun sosiaalityöntekijältä rohkeutta ja luopumista ammattikeskeisistä käytännöistä (Pohjola ym. 2015, 185).

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän työssä näyttäisi kuitenkin viimeaikaisen tutkimuksen mukaan painottuvan asiakkaan kanssa käydyn vuoropuhelun sijaan toisten ammattilaisten toimijoiden tuottaman, valmiiksi käsitteellistetyn tiedon yhdisteleminen (Laitinen, Ojaniemi & Tallavaara 2007; Laakso 2013, 77). Tämä on seurausta siitä, että sosiaalityöntekijän keskeisinä tehtävinä näyttäytyvät palveluiden ja tukitoimien järjestäminen ja työskentelyn koordinointi. Tällaisen prosessin ohjailua korostavan käytännön seuraus on, että asiakkaan tieto ikään kuin suodattuu sosiaalityöntekijälle muiden ammattilaisten kertomana (mts., 110–124) ja sen vuoksi ammattilaisten tuottama tieto saattaa sivuuttaa asiakkaan näkökulman. Törrönen (2005) on sivunnut tätä sosiaalityön tiedon muodostamisen käytäntöihin liittyvää ilmiötä todeten, että lastensuojelun sosiaalityöntekijän tieto suhteessa asiakkaan tietoon jää kaukaa katsovan tiedon asemaan.

Lastensuojelun arviointikäytäntöjen kehittämisen suunnaksi onkin ehdotettu tietoista pyrkimystä lapsijohtoiseen, monitoimijaiseen toimintatapaaan. Ehdotuksen taustalla on näkemys, jonka mukaan lapsen tilannetta ja tuen tarpeita koskevan tiedon tulee olla tarpeeksi kokonaisvaltaista ja toisaalta samaalla myös lapsen yksilöllisiä kuormittavia tekijöitä ja käytettävissä olevia voimavaroja tavoittavaa. (Petrelius ym. 2016, 10–14.) Myös tiedonmuodostuskäytäntöjen kehittämiseen osallistuneet asiakkaat ovat korostaneet yhteisen ja avoimen tiedonmuodostuksen tärkeyttä (Koponen 2016). Petreliuksen ym. (2016, 14; myös Tulensalo, Kumpulainen & Kekkonen 2017) hahmottelemassa monitoimijaisessa tiedonmuodostuksen käytännössä lapsen, vanhempien ja läheisten sekä ammattilaisten tieto otetaan huomioon tasapainoisesti.

2.4 Suhdeperustaisen tiedon tapauskohtaisuus

Lastensuojelussa arvioitavaksi tulevat asiat ovat usein luonteeltaan erityisen kompleksisia (Holland 1999; 2001; Parton 2003). Pösön (2005, 6) mukaan niin lastensuojelutyössä kuin muutoinkin sosiaalialan työssä kohdattavat tilanteet ovat ilkeitä ongelmia. Niiden ratkaisemiseksi ei ole helppoa osoittaa yksioikoisia hyviä käytäntöjä. Devany (2004) jäsentää, että lastensuojelun asiakkaiden tilanteet näyttäytyvät pikemminkin lineaarisille ongelmille vastakohtaisina eli sotkuisina. Kompleksisuudesta on seurauksena, että lasten tilanteista muodostettavissa oleva tieto on sisällöltään moniselitteistä ja vaikeasti tulkittavaa. On myös tuotu esiin, että lastensuojelussa asiakkaiden tuen tarpeet ovat vaikeasti ennustettavia ja että tehdyt ratkaisut yltyvät vaikutuksiltaan aikuisuuteen asti (Eronen 2012).

Arvion tekeminen pohjautuu lastensuojelun sosiaalityössä väistämättä aina subjektiiviseen tulkintaan (Skivenes 2010). Lapsen etua on välttämätöntä arvioida tapauskohtaisesti, käyttäen ammatillista harkintaa ja järkeilyä (White ym. 2008; Munro 2011; Pösö 2012). Tarvitaan yksilöllisiä tarpeita huomioivia toimintatapoja ja taitoa tulkita lapsen tilannetta tarkasti ja tilannekohtaisesti (Laitinen & Väyrynen 2011, 165). Juhilan (2006) mukaan sosiaalityöhön ei siten sovellu yksinomaan orientaatio, joka pyrkii hyödyntämään tietoa objektiivisena päätösten perusteluna tai luotettavana ennusteena. Sen sijaan sosiaalityö on Juhilan mukaan luonteeltaan käytännöllismoraalista toimintaa, jossa päätöksiä joudutaan tekemään tarjolla olevista vaihtoehtoisista ja kenties ristiriitaisistakin tulkinnoista käsin, epävarman ja osittaisen tiedon varassa. Munro (2008) on korostanut, että tulkintojen tekemisessä tarvitaan niin intuitiivista kuin analyttistä ajattelua.

Lastensuojelun työskentelyyn sisältyvä lapsen edun arvioiminen on mahdollista vasta, kun lapsen tilanteeseen liittyvää, eri tavoin hankittua tietoa on voitu suhteuttaa yksilölliseen lasta koskevaan kokonaistilanteeseen. Suhteuttamisen kautta lapsen tilanteessa tunnistetut ja yleisestikin riskitekijöiksi tiedetyt asiat saavat lopullisen painoarvonsa. Tällainen yleisesti riskitekijäksi tunnistettu tekijä on esimerkiksi yksinhuolta-

juus. Se ei kuitenkaan yksiselitteisesti ole lastensuojelun tarvetta aiheuttava asia. Yksinhuoltajuudella voi silti olla merkitystä lapsen suojelutarpeen taustalla silloin, kun perheessä on vaikkapa sairauden vuoksi erityinen tuen tarve ja perheen verkostoista on saatavissa heikosti tukea (Pösö 2010, 330–331; Mattaini & Kirk 1991, 264).

Tapauskohtaisen tiedon epävarmuuden ja suojelutehtävässä onnistumiseen vaadittavan varmasti tietämisen välistä eroa on havainnollistettu sosiaalityön teoretisoinneissa esimerkiksi teknis-rationaalisen ja kriittisen reflektion käsitteillä. Teknisrationaalisesti orientoituneessa työskentelyssä painottuu ulkoapäin määriteltyjen tavoitteiden ja kaavamaisten ohjeiden noudattaminen (Karvinen–Niinikoski 2010, 254.) Kriittisen reflektion orientaation mukainen ymmärrys tiedon rakentuvasta luonteesta taas edellyttää sosiaalityöntekijältä jatkuvaa tietoista pohdintaa esimerkiksi siitä, miten tietoa tulee tulkita ja millaiset tiedon hankkimisen keinot kulloinkin ovat perusteltuja (Fook 2002; Juhila 2006, 24). Karvinen–Niinikosken (2010, 256) mielestä etenkin lastensuojelun sosiaalityöntekijä tarvitsee kykyä kriittiseen oman työnsä reflektointiin joutuessaan jatkuvasti selvittämään, tulkitsemaan ja arvioimaan lapsen ja perheen tilannetta.

Taylor ja White (2006, 949–950) ovat jäsentäneet sosiaalityöntekijän suhdetta tietoon tiedon käyttämisen (knowledge using) ja tiedon tekemisen (knowledge making) käsitteiden avulla. Tiedon käyttämisellä he viittaavat perinteiseen tieteellistä ja yleispätevää tietoa teknis-rationaalisesti hyödyntävään orientaatioon. Tiedon tekeminen taas edellyttää, että tietoon ja sen muodostumiseen suhtaudutaan kriittisen tiedostavasti. Formaalien tiedon mekanistisen hyödyntämisen sijaan tiedon tuottamisessa on tarpeen käyttää moraalista järkeilyä ja tiedostaa, missä määrin tieto voi olla luonteeltaan varmaa tai epävarmaa.

Tutkittaessa lastensuojelun päätöksentekoa, lastensuojelun tiedonmuodostuksen käytäntöjen onkin tunnistettu olevan luonteeltaan kontekstuaalisia ja tilanteisina neuvotteluina toteutuvia (Holland 1999; van de Luitgaaren 2009, 249; Munro 2008). Tilanteiden kompleksisuus haastaa sosiaalityöntekijöitä, joiden on tilanteiden moniselitteisyydestä huolimattakin tehtävä päätöksiä lapsen asiassa. Esimerkiksi Drury–Hudson (1999) havaitsi lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden päätöksentekoa tutkiessaan, että vähemmän kokeneiden sosiaalityöntekijöiden pohdinnoissa tulivat esiin tiedon lajien yhdistämiseen ja erilaisten tekijöiden tietoiseen punnintaan ja tulkintaan liittyvät haasteet (mts., 168).

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tiedonmuodostuksen tueksi onkin pyritty kehittämään erilaisia mittareita, viitekehyksiä ja arviointimalleja. Arviointimallien avulla tiedonmuodostukseen on lähdetty tavoittelemaan tasaisempaa laatua ja yhtenäisyyttä (ks. myös esim. Toimiva lastensuojelu 2013; 2014; Petrelius ym. 2016). Arviointimallien voi todeta sijoittuvan eri kohtiin tiedonmuodostuksen teknis-rationaalisen ja reflektiivisen orientaation muodostamalla jatkumolla.

Pisimmälle teknis-rationaalisen orientaation käytäntöön soveltamisessa on menty riski-arviointimittareiden kehittämisessä ja soveltamisessa. Esimerkiksi Kanadassa, Australiassa ja Yhdysvalloissa on lastensuojelun viranomaisten käyttöön otettu riskiarviointimittareita (Structured Decision Making tools, SDM). Pösön (2012, 93–94) mukaan riskiarviointia tehdään edelleen varsin puutteellisen tai epävarman tiedon perusteella, huolimatta siihen kohdistuneesta kehittämis- ja tutkimuspanostuksesta.

Lastensuojelun sosiaalityössä tehdyt tutkimukset kertovat melko yksiaanisesti riskiarviointi-mittarien käyttämisen haasteista. Heikosti resursoidussa ja vaihtuvan työntekijäjoukon toteuttamassa lastensuojelussa asiakastietojärjestelmiin kytkettyjen mittaristojen käyttämisellä on ei-aiottuja seurauksia. Ne rapauttavat työntekijöiden tiedonmuodostuksessa olennaisia tulkinnan tekemisen valmiuksia. (Gillingham & Humhreys 2009; Gillingham 2011; Stokes & Schmidt 2012, 88–89.) Tulkintataidot ovat tiedonmuodostuksessa oleellisia, koska eri lähteistä saadun informaation perusteella on tärkeää osata tehdä harkittuja tulkintoja. Tällaista harkintataittoa ja kykyä jäsenyteen tiedon muodostamiseen tarvitaan päätöksen tekemisessä ja perustelemissa. Ehkä juuri tällaisten tutkimuksessa tunnistettujen haasteiden vuoksi riskiarviointien kehittäminen ei ole ollut suuntauksena vallitseva suomalaisessa ja eurooppalaisessa lastensuojeluperinteessä.

Nyt keskustelussa on alettua suuntautua jäsentämään sitä, miten työkäytännöissä voitaisiin parhaalla mahdollisella tavalla yhdistää tapauskohtaisen, ammatillisen harkinnan ja sitä tukevien strukturoitujen työvälineiden käyttäminen (Munro 2011; Stokes & Schmidt 2012; Toimiva Lastensuojelu 2013, 2014; Samsonsen & Willumsen 2014; Aaltio 2016, 174–175). Iso-Britanniassa on oltu mallien kehittämisessä ja käyttöönotossa aktiivisia. Taustalla on tarve irrottautua lastensuojelukäytännöissä aiemmin painotuneesta poliisimaisesta, kapea-alaisesti lapsen kaltoin kohteluun keskittyneestä orientaatiosta (investigation) ja suunnata kohti osallistavampaa ja kokonaisvaltaisempaa arviointia (assessment) (Spratt 2001; Horwath 2001). Mallien käyttämistä tarkasteluiden tutkimusten mukaan erilaisten mallien käyttäminen on parantanut arvioinnin laatua. Mallien käyttäminen on lisännyt tiedon keruun suunnitelmallisuutta ja kattavuutta, kerätyn tiedon tulkintaan paneutumista sekä arviointiin sisältyvän vallankäytön läpinäkyvyyttä. (Millar & Corby 2006; Leveille & Chamberland 2010; Matscheck & Eklundh 2014.)

Lisäksi on tutkittu arvioinnin merkitystä myönteiseen muutokseen tähtäävänä interventiona. Esimerkiksi Hietamäen (2015, 51–53) mukaan strukturoidulla, hyvään asiakassuhteeseen panostavalla ja voimavarakeskeisellä alkuarvioinnilla oli myönteisiä vaikutuksia lastensuojelussa asiakkaan olevien lasten vanhemmille. Harris'n (2012) mukaan myönteisten vaikutusten aikaansaaminen näyttäisi edellyttävän tasapainoteltua tapauskohtaisen ja strukturoidun työotteen välillä. Liian kaavamainen ja strukturoituja menetelmiä painottava arviointityöskentely vahvistaa hänen mukaansa van-

hempien kielteisiä kokemuksia. Tästä syystä Harris ehdottaa, että valmiiksi mallinnettuja menetelmiä käytetään harkiten, suhteuttaen niiden käyttämisen tarvetta kunkin asiakkaan yksilölliseen tilanteeseen. Thomas ja Holland puolestaan (2010) korostavat, että strukturoidun mallin myönteisten vaikutusten toteutuminen edellyttää, että työntekijöillä on mahdollisuus käyttää riittävästi aikaa arvioinnin toteuttamiseen (myös Munro 2010; 2011; Horwath 2011; Samsonsen & Willumsen 2014).

Keskusteluun tiedonmuodostuksen tapauskohtaisuuden ja strukturoimisen välisestä tasapainosta kytkeytyy myös Petreliuksen ym. (2016) pohdinta lapsen tilanteesta muodostettavan tiedon osa-alueiden systematisoimisesta. Heidän mukaansa arviointimallien kehittämisessä on jatkossa tarvetta ottaa kantaa esimerkiksi siihen, edellyttääkö lapsen tilanteen riittävän laaja-alainen arvioiminen systemaattisesti aina tiettyjen asioiden kartoittamista vai voiko työntekijä oman harkintansa mukaan rajata tiedonmuodostuksen tarvetta kohdentumaan olennaiseksi katsomiinsa osa-alueisiin.

2.4 Hallinnollinen ja suhdeperustainen tieto

Lastensuojelun sosiaalityön tiedonmuodostuksen käytäntä ei toteuteta tai kehitetä pelkästään sosiaalityön omista professionaalista lähtökohdista. Lastensuojelun tiedonmuodostuksen käytäntöihin ja niiden kehittämiseen kohdistuu varsin ymmärrettävästi myös hallinnollisia seuranta- ja vaikuttavuustiedon keruuta koskevia odotuksia (Juhila 2009; Huuskonen ym. 2010). Tarkastelen seuraavaksi jännitettä hallinnollisten tiedon tarpeiden ja suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen välillä. Lastensuojelun sosiaalityön käyttöön kehitetyt arviointimallit kytkeytyvät jännitteeseen, sillä niitä on kehitetty sekä parantamaan tiedonmuodostuskäytäntöjen tasalaatuisuutta että mahdollistamaan hallinnollista tiedon keruuta asiakastyön dokumentoimisen avulla.

Hallinnollisten tiedontarpeiden korostumisen taustalla on organisaatioiden tarve seurata ja edistää asiakastyön tehokkuutta (Huuskonen, Korpinen & Ritala-Koskinen 2011, 341). Tämäntapaisia seurannan intressejä ovat omiaan voimistamaan suomalaisessakin julkishallinnossa vahvistunut, alun perin Yhdysvalloista ja Iso-Britanniasta peräisin oleva New Public Management -ajattelu (NPM) ja siihen kietoutuvat managerialistiset johtamisen käytännöt. NPM-ajattelutavan mukaan sosiaalityö tulisi pystyä kuvaamaan ja kontrolloimaan mahdollisimman tehokkaana tuotteena. (Eräsaari 2011, 13-14; Juhila 2006, 71-76.) NPM-logiikalle on ominaista näkemys, että työn vaikutukset tulisi pystyä osoittamaan tiukan vaikuttavuusnäytön periaatteiden mukaan (myös Saikkonen & Kivipelto 2012, 292). Eronen (2012) toteaaakin, että tulevaisuudessa tehokkuutta korostavat hallinnolliset käytännöt saattavat asettaa myös suomalaisille lastensuojelukäytännöille kasvavia odotuksia tuloksellisuuden mittaamiseen. Eronen pohtii, että se voisi johtaa erilaisten riskiarviointilomakkeiden rakenteluun myös Suomessa.

NPM-periaatteisiin kytkeytyvälle ajattelulle ja sosiaalityön professionaalisen kehittämisen parista nouseville näkemyksille on yhteistä se, että työtä tulee dokumentoida, vaikuttavuutta arvioida ja työkäytäntöjä kehittää jäsentyneempään suuntaan. Erot näiden ajattelutapojen kesken liittyvät siihen, millaisia mainittujen tavoitteiden aikaansaamiseksi ehdotetut keinot ja keinojen taustalla olevat periaatteelliset lähtökohdat ovat. Juhila (2009, 296–312) kokoaa kriittisen selontekovelvollisuuden käsitteen kautta ratkaisuja, joita NPM-ajattelun mukaiselle selontekovelvollisuudelle on tarjottu vaihtoehdoksi. Kriittisessä selontekovelvollisuudessa lähtökohdaksi otetaan sosiaalityön rajojen ja mittaamisen vaikeus, tapauskohtaisen harkinnan hyväksyminen osaksi työtä sekä pyrkimys avoimeen vuoropuheluun ja kumppanuuteen asiakkaiden, kansalaisyhteiskunnan suuntaan. Eronen (mt.) viittaa Devaneyn (2004) ajatuksiin ja toteaa, että lastensuojelun ongelmat eivät ole lineaarisia ja selkeitä vaan pikemminkin polveilevia ja sotkuisia. Tällaisia pulmia ei ole mahdollista ratkaista ennustamalla tai suoraviivaisesti. Eronen ehdottaakin riskiarvioinnin sijaan asiakkaiden tarinoiden kuuntelemista mahdollistavia käytäntöjä ja tarinoista syntyvän tiedon viemistä sosiaalityötä tekevien ja ehkä myös sitä johtavien ja sen voimavaroista päättävien äärelle (mts., 111–120).

Moniäänisen, arkityöstä nousevan ja työn vaikuttavuuden arviointia mahdollistavan tiedonmuodostuksen keinona on nähty dokumentoinnin kehittäminen mahdollisimman läpinäkyväksi ja asiakkaan kanssa yhdessä tehtäväksi (Kääriäinen 2003, 179–182; Kääriäinen 2005, 165–168; Vierula 2012, 164). Tämän mahdollisuuden korostaminen onkin yhä ajankohtaisempaa. Hallinnolliset vaikuttavuuden, tuloksellisuuden ja laadunhallinnan paineet ovat jo alkaneet näkyä siinä, millaisia kielellisiä ilmaisuja ammattilaiset käyttävät kirjatessaan asiakkaiden asiakirjoja (Günther 2015; 2016, 82). Satkan (2011, 4–10) mielestä sosiaalityön toimintaympäristön uudet haasteet korostavat tarvetta kehittää sosiaalityön perustaitojen osaksi vahvaa oman työn arviointiosaamista. Arviointiosaamisessa on hänen mukaansa keskeistä kumppanuus asiakkaiden kanssa sekä sosiaalityön arjen vuorovaikutustapahtumiin soveltuvat, luovat ja laadullisen tutkimuksenkin menetelmiä hyödyntävät arvioinnin keinot. (Juhila, 2006; Saikkonen & Kivipelto 2012, 291–292.) Tällaisin keinoin on mahdollista tuottaa tietoa, jossa pääpaino on asiakkaiden ja työntekijöiden kokemuksella vaikkapa avun vaikuttavuudesta.

Hallinnollisten seurannan tarpeiden lähtökohdista on esimerkiksi muokattu lastensuojelun dokumentointiin tarkoitettuja asiakastietojärjestelmiä. Tätä kautta hallinnolliset lähtökohdat kytkeytyvät lastensuojelun sosiaalityössä toteutuviin tiedonmuodostuksen käytäntöihin. Asiakastyön dokumentoimisella asiakastietojärjestelmiin on asiakkaiden tilanteiden seuraamisen kannalta myönteisiä, tiedon kumuloitumista tukevia seurauksia. Asiakkaiden tilanteiden kirjaaminen tietojärjestelmään ei ole yksiselitteisesti määriteltävissä ja ohjeistettavissa, vaan edellyttää työntekijän käyttämää ”arkipäivän moraalista harkintaa” (Huuskonen ym. 2011, 341–343; White ym., 2008, 13–16.) Tieto-

järjestelmät eivät myöskään välttämättä tavoita asiakkuuksia koskevan tiedon rakentumista laajemmaksi ja syvemmäksi asiakasprosessin edetessä.

Parton (2008) kritisoi asiakastietojärjestelmien myötä sosiaalityössä yleistyvää dokumentoimisen käytäntöä, jossa tietoa asiakkaista kirjataan tietojärjestelmiin hajautettuina informaation palasina. Tämäntapainen kirjaamisen tapa palvelee hyvin palveluiden kehittämisen kannalta tärkeää asiakkaiden palvelutarpeiden ja palveluiden käytön seuranta. On tärkeää ymmärtää, että tiedon pirstominen ei niinkään tue sosiaalityöntekijöitä jäsentämään asiakkaan tilannetta kokonaisvaltaisesti tai lukemaan aiemmin kirjattua tarpeeksi kriittisesti. Seurauksena saattaa jopa olla, että pirstaleisesti kirjattua informaatiota ei osata asettaa osaksi kokonaisuutta. Tämä voi johtaa virhearviointeihin esimerkiksi lastensuojelun päätöksenteon tilanteissa. Partonin (mt.) mielestä asiakastyössä tarvitaan yhä myös kokonaisvaltaisempia, narratiivisia dokumentointikäytäntöjä.

Pösön (2010, 327–330) mukaan lastensuojelun suhdeperustainen tieto ei tahdo ilman tulkintaa taipua dokumentoitavaksi siten, että siitä voitaisiin muodostaa riittävän luotettava kuva lastensuojelun monitahoisuudesta ja prosessinomaisuudesta. Lastensuojelun asiakkaiden tilanteista ei ole helppoa saada kokonaiskuvaa asiakastyön dokumentointiin perustuvalla aineistolla (Huuskonen ym. 2010). Asiakirjoihin kirjatun tiedon käyttömahdollisuuksia seuranta- ja vaikuttavuustiedon lähteenä selvittäneessä tutkimushankkeessa tiedon kerääminen osoittautui haastavaksi tehtäväksi. Tutkijat päätyvät ehdottamaan, että lastensuojelun organisatorista muistia eli hallinnollisetkin tiedon keruun tarpeet huomioivaa asiakastyön dokumentoinnin käytäntöä tulisi vahvistaa. On haasteellista löytää ratkaisuja siihen, miten hallinnolliset nopean seurantatiedon keruun tarpeet ja monitahoiset, hitaammin etenevät asiakkaiden elämäntilanteen muutokset olisi sovittavissa yhteen. Yhtenä vastauksena he näkevät seurantatutkimuksen kehittämisen ja lisäämisen. Lisäksi he painottavat, että asiakkuuksia on tarpeen tutkia myös asiakkaiden näkökulmasta. (Mts., 656–657.)

Hallinnollisten tiedon tarpeiden huomioon ottamisen vaikutukset asiakastyön laatuun ovat nousseet vahvasti esiin tutkittaessa Iso-Britanniassa kehitetyn strukturoidun CAF-arviointimallin¹ käyttämisestä asiakastyössä (Munro 2010; 2011). Brittiläisten lastensuojelun käytäntöjen on arvioitu muuttuneen byrokraattisemmiksi. Käytännössä byrokraattisuuden lisääntyminen sosiaalityöntekijöiden työkäytännöissä on näkynyt siinä, että työntekijät ovat alkaneet tavata vähemmän asiakkaitaan. Tämä on johtanut asiakastyössä tärkeän luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen luomisen vaikeutumiseen. Työntekijät ovat lisäksi olleet vähemmän kiinnostuneita asiakkailta saatavasta palautteesta. Työstä on tullut kaavamaisista ohjeiden noudattamista ilman kriittistä pohdintaa työn todellisesta vaikuttavuudesta. Perimmäisin syy näihin tahattomiin ja ei-toivottaviin vaikutuksiin vaikuttaisi liittyvän New Public Management-ajatteluun.

¹ Common Assessment Framework

Mallinnettua arviointikäytäntöä on ohjattu tiukasti ja keskusjohtoisesti NPM-logiikan mukaan. Ohjauksessa on kiinnitetty huomiota kohtaamisessa toteutuvien tiedonmuodostuksen käytäntöjen sijaan prosessin kokonaisuuteen. Prosessi, johon CAF-malli on sisällytetty, koostuu kaavamaisen systemaattisiksi ohjeistetuista ja tiukkoihin aikarajoihin sidotuista, pirstaleisista osioista.

Sosiaalityöntekijöiden kokemuksia valottaneiden tutkimusten (White ym. 2008; Horwath 2011; Samsonsen & Willumsen 2014) tulokset vahvistavat Munron (2010, 2011) arviointiraporteissa todettuja kriittisiä näkökulmia. On havaittu, että kehitetyn viitekehysten byrokraattinen toteuttamisen tapa ei ole tukenut sosiaalityöntekijöiden työkäytäntöjen muutosta riittävän vahvasti alun perin haluttuun lapsen ja perheen osallisuutta korostavaan suuntaan. Myös näiden tutkimusten tuloksissa ovat nousseet vahvasti esille lastensuojelun toimintaympäristön vaikutukset arkityössä toteutuvaan arviointiin. Niitä ovat esimerkiksi managerialististen johtamisen ja hallinnoinnin käytäntöjen mukanaan tuoma aikataulujen ja tehokkuuden korostuminen sekä tiukemman työn seurannan nimissä kehitettyjen sähköisten asiakastietojärjestelmien monimutkaisuus. Tämänkaltaiset tekijät ovat yhdistyneet lastensuojelun sosiaalityön krooniseen resursivajeeseen.

Viime kädessä sosiaalityöntekijöiden käyttöönsä valikoimia työotteita ohjaavat vahvemmin professionaalinen moraalinen ja ammatilliset periaatteet kuin esimerkiksi työtä tulokselliseen tai tehokkuuteen ohjaavat hallinnolliset pyrkimykset (Huuskonen ym. 2010, 342–343; White ym. 2008). Vaikka näin varmasti onkin, asiakastyön seurannan tarpeesta käsin kehitetyt dokumentointitekniikat ja tietojärjestelmät vaikuttavat työkäytäntöjen toteutumiseen yksittäisten asiakkaiden asioiden parissa työskennellessä. Vaikutukset ovat vaikeasti havaittavia ja hallittavia. Ne muokkaavat työkäytäntöjä huomaamatta ja vähitellen. (Niiranen 2002, 75–77; Parton 2008; Juhila 2009; Saario 2014.) Laitinen ja Kempainen (2010, 138–139) muistuttavatkin, että sosiaalityön tekemisen kohtaamisen taso on vahvasti kytköksissä erilaisista intresseistä ponnistaviin yhteiskunnallisiin, kulttuurisiin, poliittisiin ja taloudellisiin tekijöihin. Sosiaalityöntekijän on tarpeen olla näistä kytköksistä tietoinen, pystyäkseen toimimaan asiakkaan arvokkaan kohtaamisen periaatteiden mukaan.

Hallinnollisten tiedontarpeiden ja suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen välillä on tutkimuskirjallisuuden perusteella tarkasteltuna ilmeinen jännite. Tämän jännitteen ratkaisuyrityksillä voi olla jopa ratkaisevaa merkitystä sen kannalta, mihin suuntaan sosiaalityön tiedonmuodostuskäytännöt Suomessa jatkossa muokkautuvat. Kiperä ja vielä ratkaisemistaan odottava pulma on yhä se, miten laadukkaat suhdeperustaiset tiedonmuodostuksen käytännöt ja hallinnolliset tiedon tarpeet sovitetaan yhteen niin, että kumpikaan niistä ei vesitä toistaan.

2.5 Tutkimuskysymys

Tutkimukseni tavoitteena on tuottaa tietoa lastensuojelun sosiaalityön tiedonmuodostuskäytännöistä. Ymmärrän tiedonmuodostuskäytännöt ensinnäkin hyvin käytännönläheisenä informaation hankkimisena, vastaanottamisena, kokoamisena ja dokumentoimisena. Toisaalta työskentelyssä eri tavoin hankitusta tai kertyneestä informaatiosta syntyy lapsen tuen tarpeen kannalta jäsennettyä tietoa vasta informaatiolle annettujen merkitysten kautta (Parton 2008, 261–262). Tiedonmuodostus ei ole pelkkää mekaanista tiedon keruuta, vaan työskentelyssä esiin tulevan informaation tulkitsemista.

Tutkimukseni pohjautuu siten lähtökohtaan, jonka mukaan tiedonmuodostuskäytännöt ovat sosiaalityöntekijöiden arkisessa työssään toteuttamia, jossain määrin vakiintuneita tiedon hankkimista ja tulkitsemista koskevia toiminta- ja ajattelutapoja (Alhanen 2014). Tämän lisäksi käytännöt ovat sidoksissa ympäröivään todellisuuteen, toimintaympäristöönsä ja toisiinsa. (Latour 1991; Alhanen 2007, 104–107; 2014, 24; Hakkarainen ym. 2002; Koivisto 2006; Koivisto 2009; Pohjola & Korhonen 2014; Pohjola ym. 2015.) Käytäntöjen relationaalisuuden lähtökohta on ohjannut minua lukemaan aineistoa myös käytäntöjen toisiinsa kytkeytyneisyyden näkökulmasta. Olen kiinnittänyt huomiota siihen, miten sosiaalityöntekijöiden omat ja sosiaalityötä ympäröivät käytännöt, kuten organisatoriset ratkaisut, ovat sosiaalityöntekijöiden tiedonmuodostuskäytäntöjä kuvaavassa puheessa suhteessa toisiinsa.

Tutkin lastensuojelun tiedonmuodostusta suhdeperustaisena käytäntönä. En kuitenkaan erittele tutkimuksessani työskentelyyn osallistuvien toimijoiden välistä vuorovaikutusta. Olen kiinnostunut siitä, millä tavalla sosiaalityöntekijät, lapset, nuoret, vanhemmat ja muut työskentelyssä mukana olevat toimijat ovat tiedonmuodostuksen osapuolina. Tutkimuksen kohteena ovat sosiaalityöntekijöiden haastattelupuheessa tuottamat jäsennykset tiedonmuodostuksen suhdeperustaisuudesta ja työskentelyn osapuolten osallistumisesta suhdeperustaiseen tiedonmuodostukseen.

Metodologisesti sitoudun maltilliseen konstruktionismiin, jossa lähtökohtana on realismin ja konstruktivismien periaatteiden yhdistely (Suoranta 2008, 74). Suhtautumissani tutkimuskohteeseeni painottuu realistinen lähtökohta. Tällä tarkoitan sitä, että oletan tutkimuskohteeni olevan jollakin tosiasiallisella tai tietyllä tavalla olemassa olevista toimijoiden positioista tai osallistumisen mahdollisuuksista ja tavoista koostuva kokonaisuus. Toisin sanoen, en siis oletta, että suhdeperustainen tiedonmuodostus ilmiönä palautuu ainoastaan ja vain siihen, miten sosiaalityöntekijät sen ymmärtävät ja puheessaan tuottavat.

Konstruktionismin peruseriaatteiden mukaisesti lähdän kuitenkin siitä, että tiedonmuodostuksen todellisuutta ei ylipäätään ole mahdollista havaita tai ymmärtää tismalleen sellaisena, kuin se todellisuudessa on olemassa. Konstruktionistisesti painottuvan ymmärrykseni mukaan sosiaalityöntekijöiden lastensuojelun tiedonmuodostuskäytän-

nöistä tuottama puhe on siten hyvin keskeinen osa tiedonmuodostuskäytäntöjen monisyistä todellisuutta. (Suoranta 2008, 58–60; Eskola & Suoranta 2014, 139–144.)

Oman tutkimukseni kohdalla tämä tarkoittaa erityisesti sen tiedostamista, että ryhmähaastatteluissa tuotetut merkitykset ja jäsenyykset ovat väistämättä sidoksissa siihen aikaan ja kontekstiin, jossa haastattelut on toteutettu. Tutkimukseni aineisto on ymmärrykseni mukaan varsin valikoitunut, vuorovaikutuksellisesti ja kontekstisidonnaisesti rakentuneiden merkitysten kautta muotoutunut näyte siitä, miten avoimuuden sosiaalityöntekijät jäsentävät tiedonmuodostusta osana omaa työtään. (Berger & Luckman 1994.)

Näistä lähtökohdista tietoisena kysyn tutkimuksessani: *Millaista suhdeperustainen tiedonmuodostus on lastensuojelun avoimuudessa sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä?*

3. TUTKIMUKSELLISET VALINNAT

Tässä luvussa kuvaan ja perustelen tutkimusasetelmaan, aineiston keruuseen sekä analyysin tekemiseen liittyviä ratkaisuja, joita olen päättänyt tekemään pystyäkseni vastaamaan tutkimukselleni asettamiini tiedon tuottamisen tavoitteisiin. Pohdin myös tutkijan positioni merkitystä ja tutkimusetiikkaa.

3.1 Aineiston rakentuminen

Tutkimustehtävä ja aineisto, jonka pohjalta tehtävää on toteutetaan, ovat sidoksissa toisiinsa. Tutkimukselle asetettu tiedon tuottamisen tehtävä ohjaa keräämään siihen soveltuvia aineistoja. Ja toisaalta aineisto asettaa rajat tutkimuksen kysymyksen asetelulle. Tässä tutkimuksessa aineistoksi on valikoitunut sosiaalityöntekijöiden ryhmähaastatteluissa tuottama avohuollon sosiaalityön tiedonmuodostuskäytäntöjä käsittelevä puhe.

Aineiston ja sen keruun tavan valikoitumista on lisäksi ohjannut ja mahdollistanut se, että tutkimus on toteutettu avohuollon sosiaalityössä käytettäväksi kehitettyjen dokumentointi- ja arviointityövälineiden kokeilemisen yhteydessä. Olin mukana kokeilussa yhdessä tutkimukseeni osallistuneiden avohuollon sosiaalityön tiimien kanssa. Kokeiluun liittyvät käytännönläheiset tiedonintressit olivat minulle ja sosiaalityöntekijöille yhteisiä. Halusimme nostaa esiin avohuollon sosiaalityön merkitystä lapsen tilannetta ja tuen tarpeita koskevan tiedonmuodostuksen ja arvioinnin kannalta. Tähän pyrimme arvioimalla työvälineiden soveltuvuutta avohuollon sosiaalityöhön ja koaamalla kokeilun tuloksista laadittuun raporttiin ehdotuksia työikäntöjen kehittämisen tarpeista ja mahdollisuuksista jatkossa.

3.1.1 Arviointityövälineiden kokeilu tutkimuskontekstina

Tutkimusasetelman suunnitteleminen ja aineiston keruu on toteutettu avohuollon sosiaalityössä käytettäväksi tarkoitettujen *arviointityövälineiden* kokeilemisen yhteydessä. Kokeilu liittyi Helsingissä vuosina 2011–2013 toteutettuun laaja-alaiseen lastensuojelun palveluiden uudistamiseen tähtäävään Muutos–hankkeeseen. Hankkeessa on työskennelty myös arviointikäytäntöjä lastensuojeluprosessin eri vaiheissa. Tavoitteena on ollut kehittää sekä lapsikohtaisia tilannearviointikäytäntöjä että niiden keinoin johtamisen tueksi tarvittavaa tiedon keruuta.

Muutos–hankkeessa oli tavoitteena asiakassuunnitelman tekemiseen kytkeytyvien tilannearvion ja dokumentoinnin työvälineiden kehittäminen. Ajatuksena oli, että

avohuollon sosiaalityössä tehtävän tilannearvion keinoin saataisiin lastensuojelutarpeen selvitykseen verrattuna syvällisempää ja laaja-alaisempaa tietoa lapsen tilanteesta ja siitä, millaisin keinoin ja palveluin muutoksen voidaan pyrkiä. Lastensuojeluprosessin eri vaiheissa toteutettavan tilannearvion tekemisen tueksi tarkoitettujen työvälineiden kehittelyä on jatkettu Muutos-hankkeen toteuttamisen jälkeen.

Projektin aikana luotiin kolme lastensuojelun sosiaalityön ja lapsen asiakasprosessin eri vaiheissa käytettäväksi tarkoitettua arviointityövälinettä. Tarpeen arvioinnin kriteerit-lomake oli tarkoitettu apuvälineeksi sosiaalityöntekijöille asiakkaiden tuen tarpeiden ja niiden vakavuustasojen tunnistamiseen. Palvelun valinnan kriteerit ja palveluportaatt-lomaketta oli ajateltu käytettäväksi tunnistettua tuen vakavuustasoa vastaavan palvelun valitsemiseen. Laaja-alaisen yleisarvioinnin yhteenvedtopohja puolestaan oli kehitetty hankitun tiedon ja siihen perustuvan arvion dokumentointiin.

Muutos-hankkeessa työstetyt työvälineet ja niiden kokeileminen ovat osa tutkimuksen kohteena olevaa lastensuojelun avohuollon sosiaalityön tiedonmuodostuksen käytäntöjen kokonaisuutta. Yhteinen asiakassuunnitelman kehittämisen tavoite ja työvälineiden testaaminen asiakkaiden kanssa tuki aineiston keruuta. Kokeilun toteuttaminen viritti haastattelutilanteissa sosiaalityöntekijöitä tutkimusaiheen kannalta tärkeiden kokemusten äärelle. Toisaalta kokeilu on varmasti osaltaan vaikuttanut siihen, mitkä asiat sosiaalityöntekijöiden puheessa ovat tulleet esiin ja mitkä ovat jääneet vähemmälle huomiolle.

Tutkimuksen asetelman rakentumisessa on käytäntötutkimukselle ominaisia piirteitä (Satka, Karvinen-Niinikoski & Nylund 2005; Satka ym. 2016). Käytäntötutkimuksessa tutkimuksen metodien valintaa ohjaa pyrkimys mahdollisimman monitoimijaiseen ja demokraattiseen sekä käytäntöjen kehittämistä jo tutkimusprosessin aikana mahdollistavaan tutkimuksen toteuttamisen tapaan. Tämä tarkoittaa sitä, että käytäntötutkimuksessa tulee tapauskohtaisesti neuvotellen jäsentää, mitä tutkimuksella tavoitellaan ja miten tutkimukseen osallistuneet ovat mukana tiedon tuottamisessa. Olennaista on, että sekä tutkimuksen tavoitteet että toteuttamisen tavat ovat relevantteja ja perusteltuja käytäntöjen kehittymisen kannalta. Käytäntötutkimukset ovat tyypillisesti prosesseja, joissa tutkimuksen tekeminen kiinnittyy esimerkiksi johonkin käytännön työssä toteutettavaan kokeiluun tai kehittämishankkeeseen. Tutkimuksen merkitys on tuoda kehittämis- ja kokeilutyön tueksi tutkimustiedon ja -taidon elementit. Tavoitteena on, että tutkimisen toteuttamisen tapa itsessään tukee käytännön kehittymistä. Lisäksi pyrkimyksenä on tuottaa tietoa, jota voidaan soveltaa käytäntöjen kehittämisessä. Tutkimuksen kautta käytännössä havaittu ja koettu tehdään näkyväksi ja käytäntöjen kehittämisestä ja tutkimisesta kiinnostuneille saavutettavissa olevaksi. (Satka ym. 2005; Saurama & Julkunen 2009; Julkunen & Karvinen-Niinikoski 2014; Satka ym. 2016.)

Käytäntötutkimuksesta voi erottaa neljä erillistä vaihetta. Niitä ovat tutkimusprosessin suunnittelu, pilotointi-, toteutus- sekä tiedon kentälle palauttamisen ja reflektoinnin vaiheet. (Satka ym. 2016.) Paikannan vaiheet myös omasta tutkimuksestani.

Suunnittelin kokeilun toteuttamista yhdessä Muutos-hanketta luotsaavan johdon ja projektihenkilökunnan sekä kokeiluun osallistuneiden tiimien kanssa. Suunnitteluvaiheessa kysyttiin myös asiakkaiden kiinnostusta osallistua kokeilun toteuttamiseen. Asiakkaiden näkökulma saatiin mukaan kahdella tavalla. Toisaalta työvälineitä tarkasteltiin yhteistutkimuksen (Palsanen 2013) keinoin vanhempien ja nuorten kanssa järjestetyissä kahdessa ryhmätapaamisessa. Toisaalta sosiaalityöntekijät arvioivat työvälineitä asiakkaiden kanssa samalla, kun kokeilivat niitä asiakastapaamisissa. Asiakkaiden esiin tuomat näkemykset ja näkökulmat dokumentoitiin huolellisesti ja esitettiin raportissa.

Otin suunnitteluvaiheessa esiin, että tarkoitukseni oli tehdä kokeilun yhteydessä myös tutkimus, jossa tarkastelun kohteena olisivat avohuollon sosiaalityön tiedonmuodostus- ja arviointikäytännöt. Yhteinen avohuollon sosiaalityön tiedonmuodostuskäytäntöjen kehittämisen tavoite tarjosi luontevan mahdollisuuden käydä tutkimukseen ja kokeiluun osallistuneiden tiimien kanssa neuvottelua sekä kokeiluun liittyvistä käytännönläheisistä kysymyksistä että tutkimukseni asetelmasta. Toin sosiaalityöntekijöiden kanssa keskustellessani esiin omia tutkimusasetelmaani liittyviä ajatuksiani ja kysyin sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä niistä. Pohdittavina olivat tutkimukseni aiheen, tavoitteiden ja näkökulman valinta. Keskustelua käytiin myös aineiston keruusta. Pohdinnoissa tuli esille sosiaalityöntekijöiden motivaatio tuottaa tutkimukseen osallistumalla tietoa sosiaalityön tiedonmuodostuksen käytännöistä oman työkokemuksensa kautta.

Pilotointivaihe tässä tutkimuksessa tarkoitti mainittujen työvälineiden käytännössä kokeilemistä. Pilotointivaiheessa yhteistyössä oli mukana Heikki Waris-instituutin kehittäjäsosiaalityöntekijä, joka keräsi kokeilun yhteydessä aineistoa omaan tutkimukseensa. Kokeiluun osallistuivat sosiaalityöntekijät ja asiakkaat. Kokeilun tuloksista ja jatkokehittämisen ideoista on koottu erillinen julkaisematon raportti (Pilotointi-raportti 2013).

Tutkimuksen toteutusvaihe limittyi sekä osaksi pilotointivaihetta että siinä tulokseksi saatujen havaintojen käytäntöön soveltamisen vaihetta. Tutkimuksen tarkastelun kohteena ei kuitenkaan ole kokeilun kanssa yhtenevästi työvälineiden käytettävyys avohuollon sosiaalityössä ja johtamisessa tarvittavan tiedon keruussa. Arvioin, että tässä kohtaa tutkimukseni eroaa käytäntötutkimuksista, joissa esimerkiksi tutkimuksen aineiston keruun tapa on valjastettu tiiviisti edistämään käytäntöjen kehittämistä ja joissa tutkimuksen ja käytännössä toteutettavan kehittämishankkeen kysymyksenasettelu on tiiviisti kytköksissä toisiinsa. (Känkänen 2013; Tulensalo 2016; Muukkonen 2016.)

Tutkimuksen aineisto on kerätty kokeiluun osallistuneiden tiimien ryhmähaastatteluis- ta. Niissä tavoitteenani oli nostaa esiin sosiaalityöntekijöiden työkokemukseen perus- tuvaa näkökulmaa aiheeseen. Kysyin haastatteluissa sosiaalityöntekijöiltä, millaisia kokemuksia heille oli kertynyt tiedonmuodostuksesta ja arvion tekemisestä avohuol- lon sosiaalityötä tehdessään ja millaisia sosiaalityöntekijöiden tiedonmuodostuksen ja arvion tekemisen toteuttamisen tavat olivat. Olen haastatellut tiimejä kahteen eri ker- taan. Haastattelut ajoittuvat siten, että ensimmäiset haastattelut toteutettiin samaan aikaan kokeilun kanssa. Toiset haastattelut puolestaan on toteutettu pian kokeilun jälkeen, jolloin suunniteltiin kokeilun tuloksien soveltamista asiakassuunnitelman kehittämiseksi. Tätä kautta haastattelut kiinnittyvät ainakin väljästi osaksi käytännön kehittämistyötä. Haastatteluissa esiin tulleet näkökulmat ovat saattaneet kanavoitua osaksi pilotointi-vaiheen tuloksia ja sitä seuranneessa käytäntöjen kehittämissä vaihees- sa käyttöön otettuja asiakassuunnitelman tekemisen tapoja.

Sosiaalityöntekijöiden pilotointivaiheessa tuottamia ideoita on hyödynnetty kokeilun jälkeen jatkuneessa asiakassuunnitelman sisällön kehittämiseksi. Tässä tutkimuspro- sessissa tiedon kentälle palauttamisen ja reflektoinnin vaihe toteutui siis pilotointi- vaiheessa ja pian sen jälkeen (ks. myös Satka ym. 2016, 11). Tavoitteenani on kokei- lun ja tutkimuksen kysymyksenasettelun eroista huolimatta myös se, että oman tutki- mukseni tulokset voivat tutkimuksen valmistuttua tulla avohuollon sosiaalityön tie- donmuodostus- ja arviointikäytäntöjen kehittämistyön käyttöön. Tutkimus voi tarjota kehittämistyön tueksi sosiaalityöntekijöiden näkökulmaan porautuvaa tietoa tiedon- muodostuksesta osana avohuollon sosiaalityötä. Tarkoitukseni on esitellä tutkimuk- seen osallistuneille ja muille tutkimuksestani kiinnostuneille tutkimustani sen valmis- tuttua. Tämä mahdollistaa, että sosiaalityöntekijöillä on halutessaan mahdollisuus ottaa kantaa tutkimustuloksiini ja siihen, miten tuon niitä raportissa esiin.

3.1.2 Ryhmähaastattelut metodina

Lähtökohtani on, että käytännöt ovat toteuttajiensa enemmän tai vähemmän vakiintu- neita ja tiedostamia toiminta- ja ajattelutapoja (Alhanen 2014). Käytäntökäsitykseni on ohjannut aineiston ja sen keruun tavan valintojani. Ajattelen, että käytäntöjä on mielekästä tutkia sosiaalityöntekijöiden itsensä niistä tuottaman puheen kautta. Tässä tutkimuksessa puhetta on tuotettu avohuollon sosiaalityötä tekevien tiimien ryhmä- haastatteluissa.

Aineistonkeruumetodin valitsemisen taustalla on myös ymmärrys siitä, että sosiaali- työn ammatti- ja tiimikäytäntöihin on sisäänrakennettu kiinnostus ja taito työikäntö- jen reflektointiin ja niiden sanoittamiseen. Tätä ajatusta voin perustella sillä, että sosiaalityöntekijän yhtenä keskeisimpänä osaamisen alueena on sosiaalityön ammatti- kirjallisuudessa nostettu esiin kyky suhtautua tietoon ja sen muodostamiseen tapoihin

kriittisesti ja reflektoiden (Karvinen 1993; Fook 2002, 43; Fook 2004, 18; Karvinen–Niinikoski 2010).

Tiedonmuodostusta lastensuojelun sosiaalityössä voi mielestäni rinnastaa tutkimuksen tekemiseen. Tieteellistä tutkimusta tekeville suositellaan, että tutkimuksessa sanoitetaan lukijoiden arvioitavaksi tutkimuksen tekoa ohjaavat tietoteoreettiset perusolettamukset. Se, millä tavalla tietoa on tutkimusta tehtäessä saatu tuotettua saattaa olla jopa kiistanalaista. Tarjolla on useita teoreettisia lähestymistapoja ja ratkaisuja. Kysymys on tutkimuksessa käytettyjen tiedon muodostuksen menetelmien tai käytäntöjen valitsemisesta sekä valintojen taustalla olevien lähtökohtien perustelemisesta. Joskus on kyse käytössä olleiden resurssien tai muiden käytännöllisten tekijöiden asettamien reunaehtojen näkyväksi tekemisestä. Samanlainen tietämisen perusolettamusten ja reunaehtojen avoin pohdinta on tarpeellista, kun lastensuojelun sosiaalityöntekijä pohtii omia tiedon muodostamisen tapojaan asiakastyössä. Tätä pohdintaa olen hyödyntänyt kerätessäni aineistoksi sosiaalityöntekijöiden ryhmähaastatteluissa omista tiedonmuodostuskäytännöistään tuottamaa puhetta.

Olenainen kysymys tutkimuksen haastatteluaineiston keruun metodin valinnassa oli, minkä metodin avulla saisin sosiaalityöntekijät puhumaan tiedonmuodostuksen tavoistaan mahdollisimman vapaasti ja omin sanoin, ilman että minun tutkimusaiheesta muodostamani ennakkokäsitykset ja olettamukset ohjaisivat aineiston keruuta liiaksi. (Alasuutari 2014, 82–83.) Paljolti tällä perusteella päädyin valitsemaan tutkimuksen aineiston keruun metodiksi nimenomaan ryhmähaastattelun.

Toisaalta metodin valinta kietoutuu tutkimuksen etiikkaan. Arviointiin ja tietoon liittyvät kysymykset olivat haastattelujen tekemisen aikaan paljon esillä ja keskustelussa kohdistettiin runsaasti kritiikkiä sosiaalityöntekijöiden työkäytäntöihin ja osaamiseen. Pösö (2008) on tuonut esiin, että virallisissa organisaatioissa erilaiset näkemykset saattavat altistua muokkaamiselle, valikoimiselle ja jopa suoranaistelle hiljentämiselle. Näistä syistä koin, että yksittäinen sosiaalityöntekijä olisi voinut kokea tiedonmuodostus- ja arviointikäytännöistään kertomisen liian vaativana tehtävänä. Tämä näkökulma tuntui erityisen tärkeältä, kun päädyin valitsemaan metodiksi ryhmähaastattelun yksilöhaastattelujen sijaan.

Haastattelut toteutuivat luonteeltaan strukturoimattomina (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 12). Valtonen (2005, 223–225) erottaa ryhmähaastattelun ja ryhmäkeskustelun toisistaan vuorovaikutuksen luonteen perusteella. Ryhmähaastattelussa vuorovaikutuksen painopiste on haastattelijan ja vuorotellen yhden haastatteluun osallistujan välillä. Haastattelussa vuorovaikutuksen kontrolli pysyy melko tiukasti haastattelijalla. Keskustelussa taas on tavoitteena virittää tutkimukseen osallistujat keskinäiseen, mahdollisimman tasapuoliseen vuorovaikutukseen.

Toteuttamissani haastatteluissa oma roolini oli pääosin ryhmähaastatteluille ominainen. Ohjasin puhetta tarvittaessa tarkentavien kysymysten ja kommenttien avulla.

Hyödynsin silti tietoisesti mahdollisuutta käyttää joustavasti ryhmähaastattelun ja -keskustelun keinoja. Toteuttamissani haastatteluissa oli vuorovaikutuksellisesti myös ryhmäkeskustelua muistuttavia osioita. Osa esiin nostamistani teemoista ja näkökulmista viritti joissakin haastatteluissa tiimejä varsin vilkkaaseenkin keskusteluun. Näissä tilanteissa annoin sosiaalityöntekijöille tilaa käydä vuoropuhelua tärkeäksi kokemastaan asiasta. Lähdin viemään keskustelua haastattelijan roolissa eteenpäin, kun spontaanisti virinnyt keskusteluosio alkoi hiipua.

Lisäksi hyödynsin kerronnallisen haastattelun (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005) mahdollisuuksia. Haastattelujen avulla tuotettu puhe asiakastyön arjesta oli paikoin luonteeltaan keronnallista. Näissä kohdissa haastatteluun osallistuneet sosiaalityöntekijät kertoivat kukin omista tai osittain yhteisistä asiakkaiden tilanteiden selvittelyssä ja arvioimisessa kertyneistä kokemuksistaan. Kertomuksiksi ne voi tunnistaa siitä, että niissä on jokin tietty tilanne, henkilöt ja etenevä juoni (mts., 193). Osa niistä on melko pitkiä, ehjiä ja kronologisesti eteneviä kertomuksia asiakkaan kanssa työskentelystä. Osa haastattelujen tarinallisista elementeistä rakentuu pienemmistä katkelmista joko yksittäisen työntekijän tai enimmillään koko tiimin kertomana. Tarinallisissa osioissa puutuin kerrontaan vain, kun arvioin tarpeelliseksi tarkentaa tai suunnata puhetta tiedonmuodostuksen näkökulmasta. Tein uusia näkökulmia avaavia ja käsiteltyjä asioita tarkentavia kysymyksiä.

Toisaalta voi myös todeta, että haastatteluissa puhutusta tuli kokonaisuutena eräänlainen minun ja haastatteluun osallistuneiden tiimien yhdessä tuottama kertomus tiedonmuodostuksesta avohuollon sosiaalityössä.

3.1.3 Ryhmähaastattelujen toteutus

Haastattelin kolmea Helsingissä työskentelevää avohuollon sosiaalityön tiimiä keväällä 2013 ja toistamiseen saman vuoden syksyllä. Eskola ja Suoranta (2014, 96–97) tuovat esiin, että kun haastateltavia yhdistää johonkin ryhmään muutoinkin kuuluminen, yhteisten kokemusten jakaminen tekee niistä julkisia ja siten vaikeasti salattavia tai muunneltavia. Yhteisistä kokemuksista kerrottaessa niiden muistaminen saattaa olla helpompaa kuin yksin työssä tapahtunutta muistellessa. Haastatteluun osallistuvat siis sekä kontrolloivat että tukevat toinen toistensa kertomaa. Kokemuksesta tiedän, että tiimin tuki voi olla jaksamisen kannalta ensiarvoisen tärkeää työssä, joka edellyttää nopeatempoista, virkavastuulla tehtyä päätöksentekoa (myös Forsman, 2010). Tiimissä sosiaalityöntekijät ovat tottuneet pohtimaan asiakkaiden tilanteita ja miettimään niihin sopivia ratkaisuja. Tiimi on siten sosiaalityöntekijöille luonnollinen ja useimmiten turvallinen foorumi sen tapaiseen vuorovaikutukseen ja puheeseen, jota tutkimuksessani tavoittelin. Pidin näistä syistä tiimiä haastatteluun hyvin soveltuvana ryhmänä.

Haastattelut kestivät vähintään kaksi tuntia ja litteroituna aineistoa kertyi noin 200 liuskaa. Tiimeihin kuului 5–6 sosiaalityöntekijää ja yksi johtava sosiaalityöntekijä. Suurimmaksi osaksi haastatteluihin pystyi osallistumaan koko tiimi. Yhdessä haastatteluista sosiaalityöntekijä oli poissa vuosiloman takia ja kahdessa haastatteluista osa sosiaalityöntekijöistä joutui joko tulemaan myöhässä tai poistumaan sovittua aiemmin kiireellisen työtehtävän hoitamisen vuoksi. Kaikkiaan haastateltavia oli 19.²

Tiimeissä työskentelevistä sosiaalityöntekijöistä valtaosa oli joko päteviä ja kokeneita tai opintojaan viimeisteleviä sosiaalityöntekijöitä. Osa oli toiminut jo pitkään lastensuojelun sosiaalityöntekijän tehtävissä toisen tieteenalan tutkinnon suorittaneena. Tiedostin, että tutkimukseen osallistuneet olivat koulutus- ja tietopohjansa osalta heterogeeninen joukko. Tiimeissä sosiaalityöntekijän nimikkeellä työskennelleiden tausta ilmensi haastattelujen toteuttamisen aikaan vallitsevaa käytäntöä ja tilannetta. Sosiaalityöntekijän työtä saatettiin tehdä pitkäänkin ilman sosiaalityön opintoja tai pätevyyttä. En kuitenkaan kokenut tarkoituksenmukaisena nostaa tätä erityisesti aineiston keruun yhteydessä esille. Halusin kunnioittaa kaikkien sosiaalityön tehtävissä toimivien kokemusta ja tietoa tasapuolisesti.

Haastattelujen toteuttamisen lähtökohtana oli yleinen kysymys, miten avohuollon sosiaalityöntekijät arvioivat asiakkaana lastensuojelussa olevien lasten elämäntilannetta ja tuen tarpeita. Jäsensin haastatteluissa arviointia tiedonmuodostuksena, joka koostuu tiedon hankkimisesta ja siihen perustuvien tulkintojen tekemisestä. Tämän jäsenyyksen avulla pyrin luomaan minulle ja tutkimukseen osallistuneille tiimeille yhteistä käsitystä tutkittavana olevasta ilmiöstä. Toteutin aineiston keruun lähestymistavaltaan kolmella toisistaan hieman eroavalla tavalla. Erilaisten tarkastelutapojen kautta pyrin siihen, että aineiston sisältö tavoittaisi mahdollisimman luotettavasti ja monipuolisesti sosiaalityöntekijöiden tapaa jäsentää tiedonmuodostusta osana omaa työtään. Tiimejä haastatellessani kannustin sosiaalityöntekijöitä käytännönläheisen kokeiluvaiheen virittämänä arvioimaan kriittisesti paitsi kokeiltavana olleita työvälineitä myös omia arvioinnin ja tiedonmuodostamisen tapojaan. Haastattelutilanteissa puhuttu on valikoitunut näyte siitä, mitä sosiaalityöntekijät lopulta pitävät tiedonmuodostuksen kannalta tärkeänä ja miten he siitä puhuvat (Alasuutari, 112–113).

Ensimmäiset haastattelut koostuvat kukin kahden erillisestä osiosta. Ensimmäisissä haastatteluissa on aluksi osio, jossa sosiaalityöntekijöitä pyydetään arvioimaan kokeiltavia työvälineitä. Samalla he tulevat kertoneeksi omista tiedonmuodostuksen tavoistaan. Toisessa osiossa sovelsin kriittisten tapahtumien menetelmää (Jaakola, Vornanen & Pölkki 2014; Keddel 2011). Pyysin sosiaalityöntekijöitä valitsemaan kerrottavakseen erityisen onnistuneen tai epäonnistuneen asiakasesimerkin. Pyrin ohjaamaan sosiaalityöntekijöiden kerrontaa tarkentavilla kysymyksillä mahdollisimman seikka-peräiseksi nimenomaan tiedonmuodostuksen näkökulmasta. Toisella haastatteluker-

² Tuloslukuissa käytän itsestäni lyhennettä M ja haastatteluihin osallistuneista koodeja H1-19.

ralla kussakin haastattelussa oli käytössä kolmas lähestymistapa. Hyödynsin avohuollon sosiaalityön lähiesimiestyössä kertynyttä kokemustani sosiaalityöntekijöille tutuista tavoista kertoa omasta työstään asiakkaiden tilanteita yhdessä refleктоimalla. Toiset haastattelut koostuvat paljolti asiakasprosessin vaiheiden mukaan jäsennellystä asiakastapausten kuvailusta. Tämä tarkoittaa, että aluksi kävimme läpi siirtymävaihetta lastensuojelutarpeen selvityksestä avohuollon sosiaalityöhön ja sen jälkeen keskityimme asiakkuuden aikana toteutuvaan tiedon hankkimiseen ja tulkintojen tekemiseen.

3.2 Tutkijan positio

Haastatteluaineistoja käytettäessä on merkityksellistä tiedostaa ja eritellä haastatteluja vuorovaikutustilanteina. Edellisessä luvussa olen käsitellyt sitä, millaisia tietoisia metodisia ratkaisuja tein haastatteluja suunnitellessani. Olen pyrkinyt kuvaamaan sitä, miten onnistuin niiden toteuttamisessa. Niiden lisäksi on tärkeää pyrkiä tunnistamaan mahdollisesti metodisten valintojen taakse, ikään kuin piiloon jääneitä tekijöitä, jotka ovat olleet vaikuttamassa haastattelussa puhuttuun. (Ruusuvuori & Tiittula 2005.)

Tutkimuksen tekoa ja haastatteluja suunnitellessani pohdin paljon sitä, mikä merkitys tutkijanpositiollani tulisi olemaan haastatteluissa toteutuvalle vuorovaikutukselle. Haastattelemillani sosiaalityöntekijöillä on tutkijan positioistani väistämättä monenlaisia tulkintoja ja kokemuksia. Sitä, millaisia ne ovat ja miten ne ovat vaikuttaneet haastatteluissa puhuttuun, on mahdotonta tarkasti arvioida. Voin silti tuoda esiin mihin positiooni liittyviin piirteisiin kiinnitin huomiota ja miten pyrin ennakoimaan ja huomioimaan niitä haastattelutilanteissa.

Ensimmäinen positiooni liittyvä erityisyys on taustani haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden kollegana ja yhden tiimin entisenä esimiehenä. Tiesin, että tulisin haastattelemaan tiimejä, jotka olivat minulle tutkimuksen toteuttamisen aikaan tuttuja. Olin vain muutamaa kuukautta ennen kokeilun ja haastatteluiden toteuttamista siirtynyt uuteen työhön johtavan sosiaalityöntekijän tehtävästä. Tutkijana olin siis kovin lähellä paitsi tutkimukseen osallistuneita tiimejä myös tutkimaani aihetta.

Toin omana kokemukseni esiin, että vaikka olimme tehneet pitkään samaa työtä, emme olleet ehtineet juurikaan käydä keskustelua tiimien ja sosiaalityöntekijöiden välillä olevista tiedonmuodostus- ja arviointi käytäntöjen eroista tai siitä, miten tämän aiheen olimme kukin jäsentäneet. Arjen työpaineet eivät olleet jättäneet juurikaan tilaa tällaiseen pohdintaan. Sen vuoksi koin, että tuttuudesta huolimatta olisi aidosti kiinnostavaa lähteä tekemään haastatteluja.

Pyrin ennakoimaan tuttuuden mukanaan tuomaa haastetta suunnittelemalla erilaisia tapoja lähestyä tiedonmuodostusta haastattelutilanteessa. Positioni kollegana ja tutkijana näkyi mielestäni haastatteluiden aluksi niiden tunnelmasta aistittavissa olevana

jännittyneisyytenä. Tähän vaikutti oman arvioni mukaan se, että asetelma oli uusi. Minut tunnettiin tiimeissä johtavana sosiaalityöntekijänä ja pitkäaikaisena kollegana. Nyt olin paikalla nauhurini kanssa tutkijan roolissa. Oli mielestäni luonnollista ja ymmärrettävää, että tilanne vaati meiltä uudelleen orientoitumista. Aluksi oli tarpeen tarkkailla sitä, miten minä ja tiimien sosiaalityöntekijät uusissa haastattelijan ja haastateltavan rooleissamme tulisimme olemaan vuorovaikutussuhteessa toisiimme. Pohdinnassa päästiin kuitenkin nopeasti alkuun ja se oli kokemukseni mukaan vapautunutta, ajoittain hyvin innostunuttakin.

Haastatteluun osallistuneet ovat saattaneet jättää joitakin itsestään selviltä tunteita asioita sanoittamatta, ikään kuin olettaen, että minulla on käytännön työtä tehneenä tutkijana niistä jo selkeä ymmärrys. Tuttuuden vaikutukset tulivatkin pariin otteeseen esille haastatteluissa. Sosiaalityöntekijät totesivat keskustelun lomassa, että tuntui hassulta kertoa minulle asioista, jotka heidän mielestään jo tiesin. Lähestyin näitä toteamuksia huumorin kautta. Lisäksi yritin panostaa suunnittelemini metodisten ratkaisujen mahdollisimman luontevaan, mutta silti johdonmukaiseen toteuttamiseen. Tällä tavoin pyrin siihen, että sosiaalityöntekijät pystyisivät puhumaan aiheesta mahdollisimman konkreettisesti.

Oman kokemukseni mukaan luottamuksen syntyminen sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä työskentelysuhteessa on keskeinen edellytys sille, että asiakkaan ja työntekijän suhteessa voisi muodostua yhdessä tuotettua tietoa. Tunnistan saman dynamiikan tärkeäksi haastattelututkimuksessa. (Eskola & Suoranta 2014, 94.) Tutuus minun ja tutkimukseeni osallistuneiden tiimien välillä on siten mahdollista nähdä aineiston keruun näkökulmasta myös tutkimukseni vahvuutena. Tutkimuksen aihe oli sosiaalityöntekijöiden kannalta sensitiivinen, koska niihin aikoihin lastensuojelusta oli tekeillä selvityksiä ja yleisesti lastensuojelusta tuolloin käydyssä keskustelussa kohdennettiin kritiikkiä myös sosiaalityöntekijöiden arviointi- ja tiedonmuodostuskäytäntöihin. Samaa työtä tehneelle ja tutulle haastattelijalle on voinut olla helpompaa esittää epävarmoja näkemyksiä ammatillisesti vaikeasta, sensitiivisestä ja suuren huomion kohteena olevasta aiheesta.

Toinen positioni erityispiirre on osallisuuteni ja kiinnostukseni lapsikeskeisten lastensuojelun tiedonmuodostus- ja arviointikäytäntöjen kehittämiseen. Arvioin, että tämän esiin nostaminen jo ennen haastatteluja oli tärkeää sen vuoksi, että tutkimuksen toteuttamisen aikaan käytiin varsin vilkasta keskustelua lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksista ja velvollisuuksista tavata ja kuulla asiakkaana olevia lapsia henkilökohtaisesti. Tekeillä oli lasten kanssa työskentelyä täsmentävä muutos lastensuojelulakiin. Keskustelu herätti sosiaalityöntekijöissä tunteita. Pinnalla oli kokemus riittämättömyydestä ja epäoikeudenmukaisista odotuksista suuren työmäärän ja vähäisten resurssien vuoksi. Sen vuoksi otin sekä arviointivälineiden kokeilun yhteydessä että ennen haastattelujen toteuttamista aktiivisesti ja avoimesti esille omaa ajat-

teluani lasten osallisuudesta ja pohdin sitä yhdessä tutkimukseen osallistuneiden tiimien kanssa.

Kerroin, että olen itse nähnyt lapsikeskeisyyden tärkeänä kehittämiskohteena, koska olen oivaltanut omakohtaisesti, miten helposti lapset jäävät työskentelyssä aikuisten varjoon. Totesin, että minulle lapsikeskeisyys ei merkitse lapsi–yksilökeskeisyyttä (Sipilä & Österbacka 2013) vaan lapsen ja vanhemman kanssa suhdeperustaisesti työskentelemisen tasapainoa (Ervast & Tulensalo 2006; Muukkonen 2008). Myös haastatteluun osallistuneiden tiimien sosiaalityöntekijät pohtivat lasten kanssa työskentelyyn liittyviä ilmiöitä. Keskustelun tuloksena päädyimme näkemykseen, jonka mukaan lasten kanssa työskentelyn kehittäminen on lastensuojelussa tärkeää ja että yhtä tärkeää on puhua siitä, mitkä tekijät voivat toisaalta auttaa ja toisaalta estää sosiaalityöntekijöitä lasten kanssa työskentelyssä onnistumisessa.

Lasten osallistumisen mahdollisuuksista käydyin yleisen keskustelun herättämät ristiriitaiset tunteet olivat mielestäni läsnä haastattelutilanteissa. Havaitsin sen esimerkiksi siitä, että tehtyäni haastatteluissa lasten osallistumista koskevia kysymyksiä, haastatteluissa seurasi tavallisesti lyhyt, muista haastatteluosioista erottuva hiljainen hetki. Arvioni mukaan se saattoi merkitä sosiaalityöntekijöiden tietynlaista valpastumista tämän aiheen äärelle. Haluttiin tarkasti miettiä, mitä siitä voi haastattelutilanteessa sanoa. Lisäksi huomasin, että pienten lasten osallistuminen tiedonmuodostukseen tuli sosiaalityöntekijöiden aloitteesta esiin selkeästi vähemmän kuin nuorten ja vanhempien. Näkökulma tuli puheeksi useimmiten vasta esittämieni kysymysten kautta. Kysymällä lasten osallisuudesta pyrin varmistamaan, että saisin käsiteltyä asiakkaiden osallistumista tiedon tuottamiseen riittävän monipuolisesti.

3.3 Aineiston analyysi

Tutkimuksen laadullinen analyysi on ollut prosessi, jossa suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen ulottuvuuksia jäsentävä teoreettinen viitekehys ja tuloksina esitettävät teemat ovat rakentuneet aineiston ja kirjallisuuden jatkuvana vuoropuheluna. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 117; Silvasti 2014, 43–44.) Teorian ja empirian vuorovaikutuksen on todettu olevan oleellista nimenomaan teemoittelevassa analyysitavassa. Jos empiriaa ei onnistuta tutkimuksessa suhteuttamaan teoriaan, saattaa tutkimus jäädä esimerkiksi pelkäksi aineiston sisältöä kuvailevien sitaattien kokoelmaksi (Eskola & Suoranta 2014, 176–182).

Ennen aineiston keruuta ja sen aikana olin perehtynyt jonkin verran tutkimuskirjallisuuteen, jonka olin arvioinut aiheen kannalta keskeiseksi. Tässä vaiheessa tutkimuskirjallisuuden valikoimista ohjasivat lähinnä omat avoimuuden sosiaalityössä kertyneet kokemukseni. Tutkimuskirjallisuuteen perehtymisen tarkoituksena ei ollut tietyn tutkimustani tarkkarajaisesti ohjaavan teoreettisen näkökulman valitseminen. Tavoitteeni

oli jo tuossa vaiheessa nostaa tutkimukseni kautta esiin sosiaalityöntekijöiden omaa ääntä lastensuojelun tiedonmuodostuksen käytännöistä käytävässä keskustelussa. Tämän vuoksi halusin kerätä aineiston ilman, että minulle olisi muodostunut tarpeettoman vahvoja, aineiston keruuta ohjaavia ennako-olettamuksia ja teoreettisia sidoksia. Hypoteesittomuus on eräs laadullisen tutkimuksen keskeinen piirre. Sen ansiosta laadullisessa tutkimuksessa on mahdollista löytää aineistoon tutustumalla uusia näkökulmia tai mahdollisia selityksiä sen sijaan, että tyydyttäisiin vain todistamaan ilmiötä jo aiemmin tiedettyä (Guest, Macqueen & Namey 2012 6–7; Eskola & Suoranta 2014, 19–20).

Aineistoon tutustuminen ja analyysiprosessi alkoi jo aineiston keruun ja litteroinnin aikana. Jo tuollon aloin tehdä alustavia huomioita siitä, millaiset asiasisällöt toistuivat sosiaalityöntekijöiden puheessa ja mitä ajatuksia tai kysymyksiä ne minussa herättivät. Tein näistä alustavista huomioistani merkintöjä litteroituihin aineiston osioihin. Jo tässä vaiheessa tunnistin esimerkiksi sen, että sosiaalityöntekijöiden puhe eri toimijoiden tietämiseen osallistumisen mahdollisuuksista oli sisällöltään jollakin tavoin jännitteistä. Halusin kuitenkin vielä tässä vaiheessa tietoisesti välttää tekemästä vahvoja tulkintoja. Sen sijaan pyrin tutustumaan aineiston sisältöön mahdollisimman avoimin silmin. Luin aineistoa huolellisesti useampaan kertaan voidakseni järjestellä moniaineksista aineistoa sisällöllisesti selkeämmäksi ja helpommin hallittavaksi.

Ensimmäisen aineistolähtöisesti painottuneen aineistoon tutustumisen yhteydessä jänsin aineiston aluksi viiteen sisällölliseen osioon. Niitä olivat sosiaalityöntekijöiden puhe asiakirjoista, kohtaamisista ja suhteista, avohuollon sosiaalityöstä prosessina, ammatillisten toimijoiden välisestä yhteistyöstä sekä edellisiin luokkiin niveltävä puhe sosiaalityöntekijöiden hyväksi kokeman käytännön ja sen toteutumisen mahdollisuuksien välisestä kuilusta.

Jatkoin aineiston jäsentelyä hyödyntämällä ymmärrystäni, jonka mukaan tiedonmuodostus on tiedon keruusta ja tulkintojen tekemisestä rakentuva kokonaisuus. Kohdistin aineiston sisältöä analysoivan katseeni siihen, miten tiedon hankkiminen ja tulkintojen tekeminen tulevat esiin edellä mainituissa aineiston osioissa. Tiedon hankkimisesta sosiaalityöntekijät kertovat konkreettisesti, yleensä mainitsemalla erilaisia käyttämiään tiedon lähteitä tai tiedon hankkimisen tai vastaanottamisen tapoja. Tulkintoja käsittelevät maininnat tulivat aineistosta esille useimmiten arvion tekemisestä, arvioinnista, punnitsemisesta, keskustelusta tai pohtimisesta puhumisena.

Käsittelin aineistoa tässä vaiheessa koodaamalla sitä tiedon hankkimisen ja tulkintojen tekemisen mukaan. Tiedon hankkimista jäsentäviä luokkia näiden lukukertojen perusteella aineistossa olivat: Asiakirjojen lukeminen, vuorovaikutus ja suhteet työskentelyyn osallistuvien asiakkaiden, yhteistyökumppaneiden ja mahdollisten muiden toimijoiden kanssa, havaintojen tekeminen sekä tiedon kertyminen työskentelyn edessä. Tulkintojen tekemistä jäsentäviä luokkia olivat: Sosiaalityöntekijän omaan mie-

lensisäiseen ajatteluun nojautuminen, keskustelu omaan tiimiin kuuluvan sosiaalityöntekijän kanssa (työpari, koko tiimi, johtava sosiaalityöntekijä), keskustelu asiakkaan kanssa, keskustelu työskentelyyn osallistuvien muiden toimijoiden kanssa, asiakirjoja lukiessa tehdyt tulkinnat sekä tulkintojen paikantuminen jatkuvasti läsnä olevaksi osaksi työskentelyn kokonaisuudessa. Sisällytin maininnat sosiaalityöntekijöiden hyväksi tunnistamien käytäntöjen ja niitä estävien tekijöiden välisistä jännitteistä analyysiin, säilyttäen ne omana luokkanaan.

Etenin analyysissä seuraavaksi yleisemmälle tai tulkinnallisemmalle tasolle, hyödyntäen aineistoon tutustumisen ja sen sisällön jäsentelyn vaiheessa kokoamani tutkimuskirjallisuuden sisältämiä näkökulmia. Järjestelin aiemmin erittelemiäni luokkia uudelleen ja muodostin tulososassa esitettävät teemat.

Ensimmäiseksi havaitsin, että tutkimuskirjallisuudessa ja aineistossa eräs keskeinen sisällöllinen teema on tiedonmuodostuksen paikantuminen osaksi työskentelyä tai tapauskohtaisen asiakastyön prosessin eri vaiheita. Tämän havainnon perusteella ensimmäiseksi tulosteemaksi hahmottui sosiaalityöntekijöiden tapa jäsentää tiedonmuodostuksen paikantumista osana avohuollon sosiaalityön kokonaisuutta. Kävin läpi aiemmin muodostamani luokat ja yhdistin tulosteemaksi ne sisällöt, joissa sosiaalityöntekijät käsittelevät tiedonmuodostuksen paikantumista.

Tässä vaiheessa suhdeperustaisuus täsmentyi analyysia ja teoreettisen viitekehyksen rakentamista ohjaavaksi käsitteelliseksi näkökulmaksi. Havaitsin, että sosiaalityöntekijät paikansivat tiedonmuodostusta ensisijaisesti vuorovaikutukseen ja suhteisiin ja että tämän myötä tiedonmuodostus määrittyi luonteeltaan vuorovaikutuksessa ja suhteissa rakentuvaksi, jatkuvasti työssä läsnä olevaksi elementiksi.

Aloin lukea aineistoa siitä näkökulmasta, keitä sosiaalityöntekijät nimeävät suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen osapuolina. Kiinnitin aineiston luennassa huomiota erityisesti siihen, millaisena sosiaalityöntekijät kuvaavat omaa ja muiden toimijoiden osallistumista tiedon tuottamiseen. Hyödynsin tarkastelussa rakenteilla olevan viitekehysosan sisältämää asiantuntijuuden ulottuvuuksia, moniammatillisuutta sekä lapsen osallisuutta käsittelevää tutkimuskirjallisuutta, jota ymmärryksen mukaan yhdistää kysymys eri toimijoiden mahdollisuudesta olla osallisia tiedon luomiseen. Kokosin erillisiksi teemoikseen sosiaalityöntekijöiden tavat jäsentää eri toimijoiden asemaa ja osallistumista tiedonmuodostukseen. Näin tulosteemoiksi valikoituivat sosiaalityöntekijän, lasten, nuorten ja asiakasvanhempien asema tiedonmuodostuksen osapuolina sekä tulkintojen tekeminen yhteistyössä sosiaalityöntekijöiden ja muiden ammattilaisten kesken.

Osio, johon olin koonnut sosiaalityöntekijöiden hyväksi määrittelemää käytäntöä estävät ja tukevat tekijät jäi erilliseksi tulosteemaksi, mutta tarkentui puheeksi toimin-

taympäristön erilaisista reunaehdoista ja niiden vaikutuksista suhdeperustaisen tiedonmuodostuskäytännön toteutumisen edellytyksiin.

Tulososassa kuvaan teemojen keskeisen sisällön. Painotan tulosten esittämisessä aineisto–otteiden lähiluentaan perustuvaa tarkastelua. Olen valinnut aineisto–otteet sillä perusteella, miten kattavasti ja osuvasti ne mielestäni kuvaavat tutkimuskysymykseen vastaamisen kannalta keskeisimpiä aineistosta tekemiäni havaintoja. Aineisto–otteiden esittämisen kautta tuon tekemäni tulkinnat näkyväksi ja lukijoiden arvioitavaksi (Guest ym. 2012, 20–21; Eskola & Suoranta 2014, 176; 217). Perustelen paikoitellen melko runsasta aineisto–otteiden käyttöä myös tutkimukselleni asettamalla tavoitteella. Tavoitteenani on ollut tuottaa tietoa tiedonmuodostuksen käytännöistä lastensuojelun sosiaalityössä ja nostaa samalla esiin sosiaalityöntekijöiden tiedonmuodostuskäytäntöjen arkitodellisuutta jäsentävää ääntä.

Laadullisessa tutkimuksessa tieteellisyyden kriteerinä ei ole aineiston runsas määrä ja mainintojen toistuvuuden esittäminen tunnistettujen ilmöiden perusteluna. Sen sijaan laadullisen tutkimuksen ansiona voi pitää käsitteellistämisen kattavuutta ja tutkimuskohteen yhteiskunnalliset yhteydet tunnistavan kuvaamisen tarkkuutta. (Eskola & Suoranta 2014, 18.) Omassa analyysissäni olen pyrkinyt hyödyntämään monipuolisesti aineistossa esiintyviä näkökulmia mainintojen toistuvuuden tai yleistettävyyden sijaan. En ole kiinnittänyt erityisesti huomiota mainintojen toistuvuuteen, vaikka joissakin yhteyksissä olenkin todennut tietyn näkökulman olevan aineistossa runsaasti esillä. Toimintaympäristön reunaehtojen ja niiden vaikutuksien esiin tuominen tuo yhteiskunnallisten yhteyksien kuvaamisen osaksi analyysia.

Johtopäätösosassa syvennän analyysiani. Tuon esiin esiin jännitteitä, joita olen tunnistanut kustakin teemasta. Aineisto on jännitteiden osalta temaattisesti kaksijakoinen. Viimeinen tulosluku käsittelee kokonaisuudessaan suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen ja toimintaympäristön välistä jännitettä. Muut tulosteemat sisältävät kukin tasapainottelevaa pohdintaa useiden jännitteisten ulottuvuuksien välillä.

Jännitteisyyden näkökulma muokkautui ja tarkentui aineiston ja tutkimuskirjallisuuden vuoropuheluna. Havaitsin jo aineistoon tutustumisen vaiheessa, että se sisältää runsaasti keskenään jännitteisessä suhteessa olevia mainintoja ja tutkimuksen edetessä jännitteet täsmentyivät. Ymmärsin, että kyse on jännitteestä paitsi toimintaympäristön ja sosiaalityöntekijöiden hyväksi kokemien toimintatapojen välillä, myös eri toimijoiden osallisuuteen, sosiaalityöntekijöiden tietämisen mahdollisuuksiin ja tiedonmuodostuksen paikantumiseen kytkeytyvistä jännitteistä. Nämä havainnot suuntasivat tutkimuskirjallisuuden tarkasteluani ja tutkimuskirjallisuudesta löytämäni käsitteelliset jäsenyyksen puolestaan täsmensivät aineistosta tunnistamiani jännitteisyyksiä. Jännitteiden esiin nostamisen lisäksi tuon johtopäätösosassa näkyväksi, millä tavalla olen suhteuttanut aineistosta löytämiäni jännitteitä tutkimuskirjallisuuteen.

3.4 Tutkimusetiikka

Perinteisten tutkimuseettisten ohjeiden noudattamisen lisäksi tutkimuksen tekemiseen on tarpeen suhtautua itsekriittisesti, nostamalla näkyviin tutkimusprosessiin mahdollisesti sisältyneitä eettisiä haasteita (Rauhala & Virokannas, 2011). Tutkimuksellisten valintojen eettisyyden pohdinta on mielestäni monella tapaa samanlaista kuin suhdeperustaisessa asiakastyössä. Niin asiakastyössä kuin tutkimuksessakin eettisyyttä on tarpeen arvioida moraalisesti ja eettisesti riittävän monipuolisesti (Banks 2008; Hugman 2010, 23–25). Olennaista on, että tutkimusetiikka ei perustu pelkästään muodollisten eettisten ohjeiden mekaaniseen noudattamiseen (Rauhala & Virokannas 2011, 238).

Tutkijan on itse pohdittava tutkimuseetiikan eri osa-alueita tapauskohtaisesti siinä kontekstissa, missä kulloinenkin tutkimus toteutetaan. Pelkän väärin tekemisen välttämisen sijaan tutkijan tulisi ottaa vastuuta tutkimuksensa eettisyydestä ennakoimalla mahdollisia eettisiä haasteita samalla, kun pohtii tutkimuksen tekoon liittyviä valintojaan. (Hugman 2010; Rauhala & Virokannas 2011.) Pidän tärkeänä sitä, että eettisten kysymysten ennakoiva ja avoin pohdinta ulottuu kaikkiin tutkimuksen vaiheisiin.

Tutkimuseettiset suositukset ja niihin liittyvät hyvät tutkimuskäytännöt edellyttävät, että haastatteluaineiston keruun tulee perustua tutkimukseen osallistuvien vapaaehtoisuuteen (Hyvä tieteellinen...2012; Kuula 2011; Hugman 2010). Olen kysynyt haastatteluaineiston keräämiseen kaikilta haastatteluihin osallistuneilta sosiaalityöntekijöiltä haastatteluita edeltävissä keskusteluissa alustavan suullisen luvan ja haastattelujen yhteydessä kirjallisen luvan. Tämän lisäksi tavoitteenani oli antaa tutkimukseen mukaan tulossa oleville tiimeille jo ennakkoon mahdollisimman paljon tietoa tutkimuksesta, jotta he voisivat sen perusteella harkita osallistumistaan.

Kysyin tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä tutkimukseni tavoitteista ja toteuttamisen tavoista. Lisäksi esittelin haastattelimilleni tiimeille omia ajatuksiani tutkimuksen toteuttamisesta jo hyvissä ajoin, muutamaa kuukautta ennen aineiston keruuseen ryhtymistä. Samalla kävin keskustelua heidän halukkuudestaan osallistua haastatteluihin. Näissä keskusteluissa tarkoitukseni oli esitellä tutkimukseni tavoitteita ja omia tiedon intressejäni mahdollisimman avoimesti.

Näissä ennakoivissa keskusteluissa toin esiin sekä emansipatorisen että kriittisen tiedon intressini. Tarkensin tätä mainitsemalla, että pyrin sekä avoimuuden sosiaalityön käytäntöjen haasteiden ymmärtämiseen että niiden kehittämistarpeiden esiin nostamiseen. Lisäksi kerroin sosiaalityöntekijöille pyrkimyksestäni tehdä tutkimus, jonka keinoin voisin tuoda esiin heidän omaa ääntään ajankohtaiseen keskusteluun tiedosta ja sen muodostamisesta lastensuojelussa. Korostin, että avoimuuden sosiaalityötä pitkään tehneenä tutkijana mielsin tarkastelevani sekä omia että tutkimuksen osallistuvien sosiaalityöntekijöiden käytäntöjä. Tutkimuksessani pyrin asettamaan tiedonmuo-

dostuksen käytännöt sekä niiden toteuttamisen haasteellisuutta ymmärtävän että kehittämistarpeita esiin tuovan, kriittisen katseen alle. Toin myös esiin pyrkimykseni siihen, että tutkimuksessa tuotettua tietoa voitaisiin hyödyntää lastensuojelun sosiaalityön tiedonmuodostus- ja arviointikäytäntöjen kehittämisessä.

Kerroin mahdollisimman selkeästi että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Tästä huolimatta on voitu mieltää, että aiemmin tehty esimiesten päätös kaikkien sosiaalityöntekijöiden osallistumisesta työvälaineiden kokeilemiseen sitoisi heidät myös tutkimukseen. Toisaalta osa sosiaalityöntekijöistä on saattanut pelkästään ryhmäpaineissa kokea vaikeaksi kieltäytyä haastatteluihin osallistumisesta. Tuon tämän varauksen esille, vaikka en huomannut viitteitä siitä että sosiaalityöntekijät olisivat kokeneet haastatteluun osallistumisen tällä tavoin.

Otin haastatteluun osallistumisen vapaaehtoisuuden tärkeänä tutkimuseettisenä osana alueena huomioon myös haastattelutilanteissa. Huomioin tätä jättämällä sosiaalityöntekijöille paljon tilaa säädellä sitä, miten aktiivisesti heistä itse kukin halusi osallistua keskusteluun. Arvioin, että toimintatapa oli kohtalaisen onnistunut. Tunsin haastatteluihin osallistuneet ja huomasin, että heille kaikille jäi haastattelutilanteissa mahdollisuus osallistua omalla luonteenomaisella ja turvalliseksi koetulla tavalla. Osa osallistui aktiivisesti. Toiset jättäytyivät taustalle, mutta kuuntelivat silti tilanteessa valppaasti läsnä ollen. He saattoivat esimerkiksi myötäillä elein ja pienin kommentein muiden puhetta ja ottivat osaa keskusteluun, kun kokivat sen tarpeelliseksi.

Tutkimuksen tekijän tulee parhaansa mukaan pitää huolta siitä, että tutkimus on siihen osallistuneiden kannalta lopputuloksena hyödyllinen ja rakentava (Rauhala & Virokannas 2011, 238; Hugman 2010, 6–7). Tähän olen pyrkinyt tietoisesti tutkimuksen tekemisen eri vaiheissa. Toin esille tämän pyrkimykseni myös keskusteluissa tutkimukseen osallistuneiden tiimien kanssa. Totesin olevani tiimeille kiitollinen siitä, että sain haastatella heitä tutkimukseeni. Haastattelut tuntuivat minusta kokemuksena erityisiltä ja arvokkailta.

Tutkimuksen tietojen käsittelyn tärkeitä eettisiä periaatteita ovat luottamuksellisuus ja anonymiteetti (Eskola & Suoranta 2014, 57). Tutkimukseen osallistuneiden tiimien kanssa todettiin, että tutkimusta ei ole mahdollista sen käytäntöyhteyden takia raportoida ilman, että tiimien kytkeytyminen Helsingin lastensuojelun kehittämiseen tulee esille. Keskusteluissa todettiin, että tämä ei ole ongelmallista. Sosiaalityöntekijöiden mielestä keskustelu käytäntöjen kehittämisestä on tärkeää pitää mahdollisimman läpinäkyvänä. Sen takia tiimien yhteys käytännön kokeiluun nähtiin mahdolliseksi tuoda esiin tutkimusraportissa.

Noudatan luottamuksellisuuden ja anonymiteetin periaatteita huolehtimalla aineiston luotettavasta säilyttämisestä. Lisäksi aineistoa analysoitaessa pyrin minimoimaan haastateltavien tunnistamisen mahdollisuuden aina kun arvioin sen olevan tarpeellista.

Tämä tarkoittaa esimerkiksi murre-ilmaisujen tai muuten persoonallisten, ehkä tunnistettavien puhetapojen muuttamista yleiskielisiksi siten, ettei käsiteltävän aineiston asiasisältö muutu.

4. TIEDONMUODOSTUS SOSIAALITYÖNTEKJÖIDEN JÄSENTÄMÄNÄ

Tässä luvussa käyn läpi aineistosta tekemäni keskeiset temaattiset havainnot. Suhdeperustaista tiedonmuodostusta erittelevät teemat kuvaavat sitä, millaisena sosiaalityöntekijät ymmärtävät tiedonmuodostuksen paikan osana asiakastyön kokonaisuutta, millaisena he kuvaavat omaa asemaansa kokonaisvaltaista tietoa tavoittelevina prosessin johtajina, millaisena sosiaalityöntekijät jäsentävät nuorten, vanhempien ja lasten aseman tiedonmuodostuksen osapuolina sekä millaisena he jäsentävät työskentelyssä karttuneeseen tietoon perustuvien tulkintojen tekemisen mahdollisuutta yhteistyössä muiden työskentelyyn osallistuvien ammattilaisten kanssa. Viimeisessä luvussa tarkastelen sitä, millaisena sosiaalityöntekijät kuvaavat suhdeperustaisen tietämisen tavan ja toimintaympäristön väliset suhteet sekä toimintaympäristön vaikutukset suhdeperustaisten tiedonmuodostuskäytäntöjen toteutumiseen.

4.1 Asiakastyössä rakentuva tietäminen

Ammatillisen ja tieteellisen sosiaalityön historian alkutaipaleesta lähtien eräs tapauskohtaisen asiakastyön ydinkysymyksiä on ollut, millä tavoin asiakkaan tilanteesta tulisi hankkia tietoa ja miten tilannetta tulisi arvioida. Hietamäen (2015, 51–53) mukaan lastensuojelun alkuarvioinnin määrittelytapojen painopisteitä sosiaalityön tutkimuskirjallisuudessa ovat palvelun tarpeen arvioiminen, tilanteen ymmärtäminen yhdessä asiakkaan kanssa sekä arviointi prosessina ja arvioimisessa käytettävät menetelmät. Prosessinäkökulman ääripäitä ovat tilannearvion ja työskentelyvaiheen erillisyyttä korostavat määritykset sekä jatkuvan arvioimisen tarpeellisuutta esiin tuovat näkemykset. Hietamäen (mts., 52) mukaan lastensuojelutyössä on välttämätöntä yhdistää jatkuva arvioiminen ja arvioimiseen panostaminen tietyissä työskentelyn vaiheissa (myös Walker & Beckett 2003, 2).

Tässä aineistossa painottui näkökulma, jonka mukaan tiedon hankkiminen ja siihen perustuvien tulkintojen tekeminen on kiinteä osa asiakastyön kokonaisuutta. Tiedonmuodostuksen paikantaminen osaksi työskentelyn kokonaisuutta on sosiaalityöntekijöiden puheessa selvästi vallitseva. Sosiaalityöntekijät korostavat, että tiedonmuodostuksen tai arvioinnin pilkkominen selvärajaisesti tiettyyn työskentelyn vaiheeseen tai tilanteeseen tuntuu keinotekoiselta ja perusteettomalta. Lapsen ja perheen asioiden parissa työskennellessä kertyy koko ajan uutta tietoa, jota on tarpeen punnita ja suhteuttaa lapsen elämäntilanteesta aiemmin kertyneeseen tietoon.

H6: ”Et kyl mä niinku ajattelen arvioo – niin kyl kaikki on...kaikki meidän työ on enemmän tai vähemmän koko ajan arvioo, oikeesti(...)

*H1: Jatkuvastihan me punnitaan erilaisia asioita...tiedostamatta tai tietoses-
ti...*

M: Joo, et voiks sen välillä ikään kuin laittaa pois päältä?

(naurua)

H1: Niin, kyllä, et voiko sosiaalityöntekijä laittaa pois päältä arviointia!”

Keskusteluesimerkki havainnollistaa aineistossa esiintyvää tiedonmuodostuksen pai-
kan määrittymistä työskentelyssä jatkuvasti läsnä olevaksi. Sosiaalityöntekijät täs-
mentävät, että lapsen tilanteen arvioiminen edellyttää lapsen ja perheen tilanteesta
esille tulevien asioiden jatkuvaa punnintaa. Jatkuva tilanteen punninta on kiinteä osa
omaa asiakastyön tekemistä, jopa niin, että tulkintojen tekeminen tapahtuu kuin huo-
maamatta.

Sosiaalityön selontekojen luonnetta tutkittaessa on havaittu, että asiakkuuksia koske-
valla tiedolla on sosiaalityössä taipumus kasvaa ja rakentua ehyemmäksi kokonaisku-
vaksi asiakasprosessin edetessä ja luottamuksen vahvistuessa (Huuskonen ym. 2011,
343). Samanlainen tiedon rakentuvaa ja suhteisiin paikantuvaa luonnetta korostava
näkökulma oli keskiössä myös tutkimukseeni osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden
pohdinnoissa.

Tiedonmuodostusta jäsennetään aineistossa avohuollon sosiaalityössä työskentelyn
myötä etenevänä ja täydentyvänä prosessina. Sosiaalityöntekijät määrittivät haastat-
teluissa oman, asiakastyöhön niveltävän tiedonmuodostuksen käytäntönsä orienta-
tioltaan suhdeperustaiseksi. Suhdeperustaisuus tarkoittaa tiedon ja ymmärryksen ra-
kentumista työskentelysuhteiden syvenemisen ja asiakkaisiin tutustumisen myötä.
Tietoa pyritään hankkimaan ensisijaisesti keskusteluyhteydessä asiakkaisiin. Tämä
edellyttää sosiaalityöntekijältä tietoista panostusta suhteen luomiseen. Etenkin uusia
asiakkaita kohdatessa on tavallista, että asiakkaista tehdään ensin havaintoja ja tun-
nustellaan maaperää sille, miten kunkin asiakkaan kohdalla on mielekästä toimia.
Näin pohjustetaan tutustumisessa ja työskentelysuhteen syntymisessä alkuun pääse-
mistä.

*H9:”(...)Et sehän (tutustuminen asiakkaaseen) on se juttu – et mä rupeen
miettimään, et miten mä tän ihmisen kanssa rupeen nyt toimimaan. Se on se
koko...et enhän mä pääse mihinkään muuten ilman sitä.”*

Tutustumisen merkityksellisyys tulee vahvasti esiin otteen alussa ja lopussa. Tutumi-
nen ”on se juttu”, jota ilman ei työskentelyssä ”pääse mihinkään”. Ilmaisui-
den ”miten mä tän ihmisen kanssa rupeen nyt toimimaan”, ilmentää sosiaalityöntekijän pyrkimystä
muodostaa näkemys siitä, miten juuri kyseessä olevan asiakkaan kanssa on mielekästä
toimia, jotta tutustumisessa voidaan edistyä. Ensisijainen tavoite uuden asiakkaan
kohdalla on luoda suhdetta ja päästä sen myötä työskentelyssä alkuun.

Riittävän pitkäkestoinen työskentely sekä siihen kytkeytyvä harkittu lapsen ja perheen tilanteen seuraaminen nähdään avohuollon sosiaalityöntekijän työssä oleellisena työskentelyn orientaationa. Pitkäjännitteistä työtettä tarvitaan, jotta tietoa ehditään kerätä kattavasti ja että sosiaalityöntekijä ehtii jäsentää omaa ymmärrystään tilanteesta. Pinnalliseen tietoon pohjautuvien, liian nopeiden ja näennäisesti tehokkaiden johtopäätösten tekeminen ei vastannut sosiaalityöntekijöiden käsitystä laadukkaasta tiedon hankkimisesta ja tulkintojen tekemisestä.

H1: ”Sehän on tihkuvaa. Et eihän koskaan voi tehdä arviota heti täs työssä. Et sehän tapahtuu vähitellen, et ensimmäisellä tapaamisella sä saat jotain tietoa, ehkä luot kuitenkin väärän mielikuvan...ehkä intuitio ei pidäkään paikkaansa, vaikka usein se saattaakin pitää, et tulee heti semmonen joku ajatus siitä. Mut kyllähän se rakentuu, se rakentuu useiden tapaamisten myötä. Ja sit aina korjataan kurssia..et mut se on aika pelottava ajatus et jotenkin heti tiedettä. Mut joskus just uusille työntekijöille joutuukin vähän toppuuttelemaan. Et ei tarvii heti tietää. Et ei tarvii heti olla sellasella ajatuksella et mitä mä nyt tarjoon tälle, näille asiakkaille, tälle lapselle, tälle perheelle. Vaan et on armollinen. Siihen tarvitaan useita tapaamisia, eri näkökulmia ja aikaa.”

Tiedonmuodostusta kuvataan otteessa pikkuhiljaa osana työskentelyä tarkentuvana ymmärryksenä lapsen tilanteesta. Sosiaalityöntekijä arvostaa intuition käyttämistä ja tilanteeseen paneutumista. Kokonaiskuvan rakentumiseen tarvitaan useita tapaamisia, tarpeeksi aikaa ja asioiden tarkastelua monesta eri näkökulmasta. Tällainen vähitellen syvenevä tiedonmuodostus yhdistyy vahvasti avohuollon sosiaalityöntekijöiden palveluohjaukselliseen tehtävään. Sosiaalityöntekijän mielestä ei ole tärkeää tietää liian nopeasti, mitä aikoo ”tarjota”. Palveluohjauksellinen tehtävä määrittyy hyvin keskeiseksi työtehtäväksi, joka edellyttää tarkkaa tilanteen tuntemusta ja yksilöllistä räätälöintiä. Ajatus heti tietämisestä on ”pelottava”, minkä tulkitsen olevan viittaus siihen, että liian nopeasti tehdyt tulkinnat esimerkiksi perheelle soveltuvista tukitoimista saattavat olla jopa epäeettisiä.

Sosiaalityöntekijät peilasivat haastatteluissa omaa suhteiden myötä rakentuvaa tietämisen tapaansa myös aineiston keruun aikaan kokeiltavana olleisiin arviointityövälineisiin. Näissä maininnoissa jäsennetään ensinnäkin lapsen ja perheen tilanteen kannalta oleellisen tiedon temaattista sisältöä. Joihinkin laaja-alaiseen viitekehykseen sisältyneistä teemoista kohdistuu aineistossa melko vahvaakin kritiikkiä. Silti haastatteluissa tuotiin esiin, että kokeiltavana olevien arviointivälineiden sisältämien arviointiteemojan olevan suurimmaksi osaksi sisällöltään sellaisia, joita he olivat muutoinkin nähneet tarpeelliseksi tarkastella.

Temaattisen sisällön lisäksi puhe arviointityövälineiden käyttämisestä kytkeytyi puheeseen tiedonmuodostuksen paikantumisesta osaksi työskentelyä. Arviointityövälineiden käyttämistä pohtiessaan sosiaalityöntekijät peilasivat omaa tietämisen tapaansa

tehokkaaseen, heti työskentelyn alkuvaiheessa tapahtuvaan laaja-alaiseen ja kartoittavaan työskentelyotteeseen.

Sosiaalityöntekijöiden mielestä ei ole perusteltua esittää asiakkaille kysymyksiä laaja-alaisen viitekehyksen sisältämistä osa-alueista liian nopeasti tai tilannetta laajasti kartoittavaan tapaan. Mielekkäänä nähtiin se, että asioita otetaan keskustelun aiheiksi asiakkaiden tahdissa, luottamuksellisen työskentelysuhteen luomisen ehdoilla. Lisäksi arvioitiin tärkeäksi tunnistaa, mitä teemoja olisi perusteltua tarkastella kunkin lapsen ja perheen kohdalla perusteellisemmin ja mitä taas tulisi jättää jopa kokonaan tarkastelun ulkopuolelle.

Sosiaalityöntekijät eivät siis nähneet tarkoituksenmukaisena käytäntöä, jossa kaikilta asiakkailta olisi kysytty tilanteesta riippumatta tietyt vakioidut kysymykset. Kulloistakin tilannetta ja suhteen luomisen edellytyksiä herkästi tunnustelevaa työtappaa perusteltiin myös lapsen tilannetta valottavan tiedon saamisen ja luotettavuuden näkökulmasta. Tuotiin esiin, että nopeasti ja laaja-alaisesti asioita esille ottava lähestymistapa voisi kaventaa mahdollisuuksia päästä vastavuoroiseen ja avoimeen vuoropuheluun.

Rakentuvan tietämisen tavan lisäksi tiedonmuodostusta paikannetaan aineistossa tiettyihin asiakkuuden tai työskentelyn vaiheisiin. Niitä ovat päätösten valmisteleminen ja tekeminen, asiakassuunnitelmien laatiminen ja käyttäminen asiakastyössä sekä erilaiset siirtymävaiheet.

Päätökset näyttäytyvät aineistossa tärkeinä tiedonmuodostuksen paikkoina ja tihentyminä. Esillä ovat sekä nopeaa tilanteen arviointia ja siihen perustuvaa päätöksentekoa edellyttävät tilanteet että vähitellen rakentuvan ymmärryksen myötä kypsyvät päätökset.

H9: ”Ja jotenkin se on just semmonen tosi tärkeä kohta sen vanhemman kanssa – et no, ainahan se ei mene näin monesta eri syystä mut jotenkin et ne kulkee työntekijän kanssa sitä samaa prosessia, et sitten jossain kohtaa voidaan yhdessä todeta, et nyt me ollaan siinä pisteessä, et se vanhempi kulkee siinä mukana, että mulla ei ole jotain omaa prosessia joka kulkee kohti sitä huostaanottoa, et sehän on ihan hirveen turvattomuutta tuottava ajatus sille vanhemmalle et mä tuun ja kerron sille täysin pureskeltuna et nyt mä tuun ja me huostaan otetaan se sun lapsi ja sit..joskushan vanhemmilla on voinut olla sellasia pilvilinna-ajatuksia et ei ne oo ajatellut sitä vaihtoehtoa, jos ne ei oo ollut siinä mukana et ei ne niiku välttämättä niin kun tajua.”

Ote havainnollistaa sosiaalityöntekijöiden haastattelussa korostamaa huolellista ja ennakoivaa huostaanoton valmistelemisen tapaa. Sosiaalityöntekijä korostaa ”samasta prosessista” puhumalla vanhemman ja sosiaalityöntekijän työskentelysuhteen toimivuuden ja jatkuvasti käytävän vuoropuhelun keskeistä merkitystä. Hän vielä alleviivaa

ajatustaan havainnollistamalla, että hänen ”oma prosessi” tarkoittaisi huostaanotto-pohdintojen sulkemista vanhemmalta ennen varsinaisen päätöksen tekemisen ja siitä ilmoittamisen hetkeä. Lopuksi hän vielä viittaa siihen, että yhteisessä prosessissa etenemällä huostaanotto voi olla yhdessä työstetty ratkaisu.

Pitkäjänteisesti ymmärrystä rakentamaan pyrkivä työote nähdään merkityksellisenä myös nopeaa tilanteen tulkintaa ja päätöksentekoa edellyttävissä tilanteissa. Kun päätöksiä on tarpeen tehdä nopeasti, koetaan tärkeäksi hyödyntää tilannesidonnaisen tiedon lisäksi asiakkaasta pidemmällä aikajänteellä kertynyttä tietoa. Haastatteluissa tämä mahdollisuus tuotiin esiin avohuollon sosiaalityöntekijöiden erityisenä vahvuutena verrattuna esimerkiksi sosiaalipäivystyksen mahdollisuuteen perustaa ratkaisunsa vain yksittäisen tilanteen tuottamaan vaikutelmaan.

H1: ”(...) *Et täällähän me tehdään. Et mä ajattelen, et myös ne akuuttiarviot, nehan perustuu kyl kuitenkin täs avotyössä, jos meil on pitkäaikasia asiakkuuksia – niin nehan perustuu siihen rakentuvaan tietoon. Et meil on taustalla paljon tietoo.*”

Avohuollon sosiaalityöntekijöiden tieto määrittäytyy otteessa luonteeltaan rakentuvaksi. Otteessa merkitykselliseksi asiaksi määrittäytyy se, että työskentelyn kuluessa kertyy paljon tietoa ja että pitkällä aikavälillä karttunutta, runsasta tietomäärää voi tarvittaessa käyttää nopeaa harkintaa edellyttävissä tilanteissa päätöksen tekemisen tukena. Ilmaisulla ”et meil on taustalla paljon tietoo” sosiaalityöntekijä tulkintani mukaan korostaa avohuollon sosiaalityöntekijöiden kykyä tehdä laadukkaita arvioita akuuteisakin tilanteissa. Niiden ei siten arvioida perustuvan vain yhdessä hetkessä syntyneeseen vaikutelmaan, koska pitkäjänteinen tieto mahdollistaa tilanteesta saadun tiedon punninnan suhteessa laajempaan tietoon.

Päätösten tekemisen lisäksi erilaiset työskentelyn sisältämät siirtymävaiheet tulivat aineistossa esiin tiedonmuodostuksen kannalta merkityksellisinä paikkoina. Siirtymävaihe tarkoittaa lapsen asiasta vastaavan sosiaalityöntekijän vaihtumista. Katkokset työskentelysuhteissa eivät ole harvinaisia. Niitä aiheuttavat paitsi työntekijöiden vaihtuvuus ja perheiden muuttaminen asuinalueelta tai paikkakunnalta toiselle, myös lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työn organisoiminen asiakkuuden eri vaiheista vastuussa oleviin erillisiin toimintayksiköihin.

Suhteisiin syntyvän katkoksen vuoksi siirtymät näyttäytyvät haastattelupuheessa erityisinä tiedonmuodostuksen vaiheina. Niissä on kyse asiakkaan ja työntekijän sekä muiden yhteistyössä mukana olevien kesken muotoutuneen suhdeperustaisen, rakentuvan tiedonmuodostuksen katkeamisesta. Katkoksien aikaansaamia tiedon rakentumista estäviä vaikutuksia pyritään minimoimaan huolehtimalla tiedon siirtämisestä työntekijältä toiselle. Tavallisin tapa tiedon siirtämiseen on siirtotapaaminen. Koska resurssit ovat rajalliset, siirtotapaamisia on yleensä mahdollista järjestää enintään yksi. Yhdessä siirtotapaamisessa tiedon ja ymmärryksen siirtäminen kuvataan melko

rajoitetuksi. Sosiaalityöntekijät korostavatkin asiakirjojen merkitystä tiedon siirtämisen keinona. Tiedon siirtymisen sijasta siirtotapaaminen merkitseekin uutta asiakasta vastaanottaville sosiaalityöntekijöille enemmänkin mahdollisuutta alkaa tutustua asiakkaisiin ja luoda omaa kokoavaa ymmärrystä tilanteesta.

Lapsen asiakassuunnitelmat kuvataan aineistossa erityisen merkityksellisinä tiedon siirtämisen apuvälineinä. Tässäkin yhteydessä aineistossa tuodaan esiin kokeiltavana olleen arviointiviitekehyksen merkitystä. Haastatteluissa arvioitiin, että käytössä olleet, hyvin väljästi otsikoidut asiakassuunnitelmat olivat tasoltaan ja sisällöltään liian vaihtelevia. Tämä nähtiin puutteena, koska jäsentelyn tavaltaan vaihtelevat kirjaamisen tavat vaikeuttivat tiedon siirtymistä ja kumuloitumista työntekijältä toiselle. Sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä, että arviointityövälineiden kokeilemisessa oli asetettu tavoitteeksi kehittää asiakassuunnitelmien kirjaamisen tapaa aiempaa rakenteisemmaksi.

Päätösten tekemisen ja siirtymävaiheiden lisäksi tiedonmuodostusta paikannetaan asiakassuunnitelmien laatimiseen ja käyttämiseen. Asiakassuunnitelmien merkitys tulkintojen tekemisen tukena kuvataan aineistossa vähäisenä. Sosiaalityöntekijät pohivat haastatteluissa, että asiakassuunnitelmat oli ehkä nähty enemmän mahdollisuutena kirjata tilannetta kokoavasti kuvailevaa tietoa. Kokoavan tiedon merkitys tunnistettiin lasten ja perheiden usein varsin monimutkaisten tilanteiden jäsentämisessä. Epäkohtana nähtiin, että asiakassuunnitelmista saattoi puuttua selkeä arvio muutostarpeista, tavoitteen asettelu ja työskentelyssä edistymisen arvioiminen.

M: ”Et miten asiakassuunnitelma dokumenttina tukee arviointia? Mitä siihen arviointikohtaan laitetaan?”

H2: Enempi fraaseja laitetaan. Mut et käynneillähän kyllä puhutaan niistä asioista mitä on sovittu....mut et siihen suunnitelman arviointi-kohtaan tulee enemmän et..arvioidaan seuraavassa tapaamisessa.

H4: En olekaan tullut koskaan aikasemmin ajatelleks, että siinähan vois just koota siitä arviota lapsen tilanteesta, siinä asiakassuunnitelman kohdassa...mut mä en ookaan ikinä ajatellu sitä noin.

H1: Mähän tuun (...) ja siellä me käytettiin asiakassuunnitelmaa niin.(...) Peilattiin et mitkä oli tavoitteet ja mihin suuntaan on menty. Et tätä vois ihan hyvin kehittääkin siihen suuntaan.”

Sosiaalityöntekijät tunnistavat asiakassuunnitelmien tekoa pohtiessaan, ettei asiakassuunnitelmia laadittaessa välttämättä pysähdytä arvioimaan lapsen ja perheen tilannetta ja työskentelyn tavoitteissa edistymistä. Tätä tunnistettua epäkohtaa tuodaan otteessa esiin mahdollisuutena ryhtyä kehittämään käytäntöä, jossa asiakassuunnitelmaa käytettäisiin tiedonmuodostuksen tukena aiempaa jäsentyneemmin.

Tarve käyttää asiakassuunnitelmaa aiempaa vahvemmin sosiaalityöntekijän ja asiakkaiden yhteisenä tiedonmuodostuksen työvälineenä nähtiin haastatteluissa tekijänä, joka voisi lisätä motivaatiota paneutua rakenteisemman kirjaamisen tavan kehittämiseen. Asiakassuunnitelman merkitys nähtiin myös hyvän työskentelysuhteen luomisen tukena. Haastatteluissa korostettiin, että suunnitelmiin kirjattua tietoa pitäisi käyttää tietoisemmin asiakkaan voimavarojen ja myönteisen muutoksen esiin nostamisen keinona. Voimavarakeskeisen ja selkeän kirjaamisen tavan arveltiin luovan mahdollisuuksia tilanteen yhteiseen jäsentämiseen asiakkaiden kanssa.

Kehittämispohdinnoissa esimerkiksi vertailtiin rakenteisen kirjaamisen tapaa ja kromologista, narratiivisesti painottunutta kirjaamisen tapaa. Molemmissa tavoissa nähtiin hyviä puolia. Tarinallisuutta ja temaattisia osa-alueita yhdistelevä tapa koota lapsen ja perheen tilanteesta kertynyttä tietoa yhteen asiakirjaan nähtiin asiakasystävällisimpänä ratkaisuna. Sosiaalityöntekijät kokivat, että tällainen käytäntö voisi edesauttaa tavoitteiden asettamista, kun muutoksen tarpeita voitaisiin pohtia osa-alue kerrallaan.

H16: ”No mä suoraan sanoen toivosin et – tai kun sitä on nyt miettinyt tota asiakassuunnitelmaa että...että se olis selkeesti jäsenneily se suunnitelma, että siinä olis selkeesti ne jotkut teemat mitkä olis hyvä näkyä siinä. Että toisaalta se semmonen niinkun pitkä tarinallinen asiakassuunnitelma missä näkyy se semmonen aikajänne, niin onhan sekin mut toisaalta se on aika raskas. Et sitä antaa asiakkaalle lukee ja toisaalta sit siinä....Ja kertoohan se, sehän on tavallaan semmonen tietynlainen tarina. Sitä voi mieltii semmosena niinkun itselleenkin työkaluna ja asiakkaallekin, et jos siinä olis semmosia eri osa-alueita.”

Sosiaalityöntekijä pohtii narratiivisen ja temaattisesti jäsenneilyn asiakassuunnitelman kirjaamisen tavan merkityksiä. Pohdinnoissa tulee esiin, että sekä tarinallisuutta että temaattisia, selkeitä osa-alueita hyödyntävä asiakassuunnitelma voisi olla itselle ja asiakkaalle toimiva työkalu.

Kokoavasti voi todeta, että sosiaalityöntekijöiden tiedonmuodostuksen paikantumista käsittelevässä puheessa tiedonmuodostus paikantuu ensisijaisesti työskentelysuhteisiin, joita sosiaalityöntekijät pyrkivät luomaan lapsiin, nuoriin ja vanhempiin. Suhteisiin paikantuminen tuo tiedonmuodostuksen kuvaamiseen ajallisen ulottuvuuden. Tiedon muodostumista kuvataan pitkäkestoisena ja hyvän työskentelysuhteen luomisen edellytyksien ehdoilla etenevänä prosessina. Tiedonmuodostuksen tueksi tarkoitettuja työvälineitä ja kirjattun asiakassuunnitelman käyttämistä sekä asiakassuunnitelman laatimisen käytäntöjä punnitaan suhteessa siihen, millä tavalla ne voivat joko tukea tai estää sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden vastavuoroista ja avointa tiedonmuodostusta. Työskentelyssä karttuvan tiedon perusteella tehtävät tulkinnat jäsenneilyvät aineistossa sosiaalityöntekijän työssä jatkuvasti läsnä olevaksi kokonaistilanteen arvioimiseksi. Tällaiseen rakentuvaan ymmärrykseen perustuen nähdään mahdollisena tehdä tarvittaessa nopeitakin johtopäätöksiä.

Toisaalta aineistossa on runsaasti kuvauksia työskentelysuhteiden katkoksellisuudesta, jonka seurauksena suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen käytännöstä joudutaan toistuvasti luopumaan. Siirtymävaiheet määrittyvät siten keskeisiksi, mutta suhdeperustaista käytäntöä rikkoviksi tiedonmuodostuksen paikoiksi. Asiakkuuksien siirtyessä lapsen asiasta vastaavalta sosiaalityöntekijältä toiselle tiedon siirtämisen kuvauksissa painottuu keskustelun ja vuoropuhelun sijaan asiakirjoihin kirjattu tieto ja aiemmin tehtyjen tulkintojen uudelleen arvioiminen.

4.2 Sosiaalityöntekijän vastuu kokonaisvaltaisesta tiedosta

Tiedonmuodostuksen paikantamisen teeman kautta tiedonmuodostus määrittyy sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä suhdeperustaiseksi. Prosessinjohtajuuspuheessa sosiaalityöntekijöiden tietämisen positio kietoutuu sosiaalityöntekijän keskeiseen asemaan työskentelyä koordinoivana viranomaisena. Sosiaalityöntekijöiden mielestä prosessinjohtajuus tarkoittaa sekä mahdollisuutta että myös vastuuta asettua muita työskentelyyn osallistuvia kokonaisvaltaisemman tiedon haltijan asemaan. Keskeisessä tiedollisessa asemassa olevan sosiaalityöntekijän tärkeänä tehtävänä kuvataan tiedon välittämistä työskentelyssä mukana olevien toimijoiden kesken.

Asiantuntijatyön käytäntöjä tarkastelleessa tutkimuksessa tiedonvälittäjä käsitettä käytettiin sellaisista organisaation tai yrityksen toimijoista, jotka pystyvät hyödyntämään tehtävässään usean toimijatahon resursseja hybridin asiantuntijuutensa ja osaamisensa avulla (Hakkarainen ym. 2012). Tutkimuksen mukaan tällaista asiantuntijuutta tarvitaan erityisesti sellaisilla tietointensiivisillä aloilla, joissa tiedon nopean vanhenemisen takia on tärkeää kyetä jatkuvaan uudelleen arviointiin ja nopeaan erilaisten näkökulmien yhdistelyyn. Hybridin asiantuntijan ammatillisen toimijuuden erityislaatuisuus tarkoittaa kykyä yhdistellä erilaista tietoa ja ikään kuin kääntää sitä myös muille työskentelyyn osallistuville toimijoille ymmärrettävään ja sen myötä yhteisesti käytökelpoiseen muotoon. Sosiaalityöntekijöiden esille nostama tiedon välittämisen tehtävä on juuri tämäntapainen tietointensiivisen asiantuntijatyön positio.

H4: ”Et kyl mä niin kun ajattelen et just se sosiaalityön anti onkin just se että pystyy näkemään sen laajuuden. Et sun tehtävä on nähdä se niinkun joka vinkkelistä, että olla niin kuin pyöree pöytä, et terapeuttina sä voit vaikka mennä ja vaan ajatella sitä lapsen näkökulmaa. Mut sosiaalityön näkökulma tulee sit ja avaa ne ovet sinne muuallekin ja se on se meidän erityinen osaaminen.”

Sosiaalityöntekijä tuo esiin lapsen asiasta vastaavan sosiaalityöntekijän kokonaisvaltaiseen tietämiseen perustuvaa keskeistä roolia lastensuojelulle tyypillisessä usean toimijan yhteistyössä. Lisäksi hän tähdentää, että sosiaalityöntekijöiden erityistä osaamista yleisestikin on kokonaisvaltaisen tiedon välittäminen muille toimijoille, avaamalla ”ne ovet sinne muuallekin”. Sosiaalityöntekijöiden työskentelyyn muka-

naan tuoman laajemman näkökulman kautta myös muut toimijat pääsevät osalliseksi kokonaisvaltaisemmasta tiedosta. Juuri lapsen tilanteesta kokonaisvaltaisesti tietäminen tulee otteessa esiin ammatillisesti merkityksellisenä, sosiaalityöntekijän ”erityisenä osaamisena”.

Useamman työskentelyyn osallistuvan ammattilaisen ja asiakkaiden sekä sosiaalityöntekijän monitoimijaisissa kohtaamisissa tiedonvälittäjän rooli saattaa tarkoittaa, että sosiaalityöntekijä selventää muiden ammattilaisten neuvottelussa kertomia asioita asiakkaalle. Tällöin sosiaalityöntekijän tiedonvälittäjän asema edesauttaa asiakkaan osallisuutta monitoimijaiseen tiedonmuodostukseen.

H1: ”Et aika useinhan sosiaalityöntekijä toimii tollasessa laajassa semmosena sanottajana. Et ainakin mä tunnistan sellasia et on joutunu asiakkaan puolesta kysymään et mitä sä tarkoitat et mitä se käytännössä tarkoittaa? Et se voi olla niin korkealentoista tietoa ja kun tuntee asiakkaan niin tietää et menee varmaan ohi.

H2: Jo, et vanhempi voi mullekin sanoa, että mä en niinkun ymmärrä mitä siellä puhutaan tai et sit esittää niitä tyhmiä kysymyksiä, et voitko sanoa suomeksi.”

Sosiaalityöntekijä kuvaa olevansa yhteistyössä suhteessa asiakkaisiin ”sanoittajan” roolissa. Tämä tarkoittaa, että hän esittää tarvittaessa asiakkaan puolesta ”tyhmiä” tai asiaa tarkentavia kysymyksiä. Riittävän hyvän tuntemuksen ja asiakkaan kanssa käytyjen keskustelujen perusteella on mahdollista arvioida, mitä asiakas ei neuvottelutilanteessa mahdollisesti ymmärrä. Henkilökohtaisen, riittävän perusteellisen tutustumisen kautta muodostuneen ymmärryksen avulla sosiaalityöntekijät kokevat, että on mahdollista johtaa työskentelyprosessia. Vasta muiden työskentelyyn osallistuvien ammattilaisten tiedon yhdistämisen omaan, asiakkaaseen tututumisen kautta kertyneeseen tietoon nähdään voivan tuottaa riittävän luotettavan kuvan kokonaistilanteesta. Suhdeperustaisen tiedon rakentumista ei tästä syystä haluta jättää vain muiden ammattilaisten ja asiakkaiden keskinäisen työskentelyn varaan.

H11: ”Et sillon kun tuntee (asiakkaan) niin sehän voi olla sellasta yhteistä arviointia. Et mä voin tuoda siihen, että mikä mulla on tuntemus tästä perheestä. (...) Jos mä tunnen sen, niin mä voin tuoda siihen ihan tärkeitäkin juttuja. Mikä täs perhees on ollut toimivaa ja muuta.

H12: Kyllä. Et kun miettii et on semmosia (yhteistyöneuvotteluita) mis on tosi epävarma ja sit sellasia missä tietää ja tuntee, ja yhteistyö toimii hyvin.”

Otteessa kuvataan tilannetta, jossa lapsi on sijoitettuna kiireellisesti vastaanottolaitokseen. Arvioitavana on huostaanotto tai lapsen mahdollisuus palata kotiin avohuollon tukitoimien varaan. Otteessa pohditaan vastaanottolaitoksen, sosiaalityöntekijän ja perheen yhteisten neuvotteluiden merkitystä tiedonmuodostuksen ja arvioinnin aree-

nana. Jos sosiaalityöntekijällä on ollut mahdollisuus tutustua asiakkaaseen, neuvotte-
luissa ”voi olla sellasta yhteistä arviointia.” Vastaavasti silloin, kun asiakkaaseen ei
ole ollut mahdollisuutta tutustua riittävästi, sosiaalityöntekijä voi kokea oman osuu-
tensa neuvottelussa ja arvioinnissa epävarmaksi.

Vaikka haastatteluissa korostettiin asiakkaisiin henkilökohtaisesti tutustumisen tärke-
yttä, toisaalta tuotiin myös esiin, että ilman palveluissa toteutuvan työskentelyn tuot-
tamaa tietoa ei voida edetä työskentelyn tavoitteena olevaan, vähitellen selkiytyvään
ja syvenevään ymmärrykseen. Tietoa saadaan ja hankitaan kohtaamisissa asiakkaiden
kanssa, mutta sen lisäksi tiedon rakentumisen kannalta hyvin merkityksellisenä kuvati-
ttiin yhteistyötä laajan työskentelyyn osallistuvien toimijoiden joukon kanssa. Jos per-
heelle ei löydetä minkäänlaisia tukitoimia tai palveluita, työskentelyssä saatetaan
ajautua suoranaiseen umpikujaan.

*H9: ”(...) et joidenkin kanssa kun tulee se hirveen jumi et mä en tiedä mitä mä
teen tälle, niin se on aina semmonen tosi hyvä hälytyskello et nyt pitää työpa-
rin tai jonkun kanssa miettiä, et jos mul on semmonen olo jostakin asiakkaasta
et mua rupee ahdistaan et se on siinä mun listalla ja mä en todellakaan tiedä
mitä mä teen sille. Mut jos mä tiedän et tässä on tää ja tää palvelu ja sit mä
tiedän et tästä on suunta ylös tai sit alaspäin...et se on ainakin semmonen yks
kohta...”*

Otetta edeltää esittämäni kysymys siitä, kuinka kertyneestä tiedosta tehdään kokoavia
johtopäätöksiä. Johtopäätösten tekoon viittaa maininta ”et se on ainakin semmonen
yks kohta”. Tällä hän tarkoittaa, että johtopäätöksiä on helpompi tehdä kun on mah-
dollista seurata työskentelyn etenemistä palveluissa. Palveluille asetettujen tavoittei-
den toteutumista seuraamalla on mahdollista saada tietoa siitä, onko lapsen ja perheen
tilanteessa ”suunta ylös tai alaspäin.” Joidenkin asiakkaiden kohdalla jumiudutaan
turhauttavaan tilanteen seurantaan, lasten ”roikkumiseen” asiakaslistalla. Lapsen ja
perheen jääminen ilman minkäänlaisia avoimuuden tukitoimia tai palveluita näyttäytyy
ahdistavana epätietoisuutena työskentelyn suunnasta.

Lastensuojelussa asiakassuhteet ovat väistämättä lähtökohdiltaan ja luonteeltaan insti-
tutionaalisia. (Juhila 2006, 202; Pohjola 2010, 19–20, 52; Jokinen 2012, 229; Järvinen
2015, 29). Myös tässä aineistossa olivat läsnä suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen
institutionaaliset lähtökohdat. Arvioinnissa otetaan ensisijaisesti huomioon lapsen
suojelun tarpeen edellyttämät vaatimukset. Tästä syystä sosiaalityöntekijät käyttävät
tarvittaessa laajastikin lakisääteistä oikeuttaan lapsen tilannetta taustoittavan viran-
omaistiedon keruuseen. Tietoa hankitaan työskentelyn aikana monipuolisesti useista
tiedon lähteistä. Tiedonkeruun laajuutta arvioidaan tapauskohtaisesti.

Sosiaalityöntekijät totesivat haastatteluissa, että juridisen suojeluvastuun kantaminen
saattaa esimerkiksi edellyttää tiedon hankkimista muiden sosiaalihuollon viranomais-
ten asiakirjamerkintöjä lukemalla, pyytämällä asiantuntijoilta kantaa ottavaa lausuntoa

tai kysymällä poliisiviranomaiselta taustatietoa. Silloinkin, kun lapsen tilanteen vaka-
vuus antaa perusteen laajempien taustaselvitysten tekemiseen, sosiaalityöntekijät ko-
rostavat toiminnan läpinäkyvyyttä asiakkaille. Toimivan työskentelysuhteen edelly-
tyksiä pyritään luomaan, vaikka tiedon hankkimisessa jouduttaisiin tilanteen vaka-
vuuden vuoksi käyttämään lainsäädännön lastensuojeluviranomaiselle suoma laajaa
tiedonsaantioikeutta.

*H1: ”Yleensä se (tiedon hankkiminen muilta ammattilaisilta tai viranomai-
silta suoraan) perustuu siihen, että asiakas tietää et nyt ollaan, et tehään yh-
teistyötä vaikka päiväkodin kanssa.*

*H6: Tai sit me voidaan sanoo, et me ollaan oikeuspsykiatrisessa osaamiskes-
kuksessa neuvottelussa, et kyl sen asiakkaalle voi sanoo, et me ollaan viran-
omaisneuvottelussa. Tai kun me kerätään poliisilta nää tiedot, mä pyydän kir-
jallisena selvityksen näistä ja näistä tapahtumista, et mitä teille on tapahtunut.
Mut kyllähän se asiakas tietää.*

*H1: Joo. Ja mitä graavimpi tilanne niin sen enempihän me kerätään tietoo ja
kerätään sitä silloinkin vaikei asiakas haluis et me sitä kerätään.”*

Otteessa taustatietojen keruun kuvataan olevan sitä laaja-alaisempaa, mitä vakavam-
malta lapsen tilanne vaikuttaa aiemmin lastensuojelun tietoon tulleiden seikkojen va-
lossa. Merkityksellisenä seikkana tuodaan esiin, että vaikka taustatietojen keruuta
voidaan joutua tekemään vastoin asiakasvanhempien tahtoa, tiedon keruusta on sil-
loinkin heille kerrottu.

Aineistossa kuvataan tilanteita, joissa sosiaalityöntekijät eivät ole voineet luottaa sii-
hen, että muut ammattilaiset sitoutuvat työskentelyyn. Näissä maininnoissa tuodaan
esiin turhautuneisuutta siihen, ettei moniammatilliseen yhteistyöhön sitoutuminen ole
systemaattista. Monialaisen yhteistyön toimimattomuus korostaa sosiaalityöntekijän
vastuuta kokonaisvaltaisen tiedon kokoajana ja ylläpitäjänä. Yhteistyön merkitys lap-
sen tilanteesta tuotetun tiedon kannalta saattaa jäädä sosiaalityöntekijän näkökulmasta
vähäiseksi muiden ammattilaisten sitoutumattomuuden vuoksi.

Yhdessä tehty suunnitelma lapsen ja perheen tukemisesta välttämättä ei välttämättä
toteudu ilman, että sosiaalityöntekijä ”*pyörii siinä jatkuvasti kontrollioravana*”, joh-
tamassa ja koordinoimassa työskentelyä. Tämä voi esimerkiksi merkitä lapsen ja per-
heen tilanteen kriisiytymistä toteutumatta jääneen suunnitelmallisen työskentelyn ta-
kia. Tällaisissa tilanteissa sosiaalityöntekijöiden on tarpeen aloittaa tilanteen selvitte-
lystä, koska ei ole mahdollista tukeutua muiden ammattilaisten ylläpitämään tietoon.
Haastatteluissa puhuttiin yhdessä sovittujen yhteistyön pelisääntöjen, ammattilaisten
välisen yhteistyön kulttuurin ja keskinäisen ammatillisen arvostuksen puuttumisesta.

H10: ”Sehän tässä lähinnä on, että nää meidän rakkaat yhteistyökumppanimme. Et se on ongelma et ne ei oikeen näe meitä tasavertaisina yhteistyökumppaneina, vaan ne niinku, niiden mielestä lastensuojelu on se viimeinen kaato-paikka. (...)

M: Miten se näkyy?

H10: No kyl se näkyy silleen, et ei tässä muuta kun huostaanotto. Et tää on nyt vakava tää tilanne ja jos...Et eihän se oo mitään tällasta dialogia. Et mitä äsken kuvasit olis ihanne. Semmosta tasavertasta dialogia. Ei semmosta oo! Tai – harvemmin! Et ei se voi olla niin, että joku sanoo vaan, että tee noin ja noin.”

Sosiaalityöntekijä tuo esiin kokemustaan yhteistyöstä, jota on toistuvasti leimannut tasavertaisen dialogin vähäisyys. Hän kertoo tulleen määrätellyksi viimesijaisen vastuun kantajaksi, jolle muut ammattilaiset mieltävät voivansa sanella ratkaisuvaihtoehtoja sen sijaan, että pyrkisivät pohtimaan esittämiensä näkemysten perusteita sosiaalityöntekijän kanssa.

Suurin osa haastatteluihin osallistuneista sosiaalityöntekijöistä oli työskennellyt avo-
huollon intensiivisessä ja nopeatempoisessa sosiaalityössä useita vuosia. Hyvällä
syllä voikin olettaa, että heille on vuosien saatossa kertynyt paljon työskentelyä hel-
pottavaa kokemustietoa ja osaamista. Tiedon hankkimista ja siihen perustuvien arvi-
oiden tekemistä kuvataan aineistossa automatisoituneena ja sisäistettynä osana omaa
arkisten työkäytäntöjen kokonaisuutta. Sosiaalityöntekijät kertoivat esimerkiksi käyt-
tävänsä aiemmin asiakastyössä kertynyttä kokemustietoa omien tulkintojen tekemisen
tukena. Vankan kokemuksen varassa koettiin, että oli mahdollista hahmottaa lasten ja
perheiden ailahtelevia ja nopeastikin vaihtuvia tilanteita.

Tietointensiivisessä asiantuntijatyössä karttuvaa asiantuntijuutta on esimerkiksi jäsen-
netty kolmen metaforan avulla (Hakkarainen ym. 2002; 2004; 2012). Metaforat sopi-
vat jäsentämään myös lastensuojelun sosiaalityötä, jonka perustellusti voidaan todeta
olevan paitsi suhdeperustaista auttamistyötä, samanaikaisesti myös tietointensiivistä ja
jatkovaa tilanteen uudelleen tarkasteltua edellyttävää asiantuntijatyötä. Tiedonhankin-
tametaphora korostaa yksittäisen asiantuntijan mielensisäistä pohdintaa ja kulttuuriin
osallistumisen metafora tietämyksen rakentumisen sosiaalista ja vuorovaikutteista
luonnetta. Nykyaikaisessa tietointensiivisessä asiantuntijatyössä tarvitaan näiden li-
säksi tietämisen dynaamista muutosvoimaa ilmentävää, tiedon luomisen metaforan
mukaista orientaatiota. (Hakkarainen ym. 2012, 247–248.)

Sosiaalityöntekijöiden kuvaamassa, intuitiivisessa tietämisen tavassa on tiedonhankin-
taan nojautuvan asiantuntijuuden ominaispiirteitä. Tällaiseen orientaatioon nojaavien
asiantuntijoiden on vuosien saatossa, työkokemuksen myötä karttuneen tietämyksensä
varassa mahdollista kokea suoriutuvansa mielekkäästi varsin vaativissa ja useasti

vaihtuvien tilanteiden tarjoamissa ongelmanratkaisutilanteissa. Tämä on mahdollista, koska aiemmat työssä toistuneet tilanteet ja niihin sovelletut ratkaisumallit helpottavat olennaisen erottamisessa epäolennaisesta. Tällaisten asiantuntijoiden tietämys on kokemuksen myötä kehittynyt niin tasokkaaksi, että sen voidaan luonnehtia olevan kristallisoitunutta.

H6: ”Joo, mut kyl se naksahtaa, se, kun tietää, et millon se on. Tai kyllä mulla ainakin naksahtaa, en tiedä miten muilla...”

M: Ai se et millon täytyy sijottaa?

H6: Joo.”

Sosiaalityöntekijä havainnollistaa ”naksahduksesta” puhumalla pitkäaikaiseen työkokemukseensa perustuvasta osaamisestaan, jonka varassa hän löytää varmuuden tehdä tarvittaessa vaativa ratkaisu lapsen tai nuoren kiireellisestä sijoituksesta.

Aineistossa on melko runsaasti puheosuuksia, joissa analysoidaan asiakassuunnitelmien laatua, niihin kirjattavia tietosisältöjä ja omaa tai kollegoidensa tapaa tehdä valintoja siitä, mitä tietoa lapsen moniulotteisesta tilanteesta kannattaa kirjata asiakassuunnitelmaan. Näissäkin pohdinnoissa tuodaan esiin lapsen asiasta vastaavan sosiaalityöntekijän keskeistä roolia lapsen tilanteesta kertyvän tiedon haltijana. Asiakassuunnitelmaa laadittaessa on tarpeen harkita, mitä kaikkea työskentelyn yhteydessä tietoon tulleesta valikoidaan taltioitavaksi työskentelyä ohjaavaan ja kokoavaan asiakassuunnitelmaan.

Haastatteluun osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden käyttämä asiakastietojärjestelmä ei juurikaan tarjoa tukea lasta koskevan tiedon tasalaatuiseen tai yhdenmukaiseen kirjaamiseen. Asiakastietojärjestelmässä asiakirjoja ei ole rakenteistettu valmiiksi. Useimmiten tekstiä kirjataan lähes tyhjään kirjoitustilaan tai asiakirjapohjat sisältävät valmiiksi mietittyjä, mutta vapaasti muokattavissa olevia otsikoita. Tämän seurauksena asiakassuunnitelmien tietosisällöissä ja laadussa koettiin olevan suurta vaihtelua. Kirjaamiskäytäntöjen työntekijäkohtainen vaihtelu nähtiin pulmallisena ja kehittämistä vaativana asiana. Haastatteluissa pohdittiinkin melko paljon asiakassuunnitelmien sisällön ja rakenteen kehittämisen tarpeita ja mahdollisuuksia.

H17: ”(...)Mut, se on vähän vaikee. Se kyl vaihtelee tosi paljon asiakastilanteesta riippuen. Semmosissa rankemmissa jutuissa ehkä sitten vähän enemmänkin sitä historiaa sitte sinne laittaa. Et se jotenkin näkyis se kokonaisuus mikä on. Ja sitten että mitä palveluita on.”

Sosiaalityöntekijä pohtii asiakassuunnitelmien kirjaamista tehtävänä, joka edellyttää tilanne- ja tapauskohtaisten valintojen tekemistä. Käytännöksi on muotoutunut tapa kirjata lapsen tarinaa kattavammin silloin, kun lastensuojelun tarvetta aiheuttava ti-

lanne on jollakin tavoin ”rankempi”. Hän näkee, että suunnitelmassa on tärkeää pysyä välittämään kuva lapsen tilanteen ja palveluiden kokonaisuudesta.

Lapsen asiasta vastaavalla sosiaalityöntekijällä on lakisääteisiä velvoitteita melko laaja-alaisen tiedon hankkimisen ja kirjaamisen osalta. Esimerkiksi lain mukaan lapsen läheisverkoston tilanne tulee selvittää systemaattisesti. Asiakassuunnitelman kirjaamisen tapojen kehittämistä käsitelleissä haastattelun osioissa tuli esiin, ettei lapsen läheisverkostoa oltu välttämättä kirjattu asiakassuunnitelmaan. Tässä yhteydessä aineistossa on pohdintaa asiakassuunnitelmien temaattisen rakenteen systematisoimisen ja kehittämisen tarpeellisuudesta.

Prosessinjohtajuutta esiin tuovassa puheessa asiakassuunnitelma saa aineistossa painottuneesti prosessin johtamisessa ja tiedon välittämisessä käytettävän konkreettisen apuvälineen merkityksen. Asiakassuunnitelmien tekemiseen panostamalla lapsen asiasta vastaavan on mahdollista varmistaa, että lapsen tilanteesta kertynyt tieto ja ymmärrys voi välittyä muille lapsen asioiden hoitamiseen osallistuville sosiaalityöntekijöille.

Sosiaalityöntekijät korostivat, että erityisen tärkeää asiakassuunnitelman tarjoama tiedon sosiaalityöntekijältä toiselle välittymisen mahdollisuus on, kun on tarpeen harkita lapsen tilanteeseen puuttumista akuutisti. Näissä vaativissa tilanteissa lapsen ja perheen parhaiten tuntevan sosiaalityöntekijän huolellisesti tekemä asiakassuunnitelma auttaa kollegoja hahmottamaan tilannetta ja tekemään ratkaisuja. Tämän lisäksi asiakassuunnitelma tuli esille kokonaisvaltaisen tiedon välittämisen keinona myös muille lapsen asiassa työskenteleville ammattilaisille.

Erityisesti asiakassuunnitelmat, muiden työskentelystä kirjattujen dokumenttien lisäksi, nähtiin tärkeinä työskentelyn jatkumollisuuden näkökulmasta. Kohtaamisissa havaitusta, puhutusta ja tehdyistä tulkinnoista koostetut asiakassuunnitelmat tuotiin esiin tärkeänä mahdollisuutena vähentää työskentelyn katkoksellisuutta, esimerkiksi kun työntekijä vaihtuu.

Aineistossa tiedonmuodostamisen tehtävä kiinnittyy vahvasti palveluiden tarpeellisuuden ja soveltuvuuden arviointiin. Haastatteluissa kuvattiin sitä, miten asiakas- ja yhteistyösuhteissa syntyneitä kokonaisnäkemystä käytetään lapsen ja perheen tuen tarpeisiin sopivien tukitoimien löytämiseen. Sosiaalityöntekijät kuvasivat asemaansa asiakkaalle soveltuvan palvelun määrittelijänä vahvempana kuin asiakkaiden tai muiden työskentelyssä osallisena olevien toimijoiden. Vahvemman aseman nähtiin perustuvan käytettävissä olevan tietoon. Sosiaalityöntekijöillä nähtiin olevan kattava kokonaiskuva paitsi lapsen ja perheen tilanteesta, myös käytettävissä olevista palveluista.

Aineiston sisältämissä arjen työn kuvauksissa sosiaalityöntekijöiden asemaa määrittää nimenomaisesti juridinen vastuu olla riittävän tarkasti perillä lapsen tilanteesta. Vaik-

ka sosiaalityöntekijät kuvasivat pääasiallisesti oman asemansa lapsen tilanteesta tietävänä prosessinjohtajana vahvana, he toivat esiin myös kokonaisvaltaisen tiedon muodostamisen haasteellisuutta lastensuojelun institutionaalisessa kontekstissa. Sosiaalityöntekijöiden kerronnassa oli vahvan ammatillisuuden ja tietämisen taitojen korostamisen ohella läsnä ymmärrys siitä, että lastensuojeluviranomaisen positiosta käsin mahdollisuudet tietää lapsen elämäntilanteesta ovat lopulta rajalliset.

Palveluihin ohjaamisesta ja palveluiden käyttämisestä puhuttaessa tuli esimerkiksi esiin lasten ja perheiden monimutkaisista tilanteista etukäteen tietämisen vaikeus. Ennakkoon tietämisen sijaan kokonaiskuvan muotoutuminen näyttäytyy pikemminkin yrityksen ja erehdyksen kautta etenevänä, iteratiivisena prosessina.

H1: "(...)Et nää rakentuu nää asiat ajan kanssa, ei tarvii mennä neuvotteluihin tai tapaamisiin semmosella ajatuksella, että mulla tarvii olla joku palvelu heti mietittynä tai tarjolla. Et mul olis se taikasauva. Et tää meidän työ ei ole semmost ja nää on käyny jo monen myllyn läpi kun ne tulee tänne viimesijaiseen lastensuojeluun, et ne on jo käyny läpi erilaisia juttuja ja et se pitää sietää tässä, että tää kestää pitkään. Et esimerkiks joskus keksitään joku ratkasu ja kokeillessa huomataan, että eihän tää toimikaan."

Tässäkin otteessa korostuu rakentuvan tiedon merkityksellisyys. Sosiaalityöntekijällä ei voi "olla taikasauvaa", ratkaisumallia, jonka hän aina voi ottaa esimerkiksi neuvotteluihin osallistuessaan esiin. Pikemminkin tähdenetään, että on mielekästä edetä mieluummin harkitusti viivytellen kuin liian suoraviivaisesti ja nopeasti. Harkittu eteneminen voi merkitä, että palveluiden soveltumattomuus lapsen tilanteessa valkenee vasta käytännössä kokeilemisen kautta. Tällä tavoin otteessa tuodaan esiin sitä, että sosiaalityöntekijöiltä ei voi edellyttää valmiutta tietää tilanteista ennalta ja varmasti.

Kokonaisvaltaiseen tietämiseen yltäminen edellyttää aktiivista ja sitoutunutta otetta asiakkaiden kanssa työskentelemiseen. Tämänkään ei nähdä tuottavan täysin aukotonta tietoa – etenkin jos asiakkaat eivät eri syistä pysty tai halua kertoa tilanteestaan avoimesti.

H1: "Joo, et täähän just liittyy meidän työhön. Et musta se olennainen on just se, et ei tehdä välinpitämättömästi työtä. Et oikeesti työskennellään. Et jos meillä on asiakkaita niin heidän kans pitää työskennellä, he ei voi roikkuu. Se on must se juttu. Mut se, et meillä ei oo kristallipalloo. Me ei voida tietää...meidän on hirveen helppo olla jälkiviisaita, et nyt toi menikin tohon suuntaan. Ei meil ikinä oo kaikkee tietoo.(...)"

H4: "Miten sitä itse työntekijänä pystyy arvioimaan ihan niinku oikeudenmukaisesti sitä asiakkaan alkoholinkulutusta. Kun eihän me olla siellä. Eihän meillä ole mitään sellasta kameraa siellä, joka katsoo, että juoko se kymmenen tai kuus tai kaks. Yleensähän asiakas sanoo, et se on se kaks. Tai sitten kertoo ihan totuudenmukaisesti.(...)"

Otteissa tulee näkyväksi se, että sosiaalityöntekijät tiedostivat oman tietämisen rajallisuutta. Ilmaisut ”meillä ei oo kristallipalloo” ja ”ei meil ikinä oo kaikkee tietoo” ilmentävät sitä, että tilanteesta on tehtävä johtopäätöksiä kulloinkin kertyneen, yleensä varsin vajavaisen tiedon varassa. Lisäksi tuodaan esiin, että lastensuojelussa viranomaiselle karttuva tieto on lopulta vain osittaista.

Myös toisessa otteessa todetaan, ettei tokikaan kaikki lapsen tilanteeseen liittyvä tieto tule sosiaalityöntekijän käyttöön, vaikka sosiaalityöntekijä pystyisikin sitoutumaan aktiiviseen työskentelyyn. Esimerkkinä käytetään vanhemman alkoholinkäytön arvioimista. Ilmaisuu ”yleensä asiakas sanoo, että se on se kaks. Tai sitten se kertoo ihan totuudenmukaisesti”, havainnollistaa, että tuloksellisimpana tapana muodostaa tietoa lapsen tilanteesta ei nähdä tilanteen seurailemista ulkokohtaisesti.

Kaiken kaikkiaan sosiaalityöntekijöiden prosessinjohtamisen asemaa käsittelevässä puheessa on melko vahvasti esillä ammatillisen hallinnan tunteen ja vastuunkantamisen velvoitteen sävyttämä puhe lapsen asiakkuuteen liittyvän kokonaisvaltaisen tietämisen ytimessä olemisesta. Työskentelyssä kertyneen tiedon kautta sosiaalityöntekijän on mahdollista johtaa työskentelyprosessia. Sosiaalityöntekijöiden kuvausten mukaan tämä merkitsee myös toimimista tiedon välittäjän positiossa. Keskeinen tiedollinen asema kiinnittyy lisäksi sosiaalityöntekijöiden tuottamissa jäsennyksissä asiakirjojen kirjaamiseen. Aineistossa kuvataan sosiaalityöntekijöiden tapoja punnita sitä, mitä ja miten moniulotteisesta asiakkuudesta taltioidaan asiakirjoihin.

Mahdollisuus tutustua asiakkaisiin eikä nojautua pelkästään muiden toimijoiden välittämään tietoon nähdään keskeisenä edellytyksenä kokonaisvaltaisessa tietämisessä onnistumiselle. Tämän lisäksi aineistossa tuodaan esiin työkokemuksen myötä karttuneen intuitiivisen ymmärryksen käyttämistä tiedonmuodostuksen tukena.

Sosiaalityöntekijän vahvaa tiedollista asemaa korostavien kuvausten rinnalle nousevat kiinnostavasti sosiaalityöntekijöiden kriittiset maininnat institutionaalisesta positioista käsin toteutuvan tietämisen rajoista.

4.3 Nuoret ja vanhemmat suhteiden ja tiedonmuodostuksen osapuolina

Asiakkaiden asemaa suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen osapuolina käsittelevässä puheessa korostuu pyrkimys edetä luottamuksellisen suhteeseen ja vastavuoroiseen keskusteluun. Erityisesti tämä pyrkimys korostuu puheessa nuorista ja vanhemmista. Suhteen rakentamisen pyrkimystä kuvataan nuorten ja vanhempien kohdalla itsestään selvästi työskentelyn keskeisimpänä lähtökohtana. Jäsennyksissä nousee esille nuorten ja vanhempien oman tiedon arvostaminen.

H4: ”(...) tärkeintä on luoda hyvä kontakti siihen nuoreen ja vanhempiin ja se sujuu parhaiten sillä tavalla et antaa ihmisille tilaa kertoa siitä, miten he näkee oman elämänsä ja sen problematiikan. Ja siinä tulee esille niitä tärkeitä asioita ihan itsestään.”

Sosiaalityöntekijä kuvaa omaa tapaansa luoda toimivia työskentelysuhteita nuoriin ja vanhempiin. Hyvä kontakti asiakkaisiin syntyy sen kautta, että antaa kohtaamisissa asiakkaille mahdollisuuden kertoa elämästään. Nuoren ja vanhemman kertoessa kontakti asiakkaaseen lujittuu ja samalla voi vastaanottaa tietoa lastensuojelun asiakkuuteen kytkeytyvistä asioista.

Sosiaalityöntekijöiden kertoman mukaan parhaimmillaan luottamuksellisen ja vastavuoroista keskustelua sisältävän työskentelyn varassa voidaan edetä työskentelysuhteeseen, jossa asiakkaat saavat tilaa kertoa omaa tarinaansa ja pohtia, miten he itse merkityksellistävät lastensuojelun asiakkuuden taustalla olevia pulmallisia asioita. Onnistuneimmillaan vuoropuhelu asiakkaan kanssa tuottaa uutta, yhteisesti työskentelyssä käyttöön otettavissa olevaa tietoa ja ymmärrystä. Samalla on mahdollista etsiä yhdessä ratkaisuja lastensuojelun tarpeen taustalla oleviin pulmiin. Tällöin vuorovaiikutuksessa ei ole kyse pelkästään mahdollisuudesta muodostaa tietoa, vaan dialogiin perustuva tiedonmuodostus voi kanavoitua avuksi asiakkaalle. Sosiaalityöntekijät tuovat esiin tällaisen työtteen merkityksellisyyttä etenkin puheessaan työskentelystä nuorten kanssa.

H1: ”Ja nuorille erityisesti sehän on tärkeitä, et niiden kans käydään, et ei vaan vanhempien kanssa, vaan nuorten kanssa.

H6: Niin, et ainakin mä tapaan aina nuoria just monta kertaa yksin just sen takia, et voi puhuu niistä asioista ja miten voitais täällä niinku auttaa sitä tilannetta ja niinku sanookin nuorelle et täällä me ollaan vaan niinkun häntä varten.”

Otteessa pohditaan yhteisen johtopäätösten tekemisen merkitystä vanhemmille ja nuorille. Sosiaalityöntekijät kuvaavat työtapaan, jossa nuoret otetaan mukaan tilanteen arviointiin. Lisäksi he korostavat omaa halukkuuttaan kertoa nuorelle, että lastensuojelun tarkoituksena on tarjota apua hankalaan tilanteeseen.

Sosiaalityöntekijät toivat haastatteluissa esiin, että lastensuojelun asiakastyössä edellä kuvatun kaltaiseen työskentelytapaan ei useinkaan ole mahdollista päästä nopeasti tai kovin suoraviivaisesti. Viimesijaista suojeluvastuuta kantavan viranomaisen asemassa olevien sosiaalityöntekijöiden puheessa työskentelysuhteista ja niissä rakentuvan tiedon muodostumisen ehdoista korostuvat kuvaukset asiakasvanhempien kokemasta epäluottamuksesta ja sosiaalityöntekijöiden pyrkimyksistä saada aikaan luottamusta. Tässä yhteydessä tuodaan esiin tarvetta punnita sensitiivisesti sitä, kuinka laajasti ja

millaisia asioita on mielekästä ottaa kohtaamisissa esille. Pohdinnat kietoutuvat sisällöllisesti puheeseen, jossa tiedonmuodostusta paikannetaan rakentuviin suhteisiin.

H6: (...) ”Koska ne on aika peloissaan kun ne tulee tänne ja sit kun on se, et pitää niin kun aika hitaasti edetä, et niinku esimerkiks toi lomakkeisto. Niin siinä on oikeesti sellasia kysymyksiä mitä ei pitäis ees kysyä tuen tarpeen mallin alkuvaiheessa. Et niinku.

M: Miksei niitä sais kysyä?

H6: No ne ei kuulu tähän lastensuojeluprosessiin, siihen mikä on se syy minkä takia ne on tullut tänne..ja sit et kyllähän sulla pitää olla oikeus määritellä – et tietenkin se huoli miks on tullu tänne ja tämmöset ihan perus, et ne käsitellään, mut et niinku, ihmisel...et ei sais olla niin auki ja jakaa ihan kaiken – et se on musta aika pelottavaa jos on...että jotain sellasta kunnioitusta ja luottamusta.

(...)

H9: (...) Mut et tavallaan niinkun et jos mä aattelen tähän laaja-alaiseen tuen tarpeen arviointiin tai mikä tää arviointimalli on et miten hullua olis et mä menisin niitten kotiin jonkin sellasen kanssa, et sehän olis ihan kauheeta siin tilanteessa..

H7: Joo, et ensimmäiselle käynnille sen kanssa!

H9: Nii-in!”

Otteessa suhdeperustaista tiedonmuodostuksen käytäntöä peilataan tiimien kokeiltavana olleiden arviointityövälineiden käyttämiseen. Keskustelussa havainnollistetaan arviointityövälineisiin viittaamalla, ettei asiakkaita ole mahdollista alkaa haastattelemaan kovin laajasti, kun työskentelyä ollaan vasta aloittelemassa. Lisäksi korostetaan asiakkaille esitettävien kysymysten tilannesidonnaisen valikoimisen tärkeyttä. Sosiaalityöntekijät kuvaavat asiakkaiden yksityisyyttä loukkaavana ja epäkunnioittavana käytännön, jossa tietoa alettaisiin keräämään asiakkailta laajasti kyselemällä, riippumatta siitä, ovatko esitetyt kysymykset tarkoituksenmukaisia kyseisen lapsen ja perheen tilanteessa.

Sosiaalityöntekijöiden ja vanhempien välisten työskentelysuhteiden jäsennyksissä painottuu vanhempien merkityksellinen asema portinvartijana lapsen ja perheen tilannetta selventävän tiedon äärelle pääsemisessä. Sosiaalityöntekijöiden jäsennykset nostavat esiin, useiden asiakasvanhempien kokemuksia käsittelevin tutkimusten tapaan (Hietämäki 2016, 63), vanhempien lastensuojeluviranomaisiin kohdistamat pelot ja epäluottamuksen. Ne näyttäytyvät tässä aineistossa sosiaalityöntekijöiden tavoittelemaa suhdeperustaista tiedonmuodostuksen tapaa estävänä kynnyksenä.

Lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä käsiteltävänä olevat asiat ovat vanhemmille vaikeita ja tunteita herättäviä. Omia vanhemmuuden kipukohtia saatetaan salata viimeiseen asti. Sosiaalityöntekijät puhuvat vanhempien kokemista pelon, häpeän ja syyllisyyden tunteista, joita lastensuojelun asiakkaksi tuleminen herättää. Lastensuojelun asema lasta riittämättömältä vanhemmuudelta suojaavana viranomaisena saattaa tuottaa yhteistä ja avointa tilanteen tarkastelua estävää jännitettä sosiaalityöntekijöiden ja vanhempien välisiin työskentelysuhteisiin.

H6: ”Niin ja kyllähän monille on niinku peloteltu että he lastensuojelu on sit se, että yhtenä päivänä soi ovikello ja sit ne lapset lähtee. Et niillä voi pahimmillaan olla nämä oletukset, niin eihän ne nyt lähe (työskentelyyn mukaan)! Niinku oikeesti, et elä nyt ainakaan sinne lastensuojeluun mitään kerro.”

Myös asiakkaiden suoranainen epärehellisyys ja perheen sisäisten suhteiden aikaansaamat jännitteet voivat olla esteenä vuorovaikutteisen tiedonmuodostuksen mahdollisuuksille. Sosiaalityöntekijät joutuvat suojelutehtävää toteuttaessaan punnitsemaan, onko vanhempi sitoutunut työskentelyyn ja kuinka totuudenmukaista vanhemman tuottama tieto on.

H1: (...)”Tietysti jos nyt mennään huoltoriitoihin niin...kun ne tänne asti tulee niin ne on niin...et siinä ei kyl auta edes et tuo sitä lasta...(lapsen näkökulmaa ja tarpeita esiin vanhemmille)

H5: Ja siinä on se että, varmaan se vanhempien tuottama tietokin, et siihen varmaan vähän epäilyksellä suhtaudutaan...

M: Niin, et se voi olla taktikoitua tai väritynyttä tai...?

H6: Niin ja sit et kerää sitä aineistoo siihen omaan oikeudenkäyntiin pahimmassa tapauksessa...

H5: Niin, et mikä arvo sitten on sillä tiedolla, voisit kuvitella.”

Otteessa vaikeat vanhempien erotilanteet ja pitkittyneet huoltoriidat ovat esimerkkinä tilanteesta, jossa sosiaalityöntekijän tehtävä lapsen edun puolesta puhujana ja varmistajana korostuu. Tähän viitataan kertomalla, että työskentelyssä pyritään tuomaan keskusteluun lapsen tarpeita, vaikka vanhemmat eivät välttämättä ole riitatilanteessa valmiita asettamaan lapsen tarpeita etusijalle. Sosiaalityöntekijät mainitsevat tiedostavansa, että vanhempien kohtaamisissa kertoma tieto saattaa olla tietoisesti suunnattu huoltoriidan toisen osapuolen vahingoittamiseen.

Sosiaalityöntekijät muistuttivat, että lastensuojeluun liitettävät mielikuvat eivät välttämättä ole ainoa luottamuksen syntymistä estävä rakenteellinen tekijä. Myös palvelujärjestelmän pirstaleisuus saattaa tuottaa asiakkaan haluttomuutta jakaa vaihtuville ammattilaisille vaikeita tunteita herättävistä asioista.

H9: ”Et mulla on ainakin asiakkaita, joista on alun perin ihan hirvee huoli ja sitte tavallaan. Et on tehty ensi arviointitiimissä, sitte meillä jonkinlainen ja sitten penessä, sitte ne menee ehkä lastenpsykaan ja sit taas sielläkin niitä arvioidaan. Et ennen kun ne pääsee vaikka siihen terapiaan, jota ne alun perin tarvis niin siihen voi mennä tosi kauan!”

H11: Joo, et oletetaan perheeltä aina hyvää yhteistyötä. Mut sit taas perhe ei...joka on aina heti avoin joka suuntaan, niin eiks se oo jo epäsosiaalista. Et ihminen on niin, että tuli ketkä ihmiset vaan niin avaampa tässä nyt koko elämäni taas tästä vaan näille.”

Oteessa on pohdittavana palvelujärjestelmässä vielä tavallinen tilanne, jossa erilaisiin palveluihin hakeutuminen edellyttää asiakkaalta sitoutumista toistuviin alkuarviointeihin tai tilannekartoituksiin. Tämä tuodaan esiin huolestuttana ilmiönä kahdesta erisyystä. Ensinnäkin päällekkäiset ja peräkkäiset arvioinnit viivästyttävät avun saamista. Ja toiseksi ne edellyttävät perheiltä toistuvaa oman elämän kipupisteiden eri ammattilaisille kertomista. Sosiaalityöntekijät asettuvat asiakkaan asemaan ja muistuttavat, että ei ehkä ole perusteltua odottaa perheiltä tällaista jatkuvaa ”avaamista”. Asiakkaiden näkökulmaan eläytyminen tuottaa siten ymmärrystä siitä, miksi esimerkiksi vanhemmat saattavat kokea epäluottamusta ja haluta vetäytyä vastavuoroisesta pohdinnasta.

Sosiaalityöntekijöiden haastattelupuheesta piirtyy kokonaiskuva, jonka mukaan avoimuuden sosiaalityöntekijät näkevät paljon vaivaa saadakseen aikaan luottamuksellisia työskentelysuhteita ja avointa vuoropuhelua vanhempien kanssa. Tämä käy ilmi esimerkiksi kuvauksissa erityisen onnistuneista asiakastyön prosesseista. Niissä toistuu asetelma, jossa lähtötilanteessa varsinaista keskusteluyhteyttä ei ole lainkaan tai sosiaalityöntekijän ja vanhemman näkemykset ovat kaukana toisistaan. Työskentelyssä painottuu tällöin tilanteen seuranta ja toistuvat yritykset luoda vanhempaan toimivaa työskentelysuhdetta. Onnistuneiden prosessien lopputulos on vanhemman ja sosiaalityöntekijän avoin, tilannetta pohtiva vuoropuhelu, joka kanavoituu vanhemman elämäntilannetta jäsentäväksi avuksi. Aineistossa korostetaan, että tähän pääseminen edellyttää sosiaalityöntekijältä paljon aikaa, vuorovaikutustaitoja ja syvällistäkin sitoutumista.

H4: ”Niin, tää on ihmissuhdeperustaista. Et siin on niinku et kuinka monen asiakkaan kanssa sä teet jumalattoman työn, että sä lunastat luottamuksen. Et sit vasta kun sä lunastat luottamuksen niin sit sul vasta on työväline. Ei sulla ennen, sun on ihan turha mennä vaikka lomakkeen kanssa kyselemään jos sä et ennen sitä oo niinku onnistunut lunastamaan, lupaamaan – oo niinku luottamuksen arvonen, et – ja et suhun voi luottaa.”

H6: ”(...)Et mulla on onneks tässä viime vuosina tapahtunu sellasia keissejä, et mä oon jo ajatellut että voi hyvää päivää. Et tästä ei tuu mitään. Et nää ei

niinkun ikinä lähe mukaan näihin juttuihin. Mut sit kun kuitenkin niinkun tarjotaan eri palveluita ja mietitään et oisko tää – ja sit yhtäkkiä ne niin – et ne loksahtaa. Ja kyllähän siin tarvii et on aika pitkä vuorovaikutussuhde ja et on sitä luottamusta.”

Ensimmäisessä aineisto-otteessa kuvata painokkaasti miten merkityksellistä on, että sosiaalityöntekijänä pystyy osoittamaan asiakkaalle kykynsä olla luottamuksen arvoinen. Luottamus tuodaan esiin tärkeimpänä työvälineenä ja avaimena työskentelysuhteen varaan rakentuvan tiedonmuodostuksen äärelle. Sosiaalityöntekijä viittaa kokeilutavaksi olleisiin työvälineisiin puhumalla ”kyselemisestä lomakkeen kanssa”. Kun luottamuksellinen työskentelysuhte on syntynyt, perusteelliseen kartoittamiseen ja kyselemiseen ohjaavan lomakkeen käyttäminen voi sosiaalityöntekijän mielestä olla mahdollista.

Toinen ote on esimerkki aineistossa esiintyvistä suhteen luomisen kuvauksista. Niissä painotetaan sitä, että yleensä sosiaalityöntekijältä vaaditaan sitkeää avun tarjoamista ja vuorovaikutuksessa oloa, ennen kuin luottamusta on syntynyt. Tässä oteessa luottamuksen rakentumisen saavuttamista kuvataan mahdollisuutena päästä avaamaan tilannetta ”loksahdukseen” saakka.

Aineistossa lastensuojelussa asiakkaana olevien perheiden kohtaamia kriisejä ja yhdessä perheiden kanssa koettuja erityisen haastavia työskentelyn vaiheita jäsenetään Järvelän (2015, 166–167) käsitteellistämäänsä tapaan merkityksellisinä avainhetkinä. Kriisit ja haastavat työskentelyn vaiheet ovat asiakas–työntekijäsuhdetta ratkaisevasti rakentavia ja työskentelyn kokonaisuudesta viimeistään jälkikäteen selvästi tunnistettavissa olevia käännekohtia. Puheessa on selkeä yhteys tiedonmuodostukseen. Kriisit ovat sananmukaisesti avain lukkiutuneiden tilanteiden yhteisen ja avoimen käsittelemisen äärelle.

H9: ”Niin ja sit se seuraava kohta on se, et tulee se joku sellanen romahduspiste, ehkä mulle on siirtynyt joku uus ja sit tulee joku semmonen tilanne et se äiti soittaa itkien ja pitäs sijottaa. Ja sit me päästään oikeesti vasta niinkun puhumaan silleen et oikeesti oikeesti. Et kun mieltii omia asiakkaitaan niin kuitenkin paras suhde on niitten kanssa joitten kanssa on ollu niitä – me ollaan sun kanssa tästä paljon puhuttu, että niitä tiukkoja paikkoja. Niitä perheitä missä sä oot jonkun huostaanottanut ja...niitten kanssahan on tosi sellanen niinkun, se on ihan eri tasolla se koko asiakassuhde.”

Sosiaalityöntekijä puhuu asiakkuudesta, joka on aiemmin siirretty hänelle lastensuojelutarpeen selvityksen perusteella. Hän kuvaa olevansa vasta tilanteen kriisiytymisen myötä saamassa hyvän kontaktin vanhempaan. Ennen tätä tapahtumaa työskentelyssä on painottunut tilanteen seuranta ja vanhemman haluttomuus ryhtyä puhumaan asioista avoimesti. Kriisitilanteessa vanhempi kuitenkin turvautuu sosiaalityöntekijään ja asioista päästään yhdessä ”oikeesti” puhumaan. Oteessa pohditaan yleisemminkin kriisien, ”tiukkojen paikkojen” merkitystä asiakassuhteille. Hyvässä yhteistyössä teh-

dyt vaikeat ratkaisut saattavat merkitä sitä, että sosiaalityöntekijän ja vanhemman suhde lujittuu.

Kriisit näyttäytyvät tiedonmuodostuksen näkökulmasta tilanteina, joissa vanhempien mahdollisesti pitkäänkin varjelemat salaisuudet murtuvat äkisti. Tämä asetelma saattaa tuottaa tuloksena sen, että tietoja päästää viimeinkin jakamaan avoimemmin. Vanhempi alkaa sen ansiosta prosessoida tilannettaan ja luottaa sosiaalityöntekijään. Työskentelyssä päästään tätä kautta kaivatulle muutoksen tielle. Aineistossa on kertomuksia, joissa tämä oli parhaimmillaan johtanut vanhemman kuntoutumiseen ja asiakuuden päättymiseen.

H14: ”Niin. Et tietyl tavalla et joutuu samalla niinku puuttumaan mut rakentaa samalla sit semmosta luottamusta vaikka ajattelee et siinä hetkessä joutu sanomaan et lapsi ei nyt palaa kotiin kun me ei tiedetä et jatkuuko sun juominen ja et lapsi on nyt toisen huoltajan luona. Ja sit siinä just mietittin et eihän me voida oikeesti lähtee sitä estämään. Et voihan se sen lapsen sinne palauttaa ku ei siinä kuitenkaan tehty mitään semmosia toimenpiteitä mut jotenkin hyvin vahvasti sille äidille...ja silti siinä pysty jotenkin lähteen että se ei silti vahingoittanu sitä äidin ja meidän välistä suhdetta vaan nimenomaan se ehkä teki sen että siitä päästiin sitten tekeen sitä työtä. Et se et sä sanoit niitä vaikeita asioita ääneen siinä. Et nyt me nähtiin et sä oot nyt juonu ja sä oot nyt näin ja näin kauan ollut. Et siinä päästiin sit niinkun sen – äärelle! Et aikasemmin sitä oltin vähän niinkun kierretty ja onks tää ja heitetty ja äiti kiistää. Et nyt sit päästiin sinne. Ihan sinne sisälle. Ja sit itse asiassahan siinä muodostu sit semmonen, et äitihän varmaan, siis se suhde, se suhde sit siitä niinku lähti sit meillä sen äidin kanssa.”

Sosiaalityöntekijä toteaa, että tilanteessa oli tarpeen puuttua ja lähteä samalla rakentamaan luottamusta suhteessa vanhempaan. Keinona tähän hän kuvaa vaikeiden asioiden ja tilanteessa äidin juomisesta saadun kiistattoman tiedon tai näytön ääneen sanomista. Toinen keino tasapainotteluun kontrollin ja tuen välimaastossa on, että kontrollia käytetään vain juuri sen verran, kuin tilanteessa arvioidaan olevan tarpeellista. Tämä tarkoittaa, että kiireellistä sijoitusta ei tehdä, vaan sovitaan, että lapsi menee toisaalla asuvan isänsä luokse.

Vaikka kriisit näyttäytyvät aineistossa suhdeperustaista työskentelyä mahdollistavina käännekohtina, työskentelyn painottumista kriisiytyneiden tilanteiden selvittelyyn selittää myös suuri asiakasmäärä. Akuuttia tilanteen arviointia ja tukea tarvitsevien lasten ja perheiden tilanteet priorisoituvat väistämättä ensisijaiseksi pitkäjännitteisen ja suunnitelmallisen työskentelyn kustannuksella.

Aineistossa tuodaan esiin tärkeänä luottamusta rakentavana keinona mahdollisuutta ottaa puheeksi lastensuojelun tarpeen taustalla olevia asioita rohkeasti, mutta samalla hienovaraisesti. Puheeksi ottamalla vanhempaa voi kutsua tilanteen yhteiseen tarkastelemiseen. Tällaisen mahdollisuuden aktiivinen tarjoaminen nähdään eettisestikin

tärkeänä, riippumatta vanhemman kyvystä tarttua tehtyyn keskustelualoitteeseen. Vaikeita asioita puheeksi ottamalla sosiaalityöntekijät kokevatkin voivansa ilmaista kunnioitusta ja luottamusta vanhempaa kohtaan, vaikka työskentelyssä päädyttäisiin siihen, että lasta on tarpeen suojella vastoin vanhemman tahtoa. Vaikeneminen taas nähdään riskinä ajautua asiakkaan tilannetta seurailevaan ja vallan käyttöä korostavaan asetelmaan. Sosiaalityöntekijät esimerkiksi pohtivat, että jos lapsen tilanteen seurannan tuloksena päädytään lastensuojelulliseen interventioon ilman että asioista on aiemmin puhuttu ääneen, se saattaa vahvistaa vanhemman kielteistä kokemusta muutoinkin vaikeasta tilanteesta.

Puheeksi ottaminen on keskeistä myös lapsen suojelutehtävässä onnistumisen kannalta. Vielä sosiaalityöntekijällekin tarkentumatta jääneiden, intuitiivisten havaintojen rohkea puheeksi ottaminen saattaa jopa ehkäistä tilanteiden kärjistymistä.

H7: ”No sanotaan vaikka jos et epäilee päihdeongelmaa niin sen voi sanoa ääneen sille asiakkaalle, et ainakin on keskusteltu asiasta, et sanoo et tämän ja tämän takia mä epäilen et sulla on päihdeongelma, niin sithän se asiakas sanoo siihen oman versionsa ja on ehkä eri mieltäkin...ja just nyt oli tämmönen et tuntu et molemmat vanhemmat on ihan umpihulluja, et tuntu et ne varmaan nyt tekee näin ja näin. Mä sanoin sit et teijän täytyy ensin soittaa ja kysyä et mitä hän aikoo tehdä? Et ette te voi lähteä pelkästään sen perusteella, et hän varmaan ehkä aikoo tehdä näin. (...) Eihän voi kuitenkaan mitään tehdä jos ei ole mitään konkreettista.”

Otteessa pohditaan sosiaalityöntekijän vastuuta vaikeiden asioiden puheeksi ottajana. Vanhemmalle tulee tarjota reilusti mahdollisuutta käydä keskustelua lastensuojelun tarvetta mahdollisesti aiheuttavista asioista. Puheeksi ottaminen antaa vanhemmalle mahdollisuuden esittää oma näkemyksensä. Sosiaalityöntekijä korostaa, että ainoastaan huolten tai havaintojen sanoittamisen kautta voi olla mahdollista edetä kohti ”konkreettista”, eli täsmentynyttä tietoa huolen aiheita tai jopa tilanteeseen puuttumista aiheuttavista asioista.

Vanhempien asema tiedonmuodostuksen ja tulkintojen tekemisen osapuolena kytkeytyy siis tässä aineistossa painotukseen, jossa vanhempien auttamisessa olennaista on tasapainottelu kontrollin ja tuen välimaastossa. Vanhempia nähdään tärkeänä kohdella kunnioittavasti, rakentaa luottamuksellista työskentelysuhdetta, mutta haastaa samalla muutokseen omassa vanhemmuudessaan. Tämä tapahtuu aineistossa esiintyvien jäsenysten mukaan punnitsemalla vanhempien kanssa työskentelyssä esille tulleiden asioiden merkitystä lapsen tarpeiden kannalta.

M: (...) ”Ja sitte toinen tuli mieleen kiinnostavana näkökulmana ku tässä se johtopäätösten teko suhteessa siihen lapseen ja sen lapsen tarpeisiin on niinku se varsinainen key pointti niinku siitä arvioinnista, nii pystyyks sitä niinku kuin usein tekemään aidosti yhteistyössä vanhempien ja lapsen kanssa? Vai onks se silleen et se tulee sossulta et tiedoksi..?”

H6: Joo, et tuokin on et sehän vähän riippuu...et mehän voidaan olla eri mieltä siitä että vaikuttaako joku tietty käyttäytyminen niihin lapsiin ja millä tavoin, et joku vanhempihan voi olla sitä mieltä että ei tää oo haitallista mun lapselle ja me ollaan sitä mieltä et se on.

M: Niin ja sit siitä avoimesti niiku...

H6: Ja sit siitä aletaan keskustelemaan et miten sä tästä näin päättelet ja miten se huoli poistuis (...). Et sitähan tää mejän työ on.”

Sosiaalityöntekijän mielestä lastensuojelun tarvetta aiheuttavien asioiden tarkastelu vanhempien kanssa on olennainen osa lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden työn arkea. Ilmaisulla ”sitähän tää mejän työ on” hän tulkintani mukaan viestii, että erilaisista näkemyksistä käytävä vuoropuhelu on työn arjessa toistuva käytäntö. Hän korostaa otteessa sitä, että vanhempien kanssa on tärkeää pysähtyä tutkimaan myös tulkintojen esiin nostamia erimielisyyksiä. Niistä keskusteleminen tarjoaa mahdollisuuden pohtia vanhemman kanssa keinoja lastensuojelun ”huolen poistumiseen”.

Samankaltainen tasapainottelu nousi esiin Keddelin (2011) lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden päätöksen tekoon kytkeytyvää järkeilyä ja tulkintojen tekemisen tapoja tarkastelleessa tutkimuksessa. Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät kertoivat onnistuneista asiakastapauksistaan ja tutkimuksessa kysyttiin myös asiakkaiden näkemyksiä heihin liittyneistä päätöksistä. Aineiston sisältämistä kuvauksista Keddel (mt.) tunnistaa, että sosiaalityöntekijät pyrkivät toteuttamaan lapsen suojelun ja riskien arvioimisen tehtävät yhdistämällä siihen lasten vanhempia kunnioittavat, kuulevat ja ei-syyllistävät suhtautumisen tavat. Tutkimuksen mukaan näin toimien he pystyivät toteutuneista interventioista huolimatta aikaansaamaan luottamuksellisen, vanhemmuuden identiteettiä tukevan työskentelysuhteen lasten vanhempiin. (Mts., 12–66.) Myös Laitinen ja Väyrynen (2011, 163–171) havaitsivat, että sosiaalityöntekijät tasapainoilevat lapsen edun ja hyvinvoinnin varmistamisen ja vanhempiasiakkaan osallisuutta tukevien ratkaisumallien välillä.

Vanhempien epäluottamuksen seurauksena työskentelysuhdetta ei aina synny, sosiaalityöntekijöiden sinnikkäistä suhteen luomiseen tähtäävistä yrityksistä huolimatta. Kun asiakkaalla ei ole mahdollisuutta tai halua suostua vastavuoroiseen, luottamusta edellyttävään vuoropuheluun, on tyydyttävä lähinnä lapsen tilanteen seuraamiseen. Sosiaalityöntekijät kertovat pyrkivänsä tällöin esimerkiksi hankkimaan tietoa tilanteesta painottamalla työskentelyä lasten olosuhteiden tai vanhempien toimintatapojen suoraan havainnointiin. Lisäksi on mahdollista hyödyntää yhteistyökumppaneilta ja asiakastietojärjestelmästä asiakkuuden aikaisemmista vaiheista tai vanhempien tilanteesta saatavissa olevaa tietoa. Joissakin tilanteissa aineistossa puhutaan konkreettisen, lapsen kasvun ja kehityksen vaarantumista osoittavan näytön tarpeellisuudesta.

Pelkästään vanhemman kertomaan ja kohtaamisissa tehtyihin havaintoihin perustuva tieto saattaa osoittautua harhaanjohtavaksi.

H15: ”Joo et tuosta on just jääny semmonen mieleen mitä hänkin sano että semmonen haastava tilanne ja piti aika lyhyessä ajassa löytää se oikee arvio et paljon niitä liikkuvia osia ja toisaalta paljon semmosta, hyvin semmosta erilaista mitä se äiti siinä alussa itse arvioi ja aina kuvas. Kun että se on niin että niissä neuvotteluissa hän aina tulee että on hyvin semmonen huoliteltu ja kaikkee, että suhteessa siihen tilant..

H17: Faktaan.

*H15: Niin, faktaan et mikä se tilanne on ..et siinä niinku löytää sitten se että ..
H17: Mut siinkinhän oli että se tilannehan oli jo eläny ja me oltiin ensin jo siitä mieltä et kyl tässä jotakin täytyy tehdä mut se ratkaseva kohta oli kyl se et siitä tuli niin selkee se ilmotus joka me oltiin, et oli amfetamiiniä käyttäny ja sit ku siinä oli se et hän oli siitä ratista jäänyt kiinni niin siel autossahan oli sit ollu niitä ruiskuja ja hän oli senkin sitten kiistänyt et ei ne hänen ruiskujaan ollenkaan oo ja ...et se oli kyllä jotenkin se semmonen – piste jossa sitten jotenkin tuli että – että nyt täytyy toimia.”*

Otteessa kerrotaan asiakkuudesta, joka on vastikään siirtynyt toiselta sosiaalityöntekijältä perheen muuton vuoksi. Sosiaalityöntekijä on haastattelussa ennen tätä otetta kertonut, että asiakastietojärjestelmästä ja siirtoneuvottelusta saadun tiedon mukaan asiakkuuden syynä olivat useat lastensuojeluilmoitukset. Ilmoitusten mukaan äidillä oli huumeiden käyttöä. Äiti oli myös antanut aiemmin positiivisia huumeeseuloja. Tästä huolimatta lastensuojelu ei ollut puuttunut tilanteeseen. Otteessa tuodaan esiin, että asiakkuuden siirtymisen jälkeen tuntui haasteelliselta tehdä monimutkaisena näyttäytyneestä tilanteesta lyhyessä ajassa ”oikea arvio”. Arviointia ja tilanteeseen puuttumista vaikeuttavana tekijänä kuvataan äidin tapaamisissa esittämiä näkemyksiä, toimintatapaa ja huoliteltua ulkoista olemusta. Lisäksi tiedossa oli, että päiväkotii-ikäisen lapsen voinnista ja perushuolenpidosta ei ollut huolta. Lastensuojelun puuttuminen mahdollistui vasta, kun poliisilta saatiin selkeää, joskin äidin edelleen kiistämää näyttöä huumeiden käytöstä.

Jos seurantaan painottuva työskentely pitkittyy, se saattaa sosiaalityöntekijöiden mukaan äärimmillään johtaa ei aiottuun lopputulokseen. Vaikka sosiaalityöntekijöiden tarkoitus on tarjota perheelle apua, vanhempi saattaa kokea sinnikkäät yhteyden ottamisen yritykset lastensuojeluviranomaisten perusteettomaksi ajojhdiksi. Sosiaalityöntekijät kertoivat tilanteista, joissa lastensuojelun toistuvista yhteydenotoista, huolen ilmaisuista ja tukitarjouksista sekä vanhemman sinnikkästä vastustuksesta syntyy itseään ruokkiva kierre, joka saattaa jopa vaikeuttaa ennestäänkin vaikeaa tilannetta.

Vaikka aineistossa puhutaan paljon sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden välisten työskentelysuhteiden merkityksellisyydestä, toisaalta kuvataan myös sitä, kuinka so-

siaalityöntekijän on pohdittava, minkä muun tuen piiriin lapsia ja heidän perheitään voisi ohjata. Taustalla on lastensuojelulaki, joka velvoittaa ohjaamaan asiakkaita tarpeellisten avohuollon tukitoimien pariin. Monien asiakkaiden tilanteessa tukitoimena voisi aivan yhtä hyvin toimia se, että sosiaalityöntekijän kanssa hyvin alkanutta työskentelyä voisi jatkaa. Aineistossa kuitenkin korostettiin, ettei se ole käytännössä mahdollista suuren asiakasmäärän takia. Sosiaalityöntekijän ei ole helppoa löytää ristiriidatonta tasapainoa palveluohjauksen, asiakasprosessien koordinoimisen sekä suhdeperustaisen asiakkaan auttamisen tehtävien välillä.

H6: ”Niin sit joskus ajattelen sitä siin luottamuksellisen suhteen luomisessa. Et nyt se sit luottaa muhun ja sit mä, ja sit se lähtee niinku jatsoon. Et kuinka paljo sellasia kokemuksia se kestää? Et ku aikuisenahan mä pystyn säätelemään, et mä vaikka tarvitsisin jotain apua ja menisin vaikka terapiaan. Niin en kai mä nyt kaatas sitä niinku sillä tavalla. Et pystyyks ne suojeleen itteensä? Et missä ne kertoo tiettyjä asioita? Ja et onks niillä sellasia ihmisiä kelle ne puhuu? Niinkun et rupee miettiin sitä niinkunpaljon...kauempaa sitä asiaa. Et koska monta kertaahan nää on hyvin rajattomia, ei osaa suojaa...niin sit niillä nuorilla varsinki. Et niillä ei kävis huonosti. Et niitä ei sitten jossain muualla jotenki, käytettäs niitä asioita...”

Ote havainnollistaa kiinnostavasti suhdeperustaisen työskentelyn ja muiden palveluiden piiriin ohjaamisen elementtien saman aikaista läsnäoloa sosiaalityöntekijöiden puheessa. Puhe sisältää kuvauksia ristiriitaisista tuntemuksista, joita tasapainottelu näiden työskentelyn elementtien välillä synnyttää. Sosiaalityöntekijä kantaa huolta siitä, että nuori joutuu ”lähtemään jatsoon” pian sen jälkeen, kun luottamus on rakentunut ja ymmärrys sopivasta tukitoimesta muotoutunut. Hän pohtii yleisesti nuorten kykyä kestää vaihtuvat ihmissuhteet ja ammattilaisten kykyä käyttää nuorten omasta tilanteestaan kertomaa nuorten edun mukaisella tavalla.

Sosiaalityöntekijöiden kuvaamana nuorten ja vanhempien asema suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen osapuolina on vahva, mutta mahdollisuudet edetä tilanteen avoimeen ja yhteiseen tarkastelemiseen näyttävät erilaisina. Työskentelysuhteet nuoriin syntyvät aineiston sisältämien kuvausten perusteella arvioiden luontevasti ja vastavuoroiseen keskusteluun eteneminen on vaivatonta. Puheessa vanhemmista on läsnä vanhempien kokema epäluottamus ja sen taustalla olevat tunteet. Aineistossa kuvataan ammatillisia keinoja, joita sosiaalityöntekijät käyttävät epäluottamuksen kynnyksen ylittämiseen. Esillä on tilanne- ja tapauskohtainen sensitiivisyys keskustelun aiheiden valinnassa, kriisien merkitys salaisuuksien murtumiselle ja vaikeiden asioiden puheeksi ottaminen. Jos luottamusta ei synny, on tyydyttävä lapsen tilanteen seurantaan. Tämä näyttää huolta aiheuttavana ja ristiriitaisena tiedonmuodostuksen keinona, koska sen tunnustetaan kuormittavan muutoinkin vaikeassa elämäntilanteessa olevia perheitä. Lisäksi aineistossa kuvataan luottamuksellisen suhteen rakentamista ja muiden palveluiden piiriin ohjaamista sosiaalityöntekijöiden työhön sisältyvinä

keskeisinä osa-alueina. Sosiaalityöntekijät tuovat esiin näiden tehtävien välillä tasa-painottelemisen herättämiä ristiriitaisia ajatuksia.

4.4 Lapset suhteiden ja tiedonmuodostuksen osapuolina

Sosiaalityöntekijöiden pohdinta pienempien lasten asemasta tiedonmuodostuksen osapuolina näyttöytyy nuorten ja asiakasvanhempien asemaa koskevia jäsennyksiä moniulotteisempana. Aineistossa eritellään tarkemmin sitä, miksi, miten ja millaisissa tilanteissa lapset voivat olla tiedonmuodostuksen osapuolina.

M: "(...) Et miten paljon niitä päätelmiä on mahdollista sitten tehdä yhdessä lasten ja vanhempien kanssa?

H6: "No ainakin kyllä mun päätelmät käydään aina vanhempien kanssa läpi ja lapsista – riippuen ikätaso, et millä tavalla se tai käydään lapsen kanssa läpi se...et jos mä niinku ajattelen jotain niistä niin kyllä ne vanhemmat tietää. Et kyllä niistä ihan avoimesti puhutaan et tää on tilanne. Ja tietenki kirjaan ne sit vielä ylös suunnitelmiin millai niil on mahollisuus vielä käydä sitä. Mut sit lapsen kanssa, lapsesta riippuen. Et millä tavalla niiden kanssa käydään sitä. Mut kyl niiden kanssa käydään sitä keskusteluu et minkä takia ne on täällä asiakkuudessa ja minkä takia mä tapaan niitä että, se on vähän erilaista. Mut nuorten kanssa erityisesti, et niiden kanssahan käydään kaikki. Et nehän tietää ihan kaikki ja mitä niissä on ollut."

Ote kuvastaa aineistossa vallitsevaa painotusta, jossa vanhempien ja nuorten asema tiedonmuodostuksen osapuolena on yksiselitteisin. Vaikka sosiaalityöntekijä ei kerro selkeästi, pyrkiikö hän käymään tilanteen tulkinnasta vuoropuhelua vanhempien kanssa, on vanhemman asema tulkintojen kuulijana tai mahdollisesti myös niiden tekoon osallisena sosiaalityöntekijän kuvaamana vahva. Eri ikäisten lasten kohdalla tuodaan esiin, että tiedonmuodostukseen aktiivisesti osallistumisen mahdollisuutta on tarpeen harkita ottamalla huomioon lapsen ”ikätaso”. Nuorten erityinen asema korostuu. Kaikki nuoren tilanteesta sosiaalityöntekijän käyttöön karttunut tieto pyritään käymään nuoren itsensä kanssa läpi. Nuoren mahdollisuus osallistua tiedon perusteella tehtävään tilanteen punnintaan jää määrittelemättä. Sosiaalityöntekijä kuvaa, että pienempien lastenkin kanssa käydään keskustelua. Hän kertoo lapsille, miksi he ovat asiakkaana lastensuojelussa. Lapsen asema tiedonmuodostuksen osapuolena rajautuu sosiaalityöntekijän keräämän ja tulkitseman tiedon vastaanottajaksi.

Kuten muutoinkin, myös pienten lasten kanssa työskenneltäessä tutustuminen ja luottamus ovat sosiaalityöntekijöiden mukaan suhteen rakentumisen keskeinen edellytys. Pienten lasten kohdalla aineistossa painotetaan, että ammattilaiselta vaaditaan aivan erityistä panostusta lapsiin tutustumiseen. Tämän ansiosta on mahdollista, että myös lapsi voi kokea työskentelysuhteen itselleen mielekkääksi ja tarpeeksi turvalliseksi.

H4: ”Mä katon tätä asiakaslistaa – et mul on nyt 38 omaa asiakasta tällä hetkellä, niin siel on tota 15 sellasta, joiden kanssa oon ollu livekontaktissa kaksistaan ja 3 tai 4 semmosta, joita mä tapaan ihan säännöllisesti parin viikon välein. Ja nyt mä oon yhen tän pienen kohdalla tehnyt just sen että mä oon sopinut kuukauden aikana et mä niinkun kerran viikossa tapaan sen, et vien vaikka kouluun ja siinä samalla sitten jutellaan muutenkin. Ja nyt mä vahvistuin siitä kun mä olin penessä yhdessä asiakkuudessa mukana että niin se kannattaa pienen lapsen kanssa tehdä et ensin tiivis setti jollon se tulee sen pienen lapsen muistiin ja se mahdollistaa ton työskentelyn et se kontakti rakennetaan ja luodaan, et sä tiedät et sillä täti sosiaalityöntekijällä, et sä tiedät et mikä se on. Ja sitten pienten kanssa mä katon et ne on ollut semmosia et se vanhempi on ollut mukana.”

Sosiaalityöntekijä pohtii otteessa omaa työtilannettaan. Hänen on ollut mahdollista tavata kahden kesken asiakkaana olevista lapsista vähän alle puolet ja muutamien kanssa yhteydenpito on suunnitelmallista ja säännöllistä. Pieniä lapsia hän on tavannut yhdessä vanhemman kanssa. Sosiaalityöntekijä kertoo, miten hänen kokemuksensa ja ymmärryksensä mukaan on mahdollista ja mielekästä pyrkiä rakentamaan työskentelysuhdetta pienempien lasten kanssa. Ihanteellista on, että tutustumiseen on mahdollista panostaa aluksi tiiviimmin. Tämä mahdollistaa, että sosiaalityöntekijä alkaa tulla lapselle tutuksi ja pysyä lapsen mielessä. Otteen lopussa sosiaalityöntekijä toteaa vielä tavanneensa pieniä lapsia yhdessä vanhempien kanssa.

Pienemmistä lapsista puhuttaessa aineistossa eritellään myös sitä, millä edellytyksillä tai millaisissa tilanteissa kasvokkaiseen työskentelyyn pyrkiminen pienten lasten kanssa on perusteltua ja milloin ei. Lapsen asiasta vastaavan sosiaalityöntekijän mahdollisuutta ja velvollisuutta tavata säännöllisesti kaiken ikäisiä lapsia oli haastattelujen toteuttamisen aikoihin täsmennetty uudistamalla lastensuojelulakia. Lakiuudistus herätti melko laajaa pohdintaa sosiaalityöntekijöiden keskuudessa yleisesti ja uudistus puhututti myös tutkimukseen osallistuneita avoimuuden sosiaalityöntekijöitä. Haastatteluissa pohdittiin lapsen kahdenkeskeisten tapaamisten ja lapsen kuulemisen merkityksiä monesta eri näkökulmasta.

H12: ”Ja sit tos julkisessa keskustelussa keskustelussahan toi lapsen kuuleminen on nostettu mielenkiintosella tavalla ylös. Niin kun et tiedetään just et niinku sä tos sanoit et mistä se saa sen tiedon se lapsi. Mut et mehän pystytään antaa tietoo mut niinpäin se on tietysti aina paljon vaikeempaa et saada siitä lapsesta sitä tietoo. Et ku sä – et siinä pitää kuitenkin olla se vuorovaikutussuhde ja sen pitää olla kuitenkin aika pitkäkestonen et se lapsi sit ehkä jotain puhuu. Jossain yksittäisessä tilanteessa se voi ehkä kertoo ehkä jonkun hurjan jutun ja sit sä lähet sitä työstään niitten vanhempien kanssa että – et mut kyl sekin vaatis niinkun sellasen pitkän. Nii et kyl välillä tulee just se tunne et viittinks mä nyt vaivata niitä lapsia kun ne käy jo tuolla perheneuvolassa ja sit ne käy siellä sun täällä niin viittinks mä nyt vielä tunkee siihen ihan sillä et mulla olis nyt täs muutama kysymys. Et mä voin ihan sillä sit kirjata tänne ylös et mä oon kuullu sitä lasta.

H8: Niin, vieraana ihmisenä...

H12: Niin, et se kuulemisjuttu on vähän semmonen. Kun sit kuiteskin tiedetään myös et mitkä niinkun vanhempien oikeudet on. Totta kai se ei estä sitä lasta kuulemasta, mutta se ei ole tässä niinkun. Et se ei ole ainoastaan se niinkun – lastensuojelun ydintehtävä. Et me kuullaan sen lapsen niinkun mielipidettä. Se ei välttämättä vielä ihan hirveen pitkälle vie tätä työskentelyä!”

Otteessa on käsiteltävänä haastattelussa esittämäni kysymys, millä tavalla lapset voivat saada tietoa ja millaista tietoa sosiaalityöntekijät mahdollisesti saavat suoraan lapsilta. Tiedon antaminen lapselle tuodaan esiin helpompana kuin tiedon saaminen lapselta. Sosiaalityöntekijän mielestä lapsen edun kannalta olisi kyseenalaista lähestyä lasta kysymyksillä sellaisista aiheista, joiden käsitteleminen tosiasiallisesti edellyttäisi pitkää vuorovaikutussuhdetta. Tässä yhteydessä hän arvioi, että lakiuudistuksen vuoksi sosiaalityöhön saattaa syntyä painetta tavata ja kuulla lapsia ilman kunnollista lapsen edun punnintaa. Lakiuudistus tulee tässä esiin jopa lapsen edun vastaiseen käytäntöön ohjaavassa merkityksessä. Myös tasapainottelun tarve lapsen ja vanhempien näkökulman huomioimisen välillä nousee esiin. Se nähdään tärkeänä työskentelyssä edistymistä tukevana tekijänä.

Aineistossa jäsennetään esimerkiksi sitä, miten pitää toimia, kun lapset suhtautuvat lastensuojelun työntekijöihin varauksellisesti. Lastensuojelutyön arjessa on paljon siirtymiä työntekijältä toiselle. Pienten lasten osalta siirtymien merkitys näyttäytyy aineistossa pohdintana siitä, onko oikein rasittaa pieniä lapsia monen uuden ammattilaisen kohtaamisilla lyhyen ajan sisällä. Samanlainen tarve suojella lasta tuli käsiteltäessä lapsen kokemusta ammattilaisten kohtaamisista esimerkiksi kiireellisen sijoituksen tilanteissa. Sosiaalityöntekijät kertoivat olevansa vastuussa siitä, etteivät väärin ajoitetuilla tai taitamattomasti toteutetuilla lasten tapaamisilla vaaranna muutenkin vaikeassa tilanteessa elävien lasten hyvinvointia.

M: ”Mistä se sitten välittyy muuten et ne lapset on rasittuneita, et sanooko vanhemmat tai lapset siitä sitten vai...et ei halua enää?”

H11: Täytyy oikeen miettiä, et mistä se tulee, kun ei se oo mikään – tai et kun mulla on ihan jokunenkin ollut semmonen et ei, no, et ehkä se on tullut vanhemmilta siinä siirtoneuvottelussa et ei, ehkä se on tullu enemmänkin heiltä et...mut on työntekijätkin on saattanut sanoa et joo et niitä on nyt tavattu mut et se oli rankkaa tai tämmöstä. Niin sit tietää et joo, et niitä on nyt niin moneen kertaan tavattu et ei oo semmosta, et se on niin kun kiusaamista, jos mä tarjoon itteeni, että voidaanko tavata.”

Otteen kerronta liittyy tilanteeseen, jossa lasta on tavattu lastensuojelutarpeen selvityksen tekemisen yhteydessä. Selvitystyöskentelystä on piirtynyt käsitys, jonka mukana lapset ovat kokeneet työntekijän tapaamisen rankaksi. Tästä syystä sosiaalityön-

tekijä arvioi, että olisi lasten suoranaista kiusaamista pyrkiä tapaamaan lapsia nopeasti uudelleen.

Näissä tilanteissa nähdään lapsen kannalta jopa parempana vaihtoehtona lasta arjessa lähempänä olevien ammattilaisten tuottama tieto lapsesta. Tällaisia toimijoita ovat esimerkiksi kiireellisen sijoituksen tilanteissa perhehoitajat ja laitoksen omahoitajat sekä esimerkiksi päivähoidon ja koulun aikuiset.

H2: ”Jos on vaikka hyvä suhde koulukuraattoriin et sillon ei jotkut sosiaalityöntekijän tapaamiset voi olla mikään itseisarvo et sillonhan sä voit saada sitä tietoo ihan siltä muulta verkostolta...”

M: Teetteks te sitä ihan tietosesti tai suunnitelmallisesti et kellä kontakti lapseen on sitä käytettököön, meneeks se niin?

H2: Joo et voi vaikka sopiakin esim. asiakassuunnitelmassa et lapsella on just vaikka kuraattorin kanssa säännölliset tapaamiset.”

Otteessa sosiaalityöntekijä puhuu pienistä lapsista ja pohtii, ettei sosiaalityöntekijän ja lapsen suhde ei voi olla ”mikään itseisarvo”. Perusteluna näkemukselle esitetään, että suhde ei välttämättä tuota siltä kaivattua tietoa ja että lapsella on jo hyvä työskentelysuhde kuraattoriin.

Tarkastellessaan työskentelyä lasten kanssa nimenomaan tiedonmuodostuksen näkökulmasta, sosiaalityöntekijät kertovat ajattelevansa, että suhteen luominen ei välttämättä ole aina tarkoituksenmukaista. Lasta liian tungettelevilta tai taitamattomilta kohtaamisilta suojelemisen näkökulma oli aineistossa vallitseva, mutta ei ainoa näkökulma. Osa sosiaalityöntekijöistä nosti keskusteluun käsityksen, jonka mukaan sosiaalityöntekijän lasta kohtaan osoittama mielenkiinto voi olla lapselle myönteinen, esimerkiksi lapsen itsetuntoa vahvistava kokemus.

H12: ”Joo, ei ku se liittyy tähän et mul vaan tuli mieleen et liittyks se jotenkin tähän yhteiskuntaan mis me eletään, et meil on usein se ajatus, et me rasiteaan niitä lapsia ja se samalla niin kuin on tai oon lähtenyt pohtimaan et onks se niin et mä rasitun, vai vanhemmat rasittuu vai ne lapset – et kuka rasittuu?! Kun taas toisaalta mieltii et jos me ollaan semmosia inhimillisiä ja mukavia ja me ei niinku hirveesti tankata tai vaadita niitä lapsia tuottamaan jotakin niistä vanhemmista, niin miks se toisaalta olis niin rasittavaa kun kylhän nää meidän asiakaslapset on monesti tosi yksinäisiä ja niil on tosi vähän verkostoja ja ne nauttii tosi paljon siitä, et joku on niiden kanssa kun mä oon samallain monta kertaa aatellu, et ei nyt voi kun on just monta kertaa tavattu mut sit ku jotkut lapset nauttii ihan hirveesti siitä et ne saa kertoo omista asioistaan ja et on joku joka oikeesti kuuntelee ja ne oppii siihen et hei mua kuullaan ja mä oon arvokas.”

Sosiaalityöntekijä tuo esiin kriittisenä näkökulmana kysymyksen, miksi lastensuojelun sosiaalityöntekijän lopulta pitäisi ikään kuin varoa lasten kohtaamista. Hän painottaa, että lapsen kohtaamiseen ei pitäisi rakentaa tarpeettoman suuria suorituspaineita. Hänen mukaansa riittää, että sosiaalityöntekijä on lapselle aikuisena ”inhmillinen ja mukava”. Lapsen tapaaminen ei merkityksellisty pelkästään mahdollisuudeksi saada lapselta tietoa. Sen sijaan korostuu ajatus siitä, että sosiaalityöntekijän lasta kohtaan osoittama kiinnostus ja lapsen kertoman kuunteleminen voi olla mieluisalta tuntuva, lapsen myönteistä käsitystä itsestään vahvistava kokemus.

Haastatteluissa pyrittiin erittelemään myös sitä, minkä ikäisillä lapsilla on valmiuksia osallistua työskentelyyn aktiivisina toimijoina ja millaista työskentelyn pienten lasten kanssa pitäisi käytännössä olla tiedonmuodostuksen näkökulmasta tarkasteltuna. Eri ikäisten lasten epäselvä asema tiedonmuodostuksen osapuolena näyttäytyy hämmentävänä ja jopa kuormitusta tuottavana kysymyksenä.

H2: ”Mut mä mietin sitä kun me käytiin sun kanssa siinä yhdessä perheessä niin kylhän se perustuu pienten kohdalla se tiedon keruu havainnointiin että pitää tarkkaan katsoa miten nää toimii nää pienet lapset ja mikä vaikka on se keskinäinen vuorovaikutus ja ...

M: Ja tarkoitat minkä ikästä suurin piirtein pienellä lapsella?

H2: Semmonen joka ei vielä osaa kauheesti sanottaa...(jää miettimään).

Useampi haastateltava ehdottaa vastausta samaan aikaan: Oisko viisvuotias?; Vauva?

H2: Semmonen 2–3 vuotias et miten ne siinä kotikäynnillä toimii, et välillä on vähän huono omatunto kun on semmosia pieniä siinä kotikäynnillä et pitäskö mun nyt alkaa tässä jotain leikkiä tai puuhaila...et okei, et enempi se on sitä havainnointia siinä kotikäynnillä ja sit niin kun vanhempien kanssa...”

Sosiaalityöntekijä pohtii, että vaikka ihan pientenkin lasten kanssa leikkiminen voisi olla toimiva tapa, hän päätyy yleensä havainnoimaan lasta ja lapsen sekä vanhemman välistä vuorovaikutusta. Hän kertoo kokevansa tästä huonoa omaatuntoa.

Haastatteluissa kerrottiin asiakastapauksista, joissa vanhempien epäluottamus ja kielteinen suhtautuminen lastensuojeluun heikensivät sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksia tavata lapsia.

H2: (...)”Mut sit mä oon niin kun huomannut et jos on tosi vastentahtiset vanhemmat ja ehkä vielä jotain persoonan ongelmaa ja he ei halua kotikäyntejä tai ei oikeestaan mitään muutakaan niin kyl mä oon huomannu et sit se on oikeestaan niitten vanhempien kanssa se yhteistyö ja sit jotenkin ne lapset semmosessa tilanteessa jää sinne taustalle. Nimimerkillä kokemusta on esim. semmonen että lapsi oli ollut vuoden asiakkuudessa enkä ollut vielä nähny kertaakaan, kun hän oli aina sattunut olemaan koulussa kun kävin ja siin oli

monta lasta perheessä..et aika huono omatunto siinä et mä olin ihan vanhempien kertoman varassa siinä...mut et nää on tällasia ääriesimerkkejä.”

Otteessa havainnollistetaan vanhempien suhtautumisen merkitystä lasten tapaamisten toteutumiselle kertomalla asiakkuuksista, joissa vanhemmat suhtautuvat vaativasti ja vastentahtoisesti. Sosiaalityöntekijä toteaa, että tällaisissa tilanteissa yhteistyösuhteen luominen vanhempiin korostuu ja lapset jäävät taustalle. Hän mainitsee ajautuvansa tällaiseen tilanteeseen vastoin tahtoaan. Sen seurauksena hän kuvaa tuntevansa tällaisista tilanteista huonoa omaatuntoa, vaikka ne ovatkin poikkeuksia.

Sosiaalityöntekijät korostivat, etteivät halua asettaa lasta hankalaan välikäteen kyselemällä lapselta liikaa asioista, joista vanhemmat ovat mahdollisesti kieltäneet puhumasta. He näkivät tärkeänä, että lapsen täytyy saada itse määritellä, mitä ja minkä verran hän haluaa kohtaamisissa asioistaan kertoa.

H6: ”Et onhan sitä monta kertaa kun menee jonnekin kotikäynnille niin on niinku silleen, et joo, äidin kaverit tulee. Et ei, kun me ollaan. Mut et älkää vaan, tai et alkuvaiheessa kun ei ole vielä luottamusta niin et älkää vaan sanoko keitä te ootte, et sanokaa vaikka, tai älkää ainakaan sanoko sitä lastensuojelua.(...) Joo, ja sit et onko heidät esimerkiks valmennettu siihen ja antaaks vanhemmat puhuu et onko siihen lupa, et se on vähän semmonen moninainen juttu, et riippuu vähän siitä ongelmasta et minkä kanssa he tänne tulee.”

Otteessa kuvataan vanhempien ajoittain varsin voimakkaana ilmenevää epäluottamuksen ja häpeän sävyttämää suhtautumista ja sen vaikutuksia lasten kanssa työskentelemisen mahdollisuuksiin. Vanhempien suhtautuminen saattaa näkyä jopa niin, että vanhemmat eivät halua paljastaa sosiaalityöntekijöiden vierailun todellista syytä, vaan esittelevät sosiaalityöntekijät lapsilleen omina kavereinaan. Sosiaalityöntekijä tuo esiin ottavansa huomioon sitä, ettei lapsella välttämättä ole lupaa puhua omista kokemuksistaan vapaasti.

Kuten suhteissa nuoriin ja vanhempiin, myös suhteissa lapseen korostuu luottamuksen saavuttamisen ja tutustumisen merkitys. Aineistossa suhteiden rakentumista lapseen kuvataan aivan erityistä panostusta vaativana. Tämän mainitaan tarkoittavan riittävän pitkäkestoisia ja melko usein toistuvia tapaamisia. Lasten osallisuutta turvaavia ratkaisuvaihtoehtoja punnitaan suhteessa omaan lasten kanssa työskentelyn osaamiseen, käsiteltävien asioiden luonteeseen, lasten yksilöllisiin ominaisuuksiin ja vanhempien suhtautumiseen. Lisäksi lasten osallisuuden voidaan nähdä toteutuvan joko sosiaalityöntekijän tai jonkun muun lasta tuntevan ammattilaisen ja lapsen suoran kohtaamisen kautta. Lasten osallisuutta jäsentävässä puheessa on läsnä halu suojella lapsia haavoittavilta kohtaamisilta.

4.5 Yhteisen tulkinnan tekemisen vaikeus ammattilaisten välisissä yhteistyösuhteissa

Sosiaalityöntekijän lastensuojelulakiin perustuva asema lastensuojeluprosessiin sisältyvien päätösten tekijänä tai valmistelijana korostaa henkilökohtaisen tulkinnan tekemisen merkitystä. Lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä lapsen asiasta vastaavan sosiaalityöntekijän keskeisin tehtävä on huolehtia kaikissa tilanteissa lapsen edusta. Lapsen edun arvioimisen tehtävä sisältää vaatimuksen jokaisen asiakkaana olevan lapsen riittävän hyvää tilannetta koskevan arvion esittämisestä. (Hurtig 2003, 187–189.)

Lapsen etu on käsitteenä haasteellinen, koska ei ole olemassa kiistatonta tietoa tai käsitystä siitä, mistä tekijöistä tarkkaan ottaen lapsen edun mukainen hyvä elämä koostuu (Pösö 2012). Niinpä lasten tilanteesta hankitun informaation jäsenyminen lapsen etua koskeviksi merkityksiksi on väistämättä normatiivista ja tapauskohtaista. Tästä on seurauksena se, että ammattilaisten ja asiakkaiden lapsen tilanteesta tekemisissä tulkinnoissa painottuu henkilökohtaisten merkityksenantojen kautta jäsenyvä ja intuitiivinen ymmärrys. (Heino 1997; 2008.) Nämä aiemmassa tutkimuksessa tunnistetut teemat ovat läsnä myös tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden puheessa.

Muiden työskentelyyn osallistuvien ammattilaisten ja sosiaalityöntekijöiden välisistä työskentelysuhteista puhuttaessa nousee esiin sosiaalityöntekijän itsenäisen ajattelun keskeinen merkitys ja lasten tilanteiden tapauskohtaisuus. Sosiaalityöntekijät korostivat sosiaalityöntekijän ammatillisten tulkintataitojen ja asiakkaisiin henkilökohtaisesti tutustumisen merkityksellisyyttä mahdollisimman oikean tulkinnan tekemiselle. Tulkinnan tekemistä käsittelevissä maininnoissa, kuten muutoinkin lähes koko aineistossa, on läsnä suhdeperustaisen auttamisen ja tietämisen välinen sidos. Suhde ja sen kautta muodostuva tieto ovat sosiaalityöntekijän käyttämiä ammatillisen ymmärryksen syventämisen ja auttamisen työvälineitä.

H11: ”(...)Et jos mä pystyn tuntemaan sen perheen ja tutustumaan niin sillon mä pystyn myös itte antamaan niille enemmän. Mut et totta kai se vaatii sen että mä voin arvioida sen että mitä ne tarvitsee. (...)”

Otteessa tilanteeseen perehtyminen henkilökohtaisesti tutustumalla tuodaan esiin merkityksellisenä erityisesti sen vuoksi, että tutustuminen antaa mahdollisuuden tehdä arvio tilanteesta ja tuen tarpeista. Lisäksi sosiaalityöntekijä kuvaa tutustumisen kautta pystyvänsä ”itte antamaan niille enemmän”. Tutustumiseen perustuva mahdollisuus arvioida tilannetta saa siten myös lapsen ja perheen auttamisen mahdollisuuteen kiinnittyvän merkityksen.

Lasten ja perheiden tilanteita voisi sosiaalityöntekijöiden kuvausten perusteella verratua arvoituksiin, joiden ratkaisemisessa on usein tarpeen käyttää avuksi luovuutta ja

tulkinnallista herkkyyttä. Huolta perheen jäsenten voinnista tai heidän välisestään vuorovaikutuksesta voi olla vaikea pukea sanoiksi. Epämääräisen huolen jäsentymisen selkeäksi arvioksi tilanteesta saattaa edellyttää pidempiaikaista asiakkaaseen tutustumista ja kohtaamisessa tehtyjen havaintojen punnintaa.

H9: ”(...)Niin kun tuo sosiaalityöntekijä (arviointiyksiköstä) sano siitä äidistä, et se äiti on tosi outo. Sehän ei kerro silleen mitään. Mut mä ymmärrän hirveen hyvin et hän sano niin. Niin munkin mielestä se on. Mäkin oon varmaan kuvannu sitä täällä tälleen et se on tosi outo ja nuiva. Mut sun täytyy se ite kokee. Ja se huoli tulee oikeestaan siitä.

H12: Niin, ja siin voi mennä todella tosi pitkään ennen kuin sä tiedät, et miks se on outo.(...)”

Sosiaalityöntekijän tapa kuvata hänelle lastensuojelutarpeen selvityksen tekemisen jälkeen siirtyneen lapsen vanhemman tilannetta havainnollistaa hyvin sitä, kuinka intuitiivisena ja ”kokemuksellisena ” aineistossa jäsenetään asiakastyössä vähitellen kertyvää tietoa ja ymmärrystä. Tässäkin otteessa nousee muutoinkin aineistossa useasti esillä oleva puhe työskentelyn tarpeeksi pitkän aikajänteen tärkeydestä.

Suhdeperustaisen tiedon ja tulkinnan työntekijältä toiselle siirtämisen haasteellisuus nousee esille etenkin puhuttaessa tilanteista, joissa lapsen asiasta vastaava sosiaalityöntekijä vaihtuu. Haastattelujen toteuttamisen aikaan lastensuojelutarpeen selvityksen ja avohuollon sosiaalityö oli vastikään eriytetty organisatorisesti toisistaan. Asiakkaita on paljon ja työ molemmissa, sekä asiakkuutta siirtävässä että vastaanottavassa yksiköissä on kiivastahtista. Aikaa yhteiseen työskentelyyn siirtymävaiheessa ei yleensä ole varattu yhtä tapaamista enemmän. Yhdessä tapaamisessa kaikkea aiemmin muodostunutta tietoa ja ymmärrystä ei ole mahdollista ottaa esille. Tiedon siirtyminen työntekijän vaihtuessa kuvattiin pääasiallisesti asiakirjojen varassa toteutuvana. Sosiaalityöntekijän omaan pohdintaan ja osittain intuitioonkin perustuvaa, asiakas-sosiaalityöntekijäsuhteessa tehtyä tulkintaa arvioitiin hankalaksi pukea täysin tyhjentävästi sanoiksi, saati kirjata yksiselitteisesti lapsen asiakirjoihin.

H9: (...)”Et nyt tässä on tullut semmonen, et mulla on vaan...mulla on semmonen..huolinippu. Mulla on monta sivua paperia mutta ne jää ulkokohtaseks! Pitäähän ne mun kuitenkin vielä...se menee silleen – ihmisen pää on semmonen. Et en edes tarkota et jotenkin epäilisin et ne asiat ei olis siinä oikein. Vaan et mun pitää se jotenkin nahoissani tuntee et näin ne on ja hei, et tän tyyppinen ihminen ja eikä sitä saa edes kirjoitettua siihen että...”

Tässä otteessa havainnollistuu sosiaalityöntekijöiden tapa kuvata suhdeperustaisen tiedon siirtymisen haasteellisuutta lapsen asiasta vastaavan sosiaalityöntekijän vaihtuessa. Sosiaalityöntekijä kuvaa otteessa omaa tuntemustaan siitä, että pelkkä lastensuojelutarpeen selvityksen yhteenveto jää hänelle ulkokohtaisen tuntuiseksi kokoelmaksi huolenaiheita. Vaikka lapsen ja perheen tilannetta käsittelevät asiat olisikin kirjattu

aivan asianmukaisesti, hänellä on tunne, että nuo asiat täytyy varmistaa tai täydentää asiakkaaseen omakohtaisesti tutustumalla. Tämän lisäksi kollegat ovat vaihtaneet kokemastaan intuitiivisesta huolesta ajatuksia siirtymävaiheen yhteydessä. Lopuksi hän vielä kyseenalaistaa sitä, missä määrin vanhemman vointiin liittyvää huolta ylipäättään olisi ollut mahdollista saada muotoiltua asiakirjaan niin, että hänen olisi ollut mahdollista ymmärtää vanhemman tilannetta riittävän osuvasti.

Sosiaalityöntekijät keskustelivat haastatteluissa työparityön, tiimissä käytyjen reflektiivisten keskusteluiden ja esimieheltä saatavan tuen tarpeesta ja merkityksestä tulkintojen tekemiselle. Erityisen merkityksellisenä tuki näyttäytyi niiden asiakkaiden kohdalla, joiden kanssa oli vaikeaa yltää riittävän luottamukselliseen ja vuoropuhelemaan työskentelyyn. Reflektiivisten tiimissä sovittujen käytäntöjen merkitys sosiaalityöntekijöille on, että ne mahdollistavat ajatusten vaihtoa lapseen ja perheeseen tutustuneen vastuusosiaalityöntekijän, mahdollisen työparin ja muun tiimin kesken. Tällaisen toimintatavan arveltiin voivan vankistaa tilanteesta tehtyjen tulkintojen luotettavuutta. Käytäntö kuvattiin myös tärkeänä vaativassa työssä jaksamisen kannalta. Erityisen merkityksellisenä työparin tai kollegoiden tarjoama tuki nähtiin vaativissa, nopeaa puuttumista ja lähes välitöntä päätöksentekoa edellyttävissä tilanteissa. Yksintyöskentelyä ei näistä syistä nähty hyvänä käytäntönä. Sosiaalityöntekijöiden tiimityöskentelyn kuvauksista voi tunnistaa reflektiivisen rakenteen (Yliruka 2015) keskeisiä elementtejä ja hyötyjä. Sosiaalityöntekijät pyrkivät yhteisen tiedon rakentamisen kautta parantamaan asiakastyön laatua ja tuovat esiin reflektiivisen rakenteen keskeisen merkityksen myös oman työhyvinvoinnin näkökulmasta.

H17: ”Sit kaikkein kyl ratkasevinta oli kyl minusta se, et kun siinä sitten työparin kanssa sitä keskusteluu kävi niin meil oli niinku selkeesti sama näkemys että se tilanne täytyy pysäyttää ja tota, ja se mitä siinä on niinku tapahtunu niin täytyy sit myös aukipurkaa sit äidin kanssa et saa myös hänelle niinku sitä ymmärrystä ja näkemystä et mistä siinä ja ...et miten se tilanne niinkun lasten kannalta on hankala ja...

H13: Ja te olitte sinnikkäitä kanssa. Et se äiti oli hyvä puhumaan. (...) , et siitä ei ois voinu kuvitellakaan tän tyyppistä – näin kovaa. (suonen sisäisten huumeiden käyttöä)

(...) Joo. Kyllä, että tässä kyllä oli välttämätöntä että oli se työpari. Koska kun se äiti tuli niihin neuvotteluihin niin hänel oli, hän oli...tosi siisti ja habitus oli niin kun kuka tahansa ja hänel oli muistiinpanovehkeet mukana et hän tekee lapsestansa muistiinpanoja ja näin...et jotenkin et se toinen todellisuus mikä sit oli niin se et pysty jonkun kans sit sitä keskusteluu käymään niin...”

Ote havainnollistaa haastatteluissa kuvattua kokemusta työparin kanssa käydyn pohdinnan erittäin keskeisestä merkityksestä. Tämä nähdään erityisen oleellisena, koska vanhempi ei ole yhteistyössä, vaan keskittyy huolta aiheuttavien asioiden salaamiseen. Sosiaalityöntekijän kuvaamana työparilta saatu tuki on haastavassa, vahvaa vä-

liintuloa edellyttävässä tilanteessa onnistumisen kannalta kaikkein kriittisintä. Sen ansiosta sosiaalityöntekijän on mahdollista saada tukea tilanteesta tehdyille tulkinnoille ja edetä niiden varassa kohti ”pysäyttämistä”.

Aineistossa tuodaan esiin, että tulkinnoissa voi olla mielekkäämpää tukeutua nimenomaan omaan, tutuksi tulleista kollegoista koostuvassa tiimissä muodostettuun näkemykseen. Toiseen tiimiin kuuluvien kollegoiden muodostama käsitys tilanteesta saatetaan jo lähtökohtaisesti nähdä kyseenalaisempana. Lastensuojelun asiantuntijoiden arviointikäytäntöjä tarkastelleessa tutkimuksessa on tunnistettu, että tulkintakulttuureilla on taipumusta muovautua paikallisesti toisistaan eroaviksi erilaisissa organisatorisissa konteksteissa (Forsberg 1998).

M: ”Vaikka jonkun verranhan (arviointitiimissä) on täytynyt tehdä semmostakin, (tulkintaa) kun on kuitenkin tehty se ratkasu?”

H12: Joo on on, joo just tavallaan et ne saa sen tehtyä tai selville.

H11: Joo, et löytyy joku juttu.

H12: Et yleensähan ne on kyllä ollut ihan hyviä syitä, et kyllähän se syy on aina etsitty. Mut se et onks se sit mejän mielestä ollut riittävä niin se on sit eri asia (naurahdus). Mut yleensä on joku syy.”

Sosiaalityöntekijä toteaa, että yleensä arviointiyksikössä on löydetty jokin selkeästi selvityksen yhteenvedoon kirjattavissa oleva perustelu asiakkuuden jatkumiselle. Ja toisaalta viitattessaan omaan ja ”meidän” (oma tiimi) arvioon hän tuo esiin, että toisessa tiimissä löydetty syyt eivät ole yksiselitteisesti samanlaisia kuin mihin hän ja tiimissä työskentelevät kollegat olisivat päätyneet. Tiimissä tehdyt tulkinnat tuodaan esiin ikään kuin lähtökohtaisesti ”meidän” yhteisinä ja samanlaisina. Arviointiyksikössä työskentelevän työntekijän tulkinnat taas kuvataan lähtökohtaisesti kyseenalaistettuna.

Haastatteluissa käsiteltiin melko runsaasti monialaista yhteistyötä. Monialaisen yhteistyön kuvauksissa toistuvia teemoja ovat tulkintojen ristiriitaisuus ja jännitteisyys sekä yhteistä arviointia sisältävien, hyväksi koettujen yhteistyön asetelmien sattumanvaraisuus ja henkilösidonaisuus.

Sosiaalityöntekijän asema tulkintojen tekijänä kytkeytyy aineistossa prosessin johtajuuteen. Siitä asemasta käsin nähdään mahdollisena hankkia laaja-alaista tietoa ja hyödyntää sitä laadukkaan kokonaisvaltaisen tulkinnan tekemiseen. Muilla toimijoilla kuvataan olevan mahdollisuus olla tarkastelussaan ja tulkinnoissaan kapea-alaisempia. Tämän näkökulmien lähtökohtaisen erilaisuuden nähdään osaltaan saavan aikaan työn arjessa esille tulevien tulkintojen ristiriitaisuutta. Muiden ammattilaisten mahdollisuuksia tehdä suoraviivaisia johtopäätöksiä lapsen edusta arvioidaan hel-

pommiksi, koska muut voivat pitäytyä rajutuneemmassa näkökulmassa. Haastattelu-puheessa painottuvat näkemykset siitä, että sosiaalityöntekijän on viime kädessä kannettava vastuu lapsen edun punnitsemisesta. Omaa vastuuta arvioinnin kokonaisvaltaisuudesta korostetaan. Siihen on kyettävä, vaikka tilanteesta kertynyt tieto olisikin sirpaleista tai jopa eri toimijoiden tekemien, keskenään ristiriitaisten tulkintojen takia jännitteistä.

H12: (...) ”Hetki kun ne on saanut sen arvioinnin valmiiks ja et kriteerit täytyy...mut sit kun me ei taas välttämättä voida kaikkia vaikka vastentahtosesti ottaa huostaan, et kun se ei välttämättä palvele kaikkia aina. Et vaikka ne kriteerit täytyy. Et vaikka tää keissi mistä mä nyt puhun niin meidän on pakko siinä odottaa et me saatat siinä jotain järkevää aikaseks. Kun ei se toimi aina silleen et kun huostaanoton kriteerit täytyy niin lähetetään se tuonne jonnekin pohjoseen metsään!

H9: Ja se ei saa välttämättä mitään apua, ne vanhemmat ei saa apua ja se lapsi tai nuori ei pääse sinne terapiaan (...)

Otteessa vertaillaan omaa ja tilanteen arvioimiseen osallistuneiden sijaishuollon toimijoiden näkökulmaa. Tässä yhteydessä viitataan siihen, että sijaishuollossa tehdyssä arviossa on nojaututtu huostaanoton ”kriteereihin”. Sosiaalityöntekijät tuovat esiin, että yksiselitteisten kriteerien lisäksi heidän on otettava huomioon myös se, onko sijaishuollon keinoin mahdollistaa rakentaa tarpeeksi kokonaisvaltainen työskentely lapsen ja perheen tueksi. Tämän nähdään olevan viimesijaisen vastuun kantamista siitä, että työskentelyssä ”saatas jotain järkevää aikaseks”.

Haastatteluissa käsiteltiin myös sitä, että sosiaalityöntekijöiden ja muiden ammattilaisten yhteisen tulkinnan tekemisen mahdollisuutta heikentää kapea-alaisuuden lisäksi myös yhteistyökumppaneiden puutteellinen ymmärrys lapsen asiasta vastaavan sosiaalityöntekijän työstä ja lastensuojelun mahdollisuuksista auttaa. Aineistossa kuvataan sitä, kuinka yhteistyökumppanit voivat esittää melko vahvoja ja sosiaalityöntekijän näkökulmaa haastavia näkemyksiä. Niiden taustalla saattaa sosiaalityöntekijöiden mielestä olla lastensuojeluun kohdistuvia odotuksia, jotka perustuvat pikemminkin ammattilaisten muodostamiin mielikuviin kuin realistiseen tietoon lastensuojelun palveluiden ja perheiden moniulotteisten tilanteiden todellisuudesta.

H 9: (...) ”Taikka kun esim. kerran perheneuvola on toivonut että voitaisiin rauhassa jossain ulkopuolisessa paikassa rauhassa ja kunnolla miettiä, jos-sain missä on ammattitaitoa niin rauhassa pysähtyä ja miettiä kokonaisvaltaisesti..niin jossain neuvottelussa me oltiin johtavan kanssa niin me oltiin että kertokaa meillekin jos jossain on semmonen paikka (...) (naurahtaa) – et varmana taivaasta puhutte.

H11: Ja mietin et just jossain lasten- ja nuorisopsykiatrialla niin niillä on joku ihme käsitys näistä laitoksista, koska niil on monta kertaa se et ne haluaa et huostaan, huostaan huostaan.”

Otteessa tuodaan esiin turhautuneisuutta keskeisten yhteistyökumppaneiden ennakkoolettamuksiin tai mielikuviin lastensuojelusta. Yhteistyökumppaneille muodostunut käsitys sijaishuollossa olemisesta kuvataan epärealistisena, lapsen elämään tavallisesti sisältyvistä pulmista vapaana ja erillisenä todellisuutenaan. Tällaiseen muusta elämästä irralliseen todellisuuteen latautuu sosiaalityöntekijöiden mielestä odotuksia lapsen ja perheen tilanteen kokonaisvaltaisesta ja ammattitaitoisesta arvioimisesta. Tällaisten olettamuksien nähdään melko usein ohjaavan yhteistyökumppaneiden tekemää tulkintaa siitä, millainen ratkaisu olisi lapsen edun mukainen.

Avohuollon sosiaalityössä valmisteltavat vastentahtoiset huostaanotot käsitellään hallinto-oikeuksissa hakemuslomakkeeseen kirjatun ja liitteeksi koottujen yhteenvetojen sekä asiantuntijalausuntojen perusteella. Sen vuoksi lapsen asiasta vastaavalla sosiaalityöntekijällä on oikeus saada yhteistyössä mukana olevilta muilta toimijoilta työskentelyssä syntyneet näkemykset ja niiden perustelut kirjallisessa muodossa. Vastentahtoisien päätösten valmistelussa korostuu asiakirjoihin kirjatun tiedon merkitys.

Sosiaalityöntekijöiden kertoman perusteella kirjallisten ja perusteltujen kannanottojen saaminen ei ole kaikissa tilanteissa itsestään selvää. Aina ei voi luottaa siihen, että yhteistyökumppanit kantavat oman vastuunsa lapsen tilanteen kokonaisvaltaisesta ja moninäkökulmaisesta arvioimisesta. Kirjallisten kannanottojen antamisesta vetäytymisen syytä saatettiin perustella esimerkiksi sillä, että omaan terapeuttisemmin orientoituneeseen työhön ei kuulunut työskentelyn dokumentoimisen velvoitetta. Tällainen yhteistyökumppaneiden tiedon ja perustelujen tuottamiseen sitoutumisen ailahtelevuus tuli esiin haastatteluosioissa, joissa käsiteltävänä oli huostaanottopäätösten valmisteleminen.

H12: ”Niin ja tämähän on ongelma tavallaan että joskus voidaan tehdä huostaanotto esimerkiksi terveydenhoidon lausunnon perusteella mut sit ku pitäis saada se lausunto niin sit sitä lausuntoo ei kirjojeta. Et tavallaan ku sä tarvii sit sen lausunnon vaikka joltain psykiatrilta niin sitten saatetaan kertoa vaan että on hirvee huoli ja ottakaa huostaan ja sit kun sä sanot et voisitsä sitten kertoo sen huolen ja kirjata mulle ylös. Ja et sit sieltä tulee vaan jotain ympäriryöreetä että ei tarvii ottaa vastuuta siitä. Et siinähän se yhteistyö toimis parhaimmillaan niin että ne siellä terveydenhuollon puolella ne kertois sen huolen ja kirjais ja sitten sä käyttäisit sitä siinä huostaanoton...”

H11: Ja kylhän ne joskus joissain tilanteissa sen tekeekin.

H12: Tekee joo – mut kun joskus on sit ollu niit tilanteita et ei kumminkaan halua kirjottaa.”

Otteessa kuvataan ongelmalliseksi asetelmaa, jossa muilta ei saada selkeää kannanottoa silloin, kun sitä tarvittaisiin. Kuvauksessa nousee esiin turhautuminen yhteistyökumppanin suusanallisesti esittämän näkemyksen ja lausunnon kirjoittamishalukkuuden väliseen epäsuhtaan. Tätä kuvataan suoranaisena vastuun pakoiluna. Vuoropuhelusta käy esille lausuntokäytäntöjen epäsystemaattisuus ja työntekijäkohtainen vaihtelu.

Aineistossa on melko runsaasti kuvauksia tilanteista, joissa perheen eri jäsenet käyttävät samaan aikaan useaa eri palvelua. Kokemuksesta tiedän, että tällaiset tilanteet ovat lastensuojelun tukea tarvitsevilla perheillä melko tyypillisiä. Tähän päädytään usein sosiaalityöntekijän aloitteesta tai yhteisestä sopimuksesta. Lapselle ja perheelle halutaan tarjota rinnakkaisia tukitoimia järjestämällä mahdollisuus riittävän laaja-alaiseen ja vankkaan tukeen. Tämä johtaa eri aloja edustavien ammattilaisten rinnakkaiseen ja päällekkäiseen työskentelyyn samassa perheessä.

Myös haastatteluiden sisältämissä asiakastyön kuvauksissa ammattilaisten rinnakkainen työskentely on yhdessä sovittua tai ainakin lapsen asiasta vastaavan sosiaalityöntekijän tiedossa ja hyväksymää. Silti rinnakkainen työskentely saattaa muodostua pikemminkin selkeän kokonaiskuvan muotoutumisen esteeksi kuin monen toimijan näkemystä sisältäväksi, laaja-alaiseksi näkemykseksi.

Sosiaalityöntekijöiden kertomukset sisältävät myös syitä siihen, miksi yhteistä kokonaiskuvaa ei synny, vaikka perheen ympärillä on monen eri alan ammattilaisia tietoi-neen ja taitoineen. Eräs toistuva teema on yhteistyön koordinoimattomuus. Yhteisiä suunnitelmia ei ole tehty eikä samansuuntaisia tavoitteita asetettu. Eri toimijat työskentelevät kukin tahoillaan. Yhteydenpito usean eri ammattilaisen ja eri perheenjäsen-ten muodostamassa verkostossa vaikuttaa sattumanvaraiselta.

Tiedonmuodostuksen näkökulmasta tarkasteltuna ammattilaisten ja perheen jäsenten välisissä rinnakkaisissa, ristikkäisissä ja osittain jännitteisissä työskentelysuhteissa muodostuu keskenään jopa selvässä ristiriidassa olevaa tietoa ja tulkintoja. Tilanteissa saatetaan päätyä tuottamaan toistensa kanssa kilpailevia tulkintoja ja niihin nojautuvia vastakkaisia ratkaisumalleja. Tämän seurauksena yhteistyö saattaa ajautua hyvinkin jännitteiseksi.

Sosiaalityöntekijän asema keskenään kilpailevista tulkinnoista koostuvan tiedon vastaanottajana on kuormittava. Tällaisten yhteistyön asetelmien seurauksena on, että päätösvastuussa olevan sosiaalityöntekijän yksinäiseksi tehtäväksi jää erilaisten näkökulmien yhdistely ja niiden jäsentäminen tasapainoiseksi arvioksi tilanteesta.

Aineistossa on myös mainintoja, joissa tulkinnan tekeminen ei näyttäydy jännitteisenä, koska sosiaalityöntekijä ei odotakaan muilta ammattilaisilta kannanottoa lapsen tilanteeseen.

H6: ”Joo kun mä vaan ajattelen että mikä on se mun lastensuojelun osuus, kun mä olen lastensuojelun työntekijä niin mä kerään sitä samanlaista tietoo (verrattuna perheneuvolan ja erikoissairaanhoidon tapaan tehdä kokoavaa tilanearviointia). Niin mä aina ajattelen kun mä kerään sitä, ne lasten tiedot, et on vaikka joku huostaanoton valmistelu, tai ei nyt aina sekään, mut et sä keräät niiltä eri paikoista sen tiedon. Ja et sinne on kerrottu, et mitä niissä lausunnoissa sitten niistä aikasemmista arvioista. Ja miten ne tiedot menee siihen mun lastensuojelun arvioon, koska ne tiedot ei välttämättä oo sellasia...(jää miettimään)

M: ”Et mitä tarvitaan – vai?”

H6: ”Joo ei, vaan mähän otan niistä ne mitä mä tarviin, niistä muitten, et siitä arviosta tulee niinku laaja-alanen”

M: ”Elikkä keiltä, kun sä sanot että otat muitten lausunnoista nii keneltä siis...tai?”

H6: ”No tai siis ei, eeei...tai siis en tarkota sitä että otan sieltä silleen että tässä nyt lukee tälleen että käyttäytyi näin...vaan sitä, että mä mietin sitä lastensuojelussa, että miten ne tietyt asiat. Et vaikka päihteiden käytön arvio A-klinikalla. Et sit mä mietin sitä, et miten tää päihteiden käyttö on vaikuttanu, kun se vaikka on näin runsasta. Et miten se vaikuttaa tähän lapseen. Tai vaikka on joku psykiatrisen puolen ongelma. Et on niin isoista ongelmista kyse et tää vaatii tällasta terapiahoitoa, tällasta lääkitystä ja tää on näin tiivistä. Et sillonhan se kuuluu siihen mun arvioon et se lapsi voi olla siellä kotona, jos se vanhempi voi hyvin ja se hoitaa vaikka sen kakssuuntasta mielialahäiriötä, näillä ohjeilla mitä sille on annettu.”

Sosiaalityöntekijä pohtii omaa tapaansa koota laaja-alainen arvio lapsen tilanteesta hyödyntämällä muiden ammattilaisten tuottamaa kirjallista materiaalia. Muiden ammattilaisten kerrotaan kirjaavan näkemyksensä lähinnä oman professionsa tai tietyn valmiiksi rajatun arviointitehtävän näkökulmasta. He eivät ota asiakirjoissa kantaa siihen, miten esitetyt tiedot kenties on tulkittava lapsen edun näkökulmasta. Sosiaalityöntekijä kertoo mieltävänsä, että lapsen edun huolellinen ja tietoinen punninta onkin nimenomaisesti hänelle työskentelyn kokonaisuudessa kuuluva ”lastensuojelun osuus”. Hän tuo esiin vastuunsa lapsen edun arvioimisesta melko esiin melko myönteisesti tai neutraalisti eikä mainitse jäävänsä kaipaamaan tukea muilta ammattilaisilta lapsen edun tulkintaan.

Haastatteluissa käsiteltiin myös sellaisia yhteistyötilanteita, joissa lapsen ja perheen tilanteen arvioiminen on ollut aidosti yhteistä. Osa sosiaalityöntekijöistä kertoi kaipaavansa lisää mahdollisuutta yhteiseen arviointiin. Yhteistä arviointia kaivanneet sosiaalityöntekijät tähdensivät, ettei sosiaalityöntekijä välttämättä pysty yksin tuottamaan tarpeeksi moniulotteista ja tarkkaa tietoa lapsen ja perheen tilanteesta. Näissä maininnoissa monen toimijan yhteinen tiedonmuodostus esitettiin mahdollisimman

tasavertaisena ja avoimena tietojen vaihtamisena ja osallistumisena yhteiseen erilais-
ten tietojen ja näkökulmien punnintaan. Tällaista tiedonmuodostuksen tapaa käsitel-
leissä pohdintoissa nähtiin, että monen toimijan näkökulmat auttavat lapsen asiasta
vastaavaa sosiaalityöntekijää muodostamaan lapsen ja perheen tilanteesta moninäkö-
kulmaista ja kokonaisvaltaista tietoa.

*H3: ”Samoin mä ajattelen et ylipäänsä nää tai siitä keskustelun tärkeydestä
että ilman että odottaa mitään erityistä kannanottoa niin on hyvä, että jos pys-
tytään järjestämään. Jos vaan aikataulut suinkin antaa myöten niin riittävästi
vaan niitä neuvotteluita eri ammattikuntien edustajien kanssa tai ylipäänsä
vaikka niin kuin lastensuojelulaitosten edustajien kanssa pääsee sitten keskus-
telemaan, koska mun mielestä siinä keskustelujen kautta kun ei tarvi hirveesti
ottaa kantaa niin siinä rakentuu se yhteinen todellisuus mikä sitten niin kun on
sitä kokonaiskuvaa ja siinä myös eri näkökulmat alkaa löytää sitä yhteistä tie-
tää mitä sitten aletaan kulkemaan ja ehkä myös asiakkaatkin hyötyy siitä hir-
veesti, että monet vanhemmat pysyy paremmin kartalla, että pääsee sanomaan
oman mielipiteensä ja ottamaan kantaa niihin asioihin. Keskustelemisen tär-
keys on tosi iso.”*

Sosiaalityöntekijän näkemys hyvästä monitoimijaisesta tiedonmuodostuksen käytän-
nöstä on, että se edellyttää yhteistä keskustelua. Keskustelun kautta esille tulevat nä-
kökulmat täydentävät toisiaan ja työskentelyn suunta jäsentyy asiakkaallekin. Hänen
mielestään oleellista on, ettei monen toimijan kesken käytyyn keskusteluun osallistu-
vilta edellytetä kannanottoa. Kun vaatimusta selkeän kannan esittämisestä ei edellyte-
tä, se mahdollistaa sosiaalityöntekijän arvion mukaan sitä, että keskusteluun osallistu-
vien on mahdollista jakaa näkökulmiaan ja ”alkaa löytää sitä yhteistä tietää mitä sitten
aletaan kulkemaan”. Hän täsmentää, että vanhemmat hyötyvät tällaisista keskusteluis-
ta, koska pysyvät perillä kertyneestä tiedosta ja pääsevät ottamaan itsekin kantaa.
Sosiaalityöntekijöiden mielestä usean toimijan yhteinen arviointi ei ole arjen työssä
vielä kovin yleinen käytäntö. Haastatteluissa kerrottiin yksittäisistä onnistuneilta tun-
tuneista kohtaamisista ja asiakastapauksista. Niissä eri toimijoiden työskentelystä oli
rakentunut aitoa yhdessä työskentelyä ja lapsen tilanteen yhteistä arviointia. Yksittäis-
ten onnistumisten todettiin olleen riippuvaisia etenkin työskentelyssä mukana olevien
henkilöiden sitoutuneisuudesta. Aineiston sisältämien esimerkkien perusteella monen
toimijan yhteistyön prosessit rakentuivat onnistuneiksi monien tilanne- ja henki-
lösidonnaisten tekijöiden varassa.

Onnistuneet moninäkökulmaista vuoropuhelua ja lapsen tilanteen tarkastelua sisältä-
vät sosiaalityöntekijän, yhteistyökumppaneiden ja perheen kohtaamiset nousivat sosi-
aalityöntekijöiden kerronnassa esille asiakastyön kohokohtina.

*H9: ”(...) Et se oli tosi hyvä se neuvottelu. Et tuli jotenkin heti semmonen työ-
rauha. Et no niin, et nyt lähetään siitä et nyt yritetään oikeesti mieltää et mitä
tää tilanne on ja mikä tälle lapselle olis parasta ja ei pidetä kiirettä ja kau-
heen semmonen niinkun, kauheen hyvä filis tuli itelle.”*

Otteessa korostetaan kiireettömän yhteisen pohdinnan tärkeyttä. Kokemusta tällaisesta kohtaamisesta kuvataan myönteisenä, koska kohtaamisessa läsnä olleet ovat sitoutuneet ”oikeesti miettimään” tilannetta ja lapsen parasta.

Yhteenvetona voi todeta, että sosiaalityöntekijän asema asiakas– ja yhteistyösuhteissa kertyneeseen monipuoliseen tietoon perustuvien kokoavien tulkintojen tekijänä näytetään aineistossa vahvana. Tärkein tuki tähän vaativaan tehtävään saadaan kollegoilta omasta tiimistä kun taas tiimin ulkopuolisten kollegojen näkökulmia tuodaan esiin kriittisemmässä valossa.

Yhteistyökumppaneita kuvataan aineistossa sekä sosiaalityöntekijän tulkittavaksi tarkoitettua informaatiota tuottavina toimijoina ja että lapsen suojelun tarpeeseen ja etuun kantaa ottavina asiantuntijoina. Aineisto sisältää paljon kuvauksia monialaisen yhteistyön vaikeuksista. Ne näyttäytyvät pyydetyn tulkinnan tekemisestä vetäytymisenä, muiden ammattilaisten näkökulmien kapea–alaisuutena ja perusteettomiksi arvioituna lastensuojelun vastuisiin tai auttamisen mahdollisuuksiin liittyvinä odotuksina. Ristiriitoja ilmenee myös tilanteissa, joissa perheen eri jäsenillä on samaan aikaan asiakkuuksia eri palveluissa. Ristiriitojen taustalla ovat ammattilaisten tahoillaan tekemät, jopa täysin vastakkaiset tulkinnat.

Vaikka puheessa painottuu sosiaalityöntekijän vahva asema kokoavien tulkintojen tekijänä, työskentelyn ideaalina aineistossa tuodaan esiin asiakkaiden, sosiaalityöntekijöiden ja muiden työskentelyyn osallistuvien vastavuoroista tietojen vaihtoa ja tilanteen punnintaa. Tällaisten kollektiivisen tiedonmuodostuksen asetelmien kuitenkin kuvataan toteutuvan harvoin ja pisteittäin, vaihtuvien tilannesidonnaisten tekijöiden varassa.

4.6 Suhdeperustainen tieto ja toimintaympäristön reunaehdot

Sosiaalityöntekijöiden haastatteluaineisto on temaattisesti kaksijakoinen. Aineistossa on runsaasti sosiaalityöntekijöiden jäsenystä tiedonmuodostuksen suhdeperustaisuudesta ja sen kehittämisen tarpeista. Ja toisaalta aineisto sisältää pohdintoja sosiaalityöntekijöiden mielekkääksi arvioimien työkäytäntöjen ja toimintaympäristön välisestä jännitteistä. Sosiaalityöntekijöiden kuvausten perusteella toimintaympäristöllä on ollut enenevässä määrin suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen mahdollisuuksia kaivantavia tai suoranaisesti sitä estäviä vaikutuksia.

Kyse on samankaltaisesta ilmiöstä, jota ja Laakso (2017, 156–158) jäsentävät sijaishuollon vaativuutta tarkastelleessa tutkimuksessaan lastensuojelun toistuvien organisaattorien muutosten aiheuttamana epäsuhtana sekä yhteiskunnallisen ja henkilökohallisen vastuun välisenä epäsuhtana. Erosen ja Laakson mukaan myös sijaishuollon

työntekijät määrittävät työtään suhdeperustaiseksi. Lisäksi sijaishuollon ammattilaiset tuovat esiin eettistä kuormitustaan joutuessaan tekemään moraalisia kompromisseja määrällistä tehokkuutta korostavien odotusten, jatkuvien muutosten ja kasvavien työn dokumentoimisen velvoitteiden sekä lasten tuen tarpeisiin vastaavan sijaishuoltotyön ristipaineessa. Vastaavanlainen epätasapaino toimintaympäristön reunaehto- ja sosiaalityöntekijöiden ammatti-eettisten periaatteiden välillä nousee esiin useissa viimeaikaisissa sosiaalityön toimintaedellytyksiä käsitelleissä tutkimuksissa (Mänttärivän der Kuip 2015; Metteri 2012; Metteri & Hotari 2011).

Haastatteluissa puhuttiin kokemuksista, joiden mukaan sosiaalityöntekijän asiakastyössä tuottama kokonaisvaltainen ymmärrys tulee toistuvasti kyseenalaistetuksi tai jopa täysin ohitetuksi lastensuojeluorganisaation sisäisissä palveluiden hakemisen ja asiakasohjauksen rakenteissa. Sosiaalityöntekijät näkivät, että organisaatiossa tehdyt järjestelyt korostivat tarpeettoman vahvasti harvoille kasautuvaa portinvartijuutta. He puhuivat tässä yhteydessä melko vahvoista turhautumisen ja kuormituksen tunteista ja mainitsivat kokevansa järjestelyt jopa suoranaistensa oman asiantuntemuksensa loukkauksina. He toivoivat, että lapsen asiasta vastaavien sosiaalityöntekijöiden kykyyn arvioida tilannetta ja siihen soveltuvien palveluiden tarvetta luotettaisiin enemmän.

Sosiaalityöntekijät korostivat, että sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuuksien vähäisyydestä ja palveluiden saatavuuden ongelmista aiheutuva epävarmuus on otettava huomioon keskusteltaessa asiakkaiden kanssa tuen tarpeista ja tuen saamisen mahdollisuuksista. Katteettomien lupauksen antamista haavoittuvassa asemassa oleville lapsille ja perheille haluttiin välttää.

Lisäksi sosiaalityöntekijät toivat esiin huoltaan lapsille ja perheille tarkoitettujen sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden riittävydestä ja niiden saamisen vaikeuksista. Lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä lasten ja perheiden palveluun ohjaaminen ei välttämättä toteudu ilman kitkaa. Työn arkea ovat toistuvat palveluiden järjestämistä koskevat, asiakkaiden puolesta käydyt neuvottelut.

H5: ”Olla semmonen tukihenkilö siinä palveluviidakossa ja hakemassa vähän voimakkaammin sitä apua, et aina ei saa nykypäivänä niin helposti niitä palveluita. Mut jos on lastensuojelu mukana, niin voi olla et niitä palveluita tulee vähän helpommin tai sitten asiakas malttaa odottaa paremmalla mielellä niitä, kun ollaan tukena.”

Kuvauksessa merkityksellisenä lastensuojelun sosiaalityön osa-alueena näyttäytyy mahdollisuus auttaa vaikeassa elämäntilanteessa eläviä asiakasperheitä toimimalla heidän asiaansa ajavina palveluohjaajina. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden palveluiden hakemisen ja odottamisen vaiheessa tarjoamaa kannattelevaa tukea kuvataan niin ikään asiakkaiden hyvinvoinnin kannalta merkityksellisenä elementtinä.

Myös lastensuojelun asiakkaiden suuri määrä nousi esiin yhtenä keskeisenä suhdeperustaista tiedonmuodostuksen käytäntöä estävänä tekijänä. Yleisestikin on tiedossa,

että lastensuojelussa yhdellä sosiaalityöntekijällä on usein vastuullaan varsin runsas määrä asiakkaita. Sosiaalityöntekijät kertoivat saattavansa ajautua sivuun lapsen tilanteesta tietämisestä myös sen vuoksi, että joutuvat jatkuvasti priorisoimaan työtehtäviään. On tehtävä valintoja siitä, kenen lapsen asiaan sosiaalityöntekijän on mahdollista käyttää työaika. Tämän vuoksi he arvioivat mahdollisuudet työskennellä suhdeperustaisuutta korostavan ammatillisen ideaalimallin mukaan varsin rajoitetuiksi.

H11: ”Käytännön työssä, kun sanotaan et on kaks eri juttuu, et on se ideaalinen tapa toimia ja sit on se käytännön työ. Niin täs käytännön työssä se on ihan totta, et sitä on helpottunut, et hyvä, nyt saatiin toi tukitoimi ja sit sitä voikin alkaa keskittyä toiseen asiakkaaseen, et ei sitä kyl niin paljon pysty kun olis ideaalista, et me nyt hoidetaan todella hyvin tämä perhe, niin et ei se kyl niinku ole mahdollista.”

Sosiaalityöntekijä erottelee pohdinnassaan ”käytännön työn” ja ”ideaalisen tavan toimia”. Ideaalilla hän viittaa haastattelussa runsaasti esillä olleeseen suhdeperustaiseen tietämiseen, jossa asiakkaisiin ehditään tutustua ja jossa parhaimmillaan on mahdollista saavuttaa vastavuoroinen tiedonmuodostuksen asetelma. Sosiaalityöntekijä toteaa, että ei pysty paneutumaan asiakkaiden tilanteisiin niin hyvin kuin toivoisi. Työtä on väistämättä painotettava tukitoimien melko nopeaan valintaan. Sopivien tukitoimien löytyminen on helpottavaa. Hän voi siirtää painopistettä toiseen perheeseen tietäen, että perhe pärjää palveluista saatavan tuen turvin.

Sosiaalityöntekijöiden esiin tuoman kokemuksen mukaan krooninen pula riittävästä resursseista heikentää erityisesti mahdollisuutta panostaa lasten kahdenkeskisiin tapaamisiin. Tältä osin sosiaalityöntekijöiden puhe on läpi aineiston erityisen yhtenäistä. He tuovat esille omaa riittämättömyyden tunnetta ja suoranaisia syyllisyyden tunteita puhuessaan pienten lasten huomioimisesta työskentelyn kokonaisuudessa (Sinko & Muuronen, 2013, 15). Näissä maininnoissa sosiaalityöntekijät kuvaavat tulevansa sivuutetuiksi lasten kanssa työskentelystä suuren työmäärän vuoksi.

H1: ”Jos on 40 lasta käytännössä jos alkaa ajattelemaan ja sul on 37 työtuntia viikossa työaika. Et mitä se tekee käytännössä kuukaudessa jos ois paljon tai kaks tapaamista per lapsi per kuukausi, et miten se menis yksin?”

H3: Joo et mä just kerroinkin että mulla se menee niin, että kun ne siirtyy arviointitietämisestä niin siinä kohtaa mä pyrin ainakin kertaalleen tapaamaan ne siinä alussa, et tulee tutuks et mä tiedän kenen kanssa mä työskentelen ja ne tietää kuka on sosiaalityöntekijä mut et se jää sitten, et sitten luottaa siihen et jos on jotain yhteistyökumppaneita niin siel ne sit kuulee jotain et ei enää ittelä...ei vaan sitten enempien aika riitä.”

Otteen alussa sosiaalityöntekijä viittaa aineiston keruun aikaan pinnalla olleeseen lakiuudistukseen, jonka mukaan avohuollon sosiaalityön työskentelyssä tulee tavata lasta systemaattisesti. Suuren asiakasmäärän takia lain linjaama tapaamistiheys ei olisi

mitenkään mahdollinen sosiaalityöntekijän työaikaan ja kokonaistyömäärään suhteutettuna. Toinen sosiaalityöntekijä jatkaa pohdintaa kuvaamalla omaa työkäytäntöään. Hän pyrkii pitämään huolta siitä, että tapaa uuden asiakkaaksi tulevan lapsen ainakin kertaalleen. Tämä mahdollistaa, että hän vähintäänkin tietää millainen lapsi on kyseessä. Ja toisaalta yksikin tapaaminen takaa, että lapsi tietää kuka hänen oma sosiaalityöntekijänsä on. Sosiaalityöntekijä tuo esiin turhautumistaan siihen, että aika ei riitä systemaattisempaan lasten kanssa työskentelyyn. Lasta koskevan tiedon tai lapsen itse tuottaman tiedon välittyminen jää pääasiallisesti yhteistyökumppaneiden kertoman varaan.

Aineistossa kuvataan muutosta, jonka seurauksena sosiaalityöntekijän työnkuva painottuu enenevässä määrin monen toimijan työskentelystä koostuvan kokonaisuuden koordinointiin. Sosiaalityöntekijät jäsensivät, että tällaisen työnkuvan vähittäisen muutoksen takia suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen ja arvioimisen tehtävät ikään kuin vähitellen valuvat sosiaalityöntekijöiltä muille toimijoille.

H6: ”Mut kyllä mä oon miettinyt tätä itekin sit taas seuraavaa juttua. Et ku joku arvioi jotain niin minkälainen notkahdus tässä on tapahtunu tähän arviotyöhön. Et ennenhän me itse arvioitiin me sosiaalityöntekijät aika pitkälti sitä tilannetta. Mut nythän tää arvio – tehdään muualla. Tai sit sillain että ei niin välttämättä yhteistyössä mitä me toivottas. Et ajattelee vaikka perheiden arviointii, et vanhemmuuden arviointia. Niin sosiaaliohjaajathan tekee sen arvion. Perhetyö tekee arvion.

M: ”Niin...et mikä se vastuusosiaalityöntekijän arvion paikka on. Et tossa muotoilit äsken, et se on se koko kuva. Mut et onks se sit niin?”

H6: ”Joo. Mut silti, silti. Et se ei oo se ulkopuolinen tilaaja–tuottajamallinen. Et hei, mä ostan sulta nyt tän arvion tähän. Et jotenki toivois et kun se vastuu ja sit se valta, jolla niitä asioita kumminkin pitää tehdä, nii ois siinä enemmän mukana.”

Otteessa kuvataan havaintoja siitä, että sosiaalityöntekijöiden mahdollisuudessa tehdä itse omaa arviotaan tilanteesta on tapahtunut muutos. Muutos on merkinnyt sosiaaliohjaajien roolin vahvistumista suhteessa sosiaalityöntekijöiden rooliin. Sosiaalityöntekijän mielestä kokonaisvaltaista tietämistä edellyttävä arvion tekeminen on siirtynyt sosiaalityöstä ”muualle” - palveluihin, joissa pääasiallisesti työskentelee sosiaaliohjaajia. Tämän lisäksi hän pohtii, että arviointia ei tehdä sellaisessa yhteistyössä, jota sosiaalityöntekijät toivovat. Hänen mielestään tällainen kehityskulku on ristiriitainen, koska se työntää valtaa käyttävän viranomaisen vastuullisessa asemassa olevaa sosiaalityöntekijää kauemmaksi suhdeperustaisen arvion tekemisen ytimestä.

Haastatteluun osallistuneiden tiimien organisaatiossa avohuollon sosiaalityö ja perhetyö oli noin vuosi ennen haastattelujen toteuttamista organisoitu erillisiin hallinnollisiin kokonaisuuksiin. Sosiaalityöntekijöiden mukaan perhetyön ja sosiaalityön työnja-

on eriytyminen oli entisestään vahvistanut sosiaalityöntekijän etäisempää asemaa prosessin johtajana. Koska perhetyöntekijät ja sosiaalityöntekijät eivät enää olleet osa samaa tiimiä, arvioitiin näiden kahden ammattikunnan mahdollisuuden tiedon vaihtamiseen ja yhteiseen reflektiiviseen pohdintaan kaventuneen. Näkökulmien yhdistelyä olisi edelleen mahdollista hyödyntää työn tukena, mutta erikseen johdetut ja riskikkäin järjestetyt tiimirakenteet eivät tukeneet tätä mahdollisuutta. Esimerkiksi joidenkin asiakkaiden kohdalla toimivaksi havaittua sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijöiden parityön mahdollisuutta ei enää hyödynnetty. Yhteistyön nähtiin muuttuneen systemaattisesta, reflektiivisestä tiimityöskentelystä tietojen vaihtamiseksi aina tilaisuuden tullen, ”oven suussa”.

Sosiaalityöntekijöiden etäännyminen kauemmas suhdeperustaisen asiakastyön ja kokonaisvaltaisen tietämisen tavan ihanteesta näkyy jopa niin, että myös monialaisten yhteistyösuhteiden ylläpitämisen tehtäviä siirtyy perheissä sosiaalityöntekijöihin verrattuna tiiviimmin työskentelevien palveluiden edustajien vastuulle. Tämän seurauksena lasta koskeva tieto saattaa suodattaa sosiaalityöntekijän käyttöön monen eri ammattilaisen välisen vuoropuhelun läpi.

H5: ”Mut jotenkin mä aattelen, et päiväkodit on ollu näissä mun jutuissa jotenkin vähän näkymättömiä..

M: Miten sä lähtisit päiväkodin suuntaan jotenkin sitä tietoo keräämään?

H5: No ne kokemukset mitä mulla on usein ollu niin kotipalvelun työntekijät tai sit nää lastensuojelun perhetyöntekijähän. Tuntuu et – he on sit niinku enemmän (yhteydessä päiväkotiin). (...) Ja voivat sopii vaikka jotain yhteisiä käytäntöjäkin, et miten toimitaan. Tai et miten sieltä voidaan olla tukena vanhemmille joissain haku-vientitilanteissa ja tän tyyppistä. Osa saattaa sit soitella heille, aktiivisestikin sit lapsen kuulumisia.”

Sosiaalityöntekijä toteaa, että hän ei yleensä saa suoran yhteydenpidon kautta päiväkodin työntekijöillä olevaa tietoa lapsesta. Hän havainnollistaa tätä kertomalla, että päiväkodit ovat suhteessa sosiaalityöntekijään ”jotenkin näkymättömiä”. Sen sijaan kotipalvelun työntekijät ja perhetyöntekijät saattavat tehdä tiivistä yhteistyötä päiväkodin kanssa.

Lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijän tietämisen tehtävä kiinnittyy asiakkaana olevan lapsen asiassa tehtäviin erilaisiin päätöksiin. Sosiaalityöntekijällä on lastensuojelulain mukaan omaa päätöksen tekemisen valtaa tai vähintäänkin keskeinen rooli päätösten valmistelijana. Päätösten tekoon ja valmisteluun liittyvä valta tarkoittaa myös vastuuta. Työssä tapahtunut siirtymä kohtaavasta asiakastyöstä koordinoivampaan suuntaan on merkinnyt sosiaalityöntekijöiden mielestä sitä, etteivät päätökset aina voi perustua omiin havaintoihin ja asiakastyössä omakohtaisesti hankittuun suhdeperustaiseen tietoon.

H12: (...)Mut nythän se menee tavallaan melkein suoraan jollekin muulle tai sit jää sinne listalle odottelemaan. Niin tavallaan ne arvioinnit on jatkossa jonkun muun tekemiä kuin sun omias.

M: Onks sulla siitä kokemuksia?

H12: Joo. Et sä oot tavallaan se koordinoija siinä ja siitä tulee ongelma siinä vaihees kun sä rupeet tekeen huostaanottoo. Et jokainenhan haluaa tehdä sen kuitenkin silleen et se on hyvin perusteltu ja muutenkin. Vaik nuo kiireelliset sijotukset. Mut monesti siin käy just sit silleen et kun sä et saa sitä kokonaiskuvaa. Niin sit joko se jää hoitamatta tai sit sä teet sen jollain. Niin kun muiden arvioilla. Et tulee painetta jostain et tää on nyt pakko sijottaa, niin sit sä niinku vaan teet sen, koska sulla ei oo itellä vahvaa käsitystä asiasta.”

Sosiaalityöntekijä kuvaa, että siirtymävaiheissa asiakkaat menevät suoraan palveluihin tai jäävät jonoon odottamaan sitä, että sosiaalityöntekijällä on aikaa alkaa tutustumaan. Hän pohtii tilannetta suhteessa asemaansa työskentelyä koordinoivana prosessin johtajana ja päätöksiä tekevänä viranomaisena. Kokemus on ristiriitainen, koska sosiaalityöntekijältä puuttuu asiakassuhteen ja asiakkaaseen tututumisen myötä kertyvä ”vahva käsitys”. Päätöksiä on tehtävä muiden ammattilaisten tekemien tulintojen varassa. Sosiaalityöntekijä toteaa, että koska hän ei saa muodostettua omakohtaista kokonaiskuvaa tilanteesta, päätös lapsen asiassa saattaa jäädä jopa tekemättä.

Haastatteluissa olivat melko runsaasti esillä lastensuojelun sosiaalityön pilkkominen organisatorisesti erillisiin vastuuyksiköihin. Sijaishuollon sosiaalityö ja perhetyö oli organisoitu avohuollon sosiaalityöstä erilliseksi jo aiemmin ja alkuarviointi hieman ennen ensimmäisten haastattelujen toteutusta. Sosiaalityöntekijöiden tekemän työn pilkkomisen seurauksena työskentelyyn sisältyi runsaasti siirtymävaiheita. Pilkotun työskentelyprosessin koettiin kaventavan mahdollisuuksia asiakkaisiin ja heidän tilanteisiinsa tutumiseen.

Sosiaalityöntekijät puhuvat organisatoristen ratkaisujen takia pitkälle eriytyneen työnjaon sekä tutustumiseen pohjautuvan ja työskentelyssä edistymisen myötä rakentuvan tiedonmuodostuskäytännön välisestä ristiriidasta. Esimerkiksi silloin, kun lastensuojelun asiakkuuden perusteista ei ole muodostunut yhteistä ymmärrystä, sosiaalityöntekijät kertovat orastavan työskentelysuhteen katkeamisen haittaavan oleellisesti työskentelyssä eteenpäin pääsemistä.

Sosiaalityöntekijät toivat esiin, että asiakkuuteen vastentahtoisesti suhtautuvien vanhempien kohdalla lastensuojelutarpeen selvittämisen ja avohuollon sosiaalityön eriyttäminen saattoi merkitä sitä, että avohuollon sosiaalityössä ei päästy tekemään vanhempien kanssa suunnitelmallista ja tavoitteellista yhteistyötä. Sen sijaan työskentelyssä saatettiin siirtymävaiheen jälkeen jumiutua tilanteen seurantaan.

H5: ”Et sit kun on näitä siirtymiä arviointivaiheesta. Et meil oli eilen juur sellanen et tää äiti ei omasta mielestään tarvii lastensuojelua, tällasta suunnitel-

mallista, ja eikä varmaan ihan välttämättä tarviikaan – aika näyttää. Niin mä huomasin et jos on tämmönen vastusteleva asiakas, joka niinkun ylipäätään, ei ole ollut mikään helppo. Niin mä luulen, et hän koki pieneks epäonnistumiseks sen, et hän ei selvinny tällä selvityksellä vaan et hän tuliki tänne meille. Et tavallaan siitä on vähän huono sit alottaa kun hän varmaan sit kaikin tavoin haluu mulle ja työparille todistaa, et ei, ei oo ongelmia. Et ehkä sit ois tavallaan helpompi ollu jatkaa niiden, jotka jo oli siinä, eikä niin selvästi tehdä semmosta et jos sä tän nyt reputat, niin jatkuu tuolla suunnitelmallisen puolella.”

Sosiaalityöntekijä kuvaa hankalana tilanteen, jossa työntekijän vaihdoksesta aiheutuvan katkoksen seurauksena asiakas keskittyy todistelemaan uudelle työntekijälle lastensuojelun asiakkuuden tarpeettomuutta. Sosiaalityöntekijä arvioi, että selvitystä tehneiden työntekijöiden olisi saattanut tästä syystä olla helpompaa jatkaa työskentelyä ilman siirtoa uudelle työntekijälle.

Ehkä hieman yllättäenkin aineistossa on mukana melko paljon kuvauksia asetelmista, joissa sosiaalityöntekijä on kokenut jäävänsä täysin sivuun lapsen tilanteesta tietämisestä ja siihen perustuvan arvion tekemisestä. Kuvaukset tietämisestä sivuutetun asiasta liittyivät erityisesti asiakkuuksiin, jotka olivat juuri siirtyneet arviointityöskentelyn tekemän lastensuojelutarpeen selvityksen jälkeen asiakkaaksi avohuoltoon.

H16: ”Se tilanne on varmaan vaan niin graavi jo alun alkaen et siinä tulee heti se sijotus. Ja kun siinä itse ei ole ollut tekemässä sitä arviotakaan. Niin huomaa itse et siinä on paljon haasteellisempaa työskennellä, kun siinä tavallaan tapaa asiakkaan ensin tuota laitoksessa ja suoraan...suoraan neuvottelussa. Et se on niinkun suurin piirtein ensimmäinen tapaaminen ja sit seuraava onkin jo tehostetun perhetyön neuvottelu. Niin siinä on se oma rooli tosi paljon haasteellisempi ja vaikeempi. Kun ei ole semmosta luontevaa kontaktia pystyny luomaan.

M: ”Et se jää etäisemmäksi?

H16: ”Joo. Ja sit on vaikeempi miettiä sitä jatkotyöskentelyä ja tukea perhetyötä ja tukea laitosta ja ylipäätänsä niinkun olla mukana ja johtamassa tavallaan sitä työskentelyä, mikä on se oma rooli. Et se on musta tosi – no, ikävää.

(....)

H17: ”Ja jotenkin mulla on se et kun on tossa arviointi- tai tossa vastaanotto-tiimissä tehty se kiireellinen niin siinä on niinkun hetken aikaa ihan tyhjän päällä. Jotenkin et ihan semmonen tyhjä tila et mitä täs on oikeesti tapahtunu ja on muita toimijoita. Ja siin jää vastuutyöntekijänä täysin ulos. Mikä on musta huono tilanne.”

Sosiaalityöntekijän tiedonmuodostuksen orientaatio on vahvasti kiinnittynyt asiakkaisiin tutustumiseen. Hän ei koe saavansa siirtymävaiheessa asiakkaaseen ”luontevaa kontaktia”. Tästä syystä oma rooli prosessinjohtajana tuntuu ”hankalalta ja vaikealta”. Keskusteluun liittyvä toinen sosiaalityöntekijä tuo esiin samankaltaisia huomioitaan

toteamalla, että koska ei ole voinut tutustua asiakkaaseen, hän on tuntenut jäävänsä siirtymävaiheessa syntyvässä monen toimijan yhteistyön asetelmassa ”ihan tyhjän päälle” ja ”tyhjään tilaan”.

Suuren asiakasmäärän aiheuttama työpaine voi sosiaalityöntekijöiden havaintojen mukaan vahvistaa siirtymävaiheiden aikaansaamaa työskentelyprosessien katkoksellisuutta. Sosiaalityöntekijöiden on väistämättä kiinnitettävä huomiotaan erilaisissa kriiseissä olevien lasten ja perheiden tilanteisiin. Tällöin uudet asiakkuudet, joissa tuen tarve ei ole yksiselitteinen tai aivan akuutti, saattavat jäädä paljon huomiota vaativien asiakkuuksien jalkoihin.

Sosiaalityöntekijät pohtivat, että lastensuojelutarpeen selvittämiseksi asetetun kolmen kuukauden aikarajalla on ei-aiottuja seurauksia. Nämä tulevat selvemmin esille silloin, kun työtä on pilkottu organisatorisesti. Tällainen on esimerkiksi tilanne, jossa lastensuojelutarpeen selvityksen teon yhteydessä lupaavasti käynnistynyt työskentely katkeaa lapsen ja perheen auttamisen kannalta hankalassa vaiheessa.

H9: ”Siitä just puhuttiin aiemminkin et kun niillä on se 3 kk:n paine niin se ei välttämättä oo hyvä niille asiakkaille joilla ehkä pitkittyy se asian selvittäminen mut se ei kumminkaan ehkä oo niin rankka juttu et se vaatis tulla meille, ja sit se kuitenkin tulee sitten meille...ja meillä ne kumminkin menee sitten mappi ööhön kun meillä on niin hirveen paljon semmosia akuutteja ja kriisiytyneitä. Ja sit jos siellä on joku perhe, joka itse asiassa pärjää aika hyvin niin sitten ne jää vaille sitten sitä silausta jonka ne olis tarvinnut vielä, et se olis ollut järkevää jatkaa sen saman työntekijän kanssa ja ne ois ehkä sitten jo pärjänny omillaan, et nyt ne saattaa tulla listalle kärjistetyksi sanottuna odottamaan sitä, et jos se kriisiytyy et kun eihän ne voi meillä mennä ihan ykköseks jos meillä on jo monta semmosta, jotka on jo kriisiytyneet.

(...)

H12: Tai ainakin ne pärjää meidän päässä silleen hyvin kun me ei tavata niitä niin me ei olla myöskään huolissaan niistä jos niistä ei kuulu mitään.

M: Et se automaattisesti täs työtilanteessa priorisoituu se...

H9: Niin, kun on niin paljon niitä tulipaloja.”

Otteessa tuodaan esiin, ettei avohuollon sosiaalityössä aina päästä selvityksen tekemisen jälkeen kiinni suunnitelmalliseen työskentelyyn, vaan lapsen ja perheen tilanne jää siirtymävaiheessa seurantaan, ”roikkumaan asiakaslistalle”. Työskentelyssä saataan päästä uudelleen alkuun vasta kun lapsen ja perheen tilanne jollakin tavoin aktivoituu, esimerkiksi lastensuojeluilmoituksen myötä.

Aineisto tuo näkyviin työkäytäntöjen taipumusta mukautua toimintaympäristön muutoksiin (Alhanen 2007, 104–107; 2014, 24). Ensimmäisten ja toisten haastatteluiden

toteuttamisajankohtien välillä oli noin puolen vuoden tauko. Ensimmäisissä haastattelussa sosiaalityöntekijöiden näkemys selvityksen eriytymisestä eri yksikköön oli yksiselitteisesti ja aika vahvasti kriittinen. Kun toiset haastattelut toteutettiin, tiimit olivat ehtineet mukauttaa toimintatapojaan uudelleen työnjakoon. Tämä näkyi tavassa puhua siirtymävaiheista. Kriittikki oli vähäisempää tai laimeampaa ja uudessa työnjaossa nähtiin myönteisiäkin puolia.

H3: "Mutta käytännössä mulla on ollu kaikki selvitykset hyvin tehty. Et on semmonen olo että on voinut luottaa siihen.(...)Et siihen oon tosi hyvin kirjattu se, mistä asiakkauus johtuu ja mitä kukakin on sanonut. Ja mä on tyytyväinen siihen, että mä voin tavallaan lähtee puhtaalta pöydältä siitä et on päätetty että asiakkauus jatkuu ja mun ei tarvii sitä juupas jaapas keskustelua siitä käydä. Et mä voin alkaa rakentaa sitä luottamusta asiakkaaseen. Että niissä siirto-neuvotteluissa lähinnä keskittyy siihen omaan vuorovaikutukseen."

Sosiaalityöntekijän mielestä arviointiyksiköissä tehdään laadukkaita selvityksiä. Siirtymävaiheen työskentelyä hän kuvaa myönteisesti. Perusteluna hän esittää sen, ettei hänellä ei ole uudessa työnjaon mallissa vastuullaan lastensuojelun asiakkuuden perustelemisen tehtävää. Sosiaalityöntekijästä on mielekästä alkaa rakentamaan luottamusta asiakkaaseen ilman päätöksen tekemisen mukanaan tuomaa painolastia.

Suhdeperustaista tietämisen tapaa hankaloittavat tekijät näyttävät toisiinsa kietoutuneilta. Yhtäältä on kyse yleisesti tiedossa olevista lastensuojelun haasteista niukkojen resurssien ja työn vaatimusten ristipaineessa. Ja toisaalta nousee esiin organisaatiossa tehtyjen, työnjakoon sekä palveluiden ja sosiaalityön hallinnolliseen organisointiin liittyvien ratkaisujen keskeinen merkitys.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Olen etsinyt aineistosta vastausta kysymykseen millaista tiedonmuodostuksen suhdeperustaisuus on avohuollon sosiaalityössä sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä. Jos minun olisi vastattava tutkimuskysymykseeni yhdellä sanalla, tuo sana olisi jännitteistä. Tiedonmuodostusta käsittelevät teemat eivät ole sisällöltään yksiselitteisiä, vaan pikemminkin ne sisältävät ristiriitaisuuksia erilaisten näkökulmien ja toimintamahdollisuuksien välillä. Syvennän analyysiani pohtimalla, millaisia jännitteitä sosiaalityöntekijöiden tiedonmuodostuksen suhdeperustaisuutta jäsentävä puhe sisältää ja suhteuttamalla niitä aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen.

Tarkastelen myös, millä tavoin aineistosta tunnistamani jännitteet ovat yhteydessä viimeaikaiseen lastensuojelun tiedonmuodostus- ja arviointikäytäntöjen kehittämistarpeista ja mahdollisuuksista käytyyn keskusteluun (Petrelus ym. 2016.; Tulensalo ym. 2017). Keskeisiä ja osittain toisiinsa limittyviä näkökulmia ovat lapsen ja perheen tilanteen arvioimisen kokonaisvaltaisuus, tiedon rakentumisen jatkumollisuus sekä lastensuojelun sosiaalityön suhdeperustaisuus ja pyrkimykset monitoimijaisten työkäytäntöjen kehittämiseen.

Tutkimuksen keskeisenä johtopäätöksenä esitän, että sosiaalityön suhdeperustaisen sekä palveluohjauksellisen ja koordinoivan orientaation välisiä painopisteitä tulisi selkiyttää jäsentämällä eri toimijoiden osallistumista tiedon tuottamiseen ja tulkintaan. Toimintaympäristön ja suhdeperustaisuuden välinen jännite osoittaa, että sosiaalityön käytäntöjen kestävä kehittäminen edellyttäisi tuekseen käytäntöjen relationaalisuutta huomioivia, yhteistoiminnallisia tutkimusasetelmia. Näin voitaisiin ehkä poistaa tai vähentää jännitteisyyttä sosiaalityön suhdeperustaisuuden ja toimintaympäristön välillä.

5.1 Suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen jännitteet

Tässä luvussa etenen tulosluku kerrallaan. Tarkastelen kokoavasti keskeisiä tuloksia ja erittelen sosiaalityöntekijöiden puheesta tunnistamiani suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen jännitteitä. Lisäksi suhteutan jännitteitä aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen.

5.1.1 Suhdeperustaisen tietämisen jännitteinen paikka

Tulosluvussa käsittelen sosiaalityöntekijöiden tapaa paikantaa tiedonmuodostus osana työskentelyn kokonaisuutta. Tiedonmuodostuksen paikkaa määritellään aineistossa sekä jatkuvasti läsnä olevaksi osaksi työskentelyn kokonaisuutta että tiettyihin työskentelyn vaiheisiin kiinnittyvinä tiedonmuodostuksen tihentyminä. Näitä vaiheita ovat

työskentelyn aloittaminen, päätösten valmisteleminen, siirtymävaiheet sekä asiakassuunnitelmien tekeminen ja käyttäminen asiakastyössä.

Sosiaalityöntekijät puhuvat tiedonmuodostuksesta suhdeperustaiseen työskentelyyn kietoutuvana, jatkuvasti läsnä olevana työn osa-alueena. Uutta tietoa kertyy työskentelyn edetessä ja sitä on tarpeen punnita jatkuvasti suhteessa kokonaistilanteeseen. Tiedonmuodostuksen määrittäminen luonteeltaan rakentuvaksi ja täydentyväksi on sosiaalityöntekijöiden puheessa jännitteisessä suhteessa käytäntöön, jossa tiedonkeruu ja siihen pohjautuva kokonaisvaltainen arviointi painottuu työskentelyn alkuvaiheeseen. Työskentelyn alkuvaiheeseen vahvasti painottuvan tiedon keruun merkitystä pohditaan aineistossa osioissa, joissa eritellään kokemuksia systemaattisen ja strukturoidun arviointimallin käyttämisestä.

Strukturoidun mallin kehittäminen nähdään tarpeellisenä työkäytäntöjen tasalaatutuksen ja työn tuloksellisuuden seurannan välineenä. Mallin käyttämisen tavan ei sosiaalityöntekijöiden mielestä tulisi olla laajasti tilannetta kartoittava tai ikään kuin tuen tarpeita esiin ”seulomaan” pyrkivä. Kyse on tasapainottelun tarpeesta tiedon keruun ja tilanteen nopean arvioimisen sekä työskentelysuhteen rakentamisen välillä. Malliin sisältyvien teemojen esille ottaminen tehokkaasti ja laajasti kartoittaen koetaan työtapana, joka saattaa kaventaa hyvän työskentelysuhteen syntymisen edellytyksiä. Esimerkiksi mallin sisältämien lapsen kehityksellisiä tarpeita ja vanhemman toimintakykyä jäsentävien teemojen valitsemisessa ja niihin liittyvien kysymysten esittämisessä tarvitaan valmiutta tilannesidonnaiseen ja asiakaskohtaiseen harkintaan.

Sosiaalityöntekijöiden puheesta tunnistamani rakentuvan tiedonmuodostuksen tavan ja tilannetta tehokkaasti sekä laajasti kartoittavan tavan välinen jännite ilmentää sosiaalityön teoretisoinneissa käytettyä teknis-rationaalisen ja kriittistä reflektiota korostavien työorientaatioiden välistä jännitettä (Karvinen-Niinikoski 2010; myös Fook 2002; Juhila 2006; Taylor & White 2006). Kaavamaisesti etenevä työote koetaan vieraaksi ja mieluisampi työtapana määrittyy yhteneväksi kriittisen reflektion orientaatiosta esitettyjen tunnuspiirteiden kanssa. Niiden mukaisesti tieto on luonteeltaan täydentyvää ja edellyttää sosiaalityöntekijältä tietoisuutta tekemistään tulkinnoista ja käyttämistään tiedonmuodostuksen tavoista.

Reflektiivinen työorientaatio merkitsee tietoisien huomion kiinnittämistä tiedon hankkimisen ja arvioiden tekemisen konkreettisten keinojen lisäksi myös asiakassuhteen luomisen ja lapsen suojelutehtävän toteuttamisen edellytyksiin. Aaltio (2016, 174–175) on nostanut esiin sosiaalityöntekijöiden vaikeudet sitoutua strukturoitujen työvälineiden käyttämiseen ja pohtii vaihtoehtoisia selityksiä tähän. Hänen mukaansa taustalla voi esimerkiksi olla haluttomuutta kehittää tiedon dokumentoimista nykyistä läpinäkyvämmiksi. Tässä aineistossa sosiaalityöntekijöiden tarve auttaa asiakastyössä kohtaamiaan lapsia ja vanhempia näyttäytyy perusteluna sille, miksi teknis-rationaalista työtettä vieroksutaan.

Tiedonmuodostuksen paikantumista käsittelevissä maininnoissa sosiaalityöntekijät kuvaavat mielekkäimpinä tiedonmuodostuksen tavat, jotka eivät ole ristiriidassa suhteen luomisen edellytysten kanssa. Pyrkimys toimia avoimesti ja asiakkaan osallistumisen mahdollisuutta turvaavalla tavalla korostuu. Tähän pyritään silloinkin, kun lapsen suojelun tarve edellyttää kiireellistä väliintuloa tai huostaanottopäätöksen valmistelusta.

Toisaalta rakentuvassa ja jatkuvasti työskentelyssä läsnä olevassa tiedonmuodostuksen tavassa nähdään kehittämisen tarpeita. Kriittiset huomiot kiinnittyvät osioihin, joissa tiedonmuodostusta paikannetaan asiakassuunnitelmien tekemiseen ja käyttämiseen asiakastyön apuvälineenä. Sosiaalityöntekijät ajattelevat, että asiakassuunnitelman valmistelua, päivittämistä ja kirjaamista olisi tärkeä käyttää aiempaa tietoisemmin suhteellisen tiedonmuodostuksen tukena. Haastatteluissa jäsenetään, että asiakassuunnitelmien tekemisen tapoja kehitettäessä pitäisi kiinnittää huomiota erityisesti suunnitelmien tarkistamisen käytäntöihin ja siihen, mihin tarkoitukseen asiakassuunnitelmaa käytetään.

Asiakassuunnitelmien käyttäminen näyttöä enemmän työskentelyssä kertyneen tiedon kokoamisen, jäsentämisen ja ammattilaisten keskinäisen tiedon välittämisen kuin asiakassuhteen rakentamisen, yhteisen arvioinnin ja tavoitteiden asettamisen välineenä. Asiakassuunnitelman päivittämiseen sisältyvää mahdollisuutta asiakkaiden ja ammattilaisten yhteiseen tilanteen arviointiin ei sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan hyödynnetä avohuollon sosiaalityöntekijöiden keskuudessa riittävästi.

Asiakassuunnitelmien dokumentoimisen kehittämisen tarpeet kytkeytyvät asiakassuunnitelman käyttötapoja kuvaaviin näkökulmiin. Avohuollon sosiaalityössä tehtävät lapsen asiakassuunnitelmat nähdään sekä kokoavan tiedon että arvioiden perustelemisen ja näkyviin kirjaamisen osalta laadultaan kirjavina. Lisäksi kehittämisehdotuksena esitetään, että suunnitelmia voisi käyttää myös kirjattuina teksteinä aiempaa tietoisemmin yhteisen arvioinnin apuvälineenä asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden kesken. Sosiaalityöntekijät pohtivat, millainen asiakassuunnitelmien sisällöllinen rakenne tukisi asiakassuunnitelman käyttämistä asiakastyön työvälineenä. Tässä yhteydessä esitetään, että narratiivista ja teemoittain jäseneltyä kirjaamisen tapaa yhdistelevä rakenne voisi olla asiakkaan tiedonmuodostukseen osallistumista mahdollistava, asiakkaan omaa tilanteen jäsentämistä tukeva kirjaamisen tapa.

Sosiaalityöntekijöiden asiakassuunnitelman tekemisen ja kirjaamisen käytäntöjä erittelevästä puheesta voi asiakasnäkökulmaan eläytyen tunnistaa jännitteen selkeästi tai epäselvästi paikantuvan tiedonmuodostuksen käytännön välillä. Lastensuojelun asiakastyössä on hyvin tavallista kuulla etenkin asiakasvanhempien toteavan, että he eivät tiedä miksi heidän lapsensa ovat asiakkaana lastensuojelussa ja mitä heiltä vanhempien odotetaan. Näiden kokemusten taustalla voi olla tilanteita, joissa tiedon keruu ja

sen perusteella tehtävät tulkinnat ovat piiloutuneet ammattilaisen mielensisäiseksi pohdinnaksi tai rajautuneet ammattilaisten väliseen vuoropuheluun.

Aineistossa käsitellään myös jännitettä hallinnollisten tiedontarpeiden ja suhdeperustaisen tiedon välillä. Molempien tiedon tarpeiden merkitys ymmärretään ja pohdintoissa haetaan näiden tiedontarpeiden välistä jännitettä tasapainottavia ratkaisuja. Sosiaalityöntekijät esimerkiksi ideoivat asiakassuunnitelman rakennetta molempia tiedontarpeita huomioivalla tavalla.

Tutkimukseni toteuttamisen yhteydessä kokeiltavana ollut laaja-alainen arviointimalli kytkeytyi työn uudelleen organisoimiseen. Mallin käyttöön ottamisen eräs keskeinen tarkoitus oli sitoa eri prosessin vaiheita edustavien toimintayksiköiden työtä tiedonmuodostuksen näkökulmasta toisiinsa. Tällä tavoiteltiin lapsen tilannetta ja tuen tarpeita koskevan tiedon jatkumollisuutta ja rakentumista aikaisemman tiedon varaan. Pyrkimyksenä oli kehittää käytäntöjä niin, että työntekijöiden vaihtuminen ei merkitsisi tiedon keruun ja arvioiden tekemisen aloittamista alusta.

Tämän organisaation strategisen tavoitteen kanssa yhdensuuntaisesti aineistossa tuodaan esiin tiedonmuodostuksen jatkumollisuutta vahvistavien työvälineiden kehittämistarpeita, vaikka samassa yhteydessä pohditaan myös asiakkaaseen tutustumisen merkitystä siirtymävaiheissa.

5.1.2 Jännitteet prosessinjohtajuuspuheessa

Asiakasprosessin johtaminen näyttäytyy sosiaalityöntekijän käyttöön karttuvalla kokonaisvaltaisella tiedolla ohjaamisena. Prosessinjohtajuuspuheessa korostuu sosiaalityöntekijällä oleva mahdollisuus muodostaa kokonaisvaltainen ymmärrys lapsen ja perheen tilanteesta ja siihen soveltuvista tukitoimista.

Sosiaalityöntekijöiden prosessin johtajuutta käsittelevä puhe sisältää jännitteen sosiaalityöntekijän ja asiakkaiden suoran kohtaamisen ja muiden työskentelyssä mukana olevien ammattilaisten kautta vastaanotetun tiedon välillä. Muiden yhteistyöverkoston kuuluvien ammattilaisten tuottamaa tietoa tarvitaan täydentämään sosiaalityöntekijä–asiakassuhteessa syntynyttä tietoa. Tämä ei silti vähennä sosiaalityöntekijän keskeistä roolia prosessin johtajana ja tiedon kokoajana. Muiden työskentelyssä mukana olevien omaama tieto ja sen perusteella tehdyt tulkinnat näyttäytyvät sosiaalityöntekijän kokonaisvaltaiseen tietoon nähden kapea-alaisina.

Kokonaisvaltaisen tiedon haltijan roolissa sosiaalityöntekijät kuvaavat toimivansa tiedon ja ymmärryksen välittäjinä muille työskentelyyn osallistuville. Esimerkiksi usean eri toimijan keskinäisissä kohtaamisissa sosiaalityöntekijät saattavat tukea asiakkaan ja muiden toimijoiden välistä vuorovaikutusta ja viestintää. Tietoa välitetään toimijalta toiselle erilaisten kohtaamisen lisäksi asiakastietojärjestelmään taltioidun

asiakassuunnitelman avulla. Sosiaalityöntekijät puhuvat vastuustaan tehdä valintaa siitä, mitä ja kuinka kattavasti lapsen tilanteesta kirjataan asiakassuunnitelmaan. Asiakassuunnitelmaan kohdistuva kriittinen pohdinta ja rakenteisemman kirjaamisen tavan kehittämisen tarpeellisuus nousee tässäkin yhteydessä esiin.

Sosiaalityöntekijöiden on pystyttävä hahmottamaan tilanteesta työskentelyn edetessä esiin tullutta uutta tietoa tarvittaessa nopeasti ja liittämään se osaksi kokonaiskuvaa. Tällöin he kuvaavat hyödyntävänsä ensisijaisesti työkokemuksen myötä syntynyttä intuitiotaan. Kokemuksen kautta muodostunut tuntuma auttaa johtamaan prosessia jäsentyneesti.

Prosessinjohtajuuspuheessa suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen jännitteinä nousevat esiin myös kokonaisvaltaisen ja tarkan tiedon sekä lopulta vaillinaiseksi ja pinta-puoliseksi jäävän ymmärryksen välinen jännite. Tulkintani mukaan kokonaisvaltaisesti ja tarkasti tietäminen korostuu sosiaalityöntekijöiden puheessa kahdesta syystä. Ensinnäkin sen sen vuoksi, että sosiaalityöntekijät kokevat, että riittävän kokonaisvaltaiseen tietämiseen on arjen työssä olevan aika ajoin mahdollista yltää. Toisaalta puhe kokonaisvaltaisesti ja tarkasti tietämisestä saattaa korostua, koska sitä odotetaan sosiaalityöntekijöiltä lapsen asiasta ja suojelusta vastaavina viranomaisina. Tätä tulkintaa tukee maininnat kokonaisvaltaisesti ja tarkasti tietämisen haasteista. Lapsen ja perheen tilanteesta tarkasti ja kattavasti tietämiseen yltäminen koetaan vahvaa interventiovaltaa käyttävän viranomaisen positiosta käsin haasteellisena.

Puheeseen tarkasti ja laajasti sekä epävarmasti ja suppeasti tietämisen välisestä jännitteestä niveltyy ennakkoon tietämisen ja kokeilemisen kautta jälkikäteen tietämisen välinen jännite. Sosiaalityöntekijät puhuvat työskentelyn ja tukitoimien kokeilemisen myötä rakentuvasta ymmärryksestään ja korostavat, ettei heillä ole käytössään ”kristallipalloa”. Tulkitsen, että mainintojen taustalla on sosiaalityöntekijöiden kokemaa painetta siitä, että heiltä lapsen suojelusta vastuussa olevina viranomaisina odotetaan paitsi tarkasti ja laajasti myös mielellään ennakoiden ja varmasti tietämistä.

Prosessin johtajan tiedollista asemaa kuvaavaan puheeseen sisältyvät jännitteiset ulottuvuudet syventävät aineistosta löytämäni yhteyttä teknis-rationaalisen ja reflektiivisen orientaation käsitteisiin. Sosiaalityöntekijät korostavat reflektiivisen työotteen merkityksellisyyttä puhumalla lasten ja perheiden sotkuisten ja kompleksisten tilanteiden kattavan, perinpohjaisen selvittelyn haasteellisuudesta sekä intuition käyttämisen tarpeellisuudesta.

Sosiaalityöntekijöiden puheessa on läsnä tietoisuus tietämisen rajoista viranomaisvaltaa omaavan lastensuojelun institutionaalisesti painottuneessa kontekstissa. Reflektiivisyyden korostamisen lisäksi tiedonmuodostusta jäsenetään Juhilan (2006) käsitteellistämään tapaan käytännöllismoraalisena toimintana, jossa ei ole mahdollista saavuttaa objektiivista ja tilanteita tarkasti ennustavaa tietoa.

5.1.3 Nuoret ja vanhemmat suhteiden ja tiedonmuodostuksen osapuolena

Sosiaalityöntekijöiden puheessa keskeiseksi suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen toteutumista välittäväksi tekijäksi nousee luottamuksellinen suhde nuoriin ja asiakasvanhempiin. Suhteet nuoriin syntyvät luontevasti. Mainintoja jännitteistä tai estävistä tekijöistä ei aineistosta löydy. Nuoriin tutustuminen edellyttää sosiaalityöntekijöiltä aitoa ja johdonmukaista sitoutumista nuoren kanssa työskentelyyn. Lupauksista on pidettävä kiinni ja osoitettava nuorelle konkreettisesti, että sosiaalityöntekijän tarkoitus on olla hänen tukenaan. Nuorten osallistumista tiedon tuottamiseen ja tulkitsemiseen tuodaan korostuneesti ja koko aineistossa yhtenevästi esiin. Nuorten osallistuminen suhdeperustaiseen tiedonmuodostukseen kietoutuu sosiaalityöntekijöiden kokemukseen siitä, että yhteisen pohdinnan kautta sosiaalityöntekijän on mahdollista auttaa nuorta.

Puheessa vanhemmista suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen osapuolina on vahvasti läsnä epäluottamuksen ja luottamuksen välinen jännite. Vanhempien epäluottamus, lastensuojeluun kohdistamat pelot, avoimesta vuoropuhelusta vetäytyminen tai suorainen epärehellisyys merkitsevät vanhempien asemaa portinvartijana lasta ja perheen tilannetta koskevan tiedon äärelle pääsemisessä. Vanhempien kanssa pyritään pääsemään vastavuoroiseen tiedonmuodostuksen asetelmaan ja aineistossa kuvataankin elävästi sitä, millaisin erilaisin keinoin siihen pyritään. Tämä edellyttää sosiaalityöntekijöiltä paljon aikaa, vaivannäköä ja sosiaalityöntekijän omaa sitoutumista ilmentäviä tekoja.

Konkreettisina luottamusta rakentavina mahdollisuuksina tulevat esiin perheen kokemat kriisit salaisuuksien murtumisen ”herkkinä kohtina”. Sosiaalityöntekijät panostavat kriisivaiheisiin, mutta työn painottuminen kriisiytyneiden tilanteiden selvittelyyn korostuu myös suuren asiakasmäärän vuoksi. Työskentelyssä edetään usein salaisuuksien murtumisesta kohti avoimempaa yhteistä pohdintaa ja tavoitteellisempaa työskentelyä. Myös vaikeiden asioiden rohkea ja samalla hienovarainen puheeksi ottaminen on sosiaalityöntekijöiden tietoisesti käyttämä keino luottamuksen rakentamiseksi. Tutkimukseni tulokset tukevat aikaisempien tutkimusten tuloksia, joiden mukaan sosiaalityöntekijät tasapainottelevat kontrollin ja tuen jännitteessä eritoten suhteessa vanhempiin (Keddel 2011; Laitinen & Väyrynen 2011).

Sosiaalityöntekijät puhuvat suhteen rakentamisen ponnistelujen lisäksi tilanteista, joissa luottamusta ei synny monista yrityksistä huolimatta. Tällöin ajaututaan tilanteen seurantaan ja suhteessa painottuu väistämättä kontrolloiva elementti. Huolestuttavana ja ristiriitaisena tilanteena kuvataan pitkittynyttä tilanteen seuranta, jonka seurauksena vanhemman jo muutoinkin hauras jaksaminen on koetuksella.

Taustalla on myös sosiaalityöntekijän prosessinjohtajan asemaan kietoutuva jännite palveluohjauksellisen ja suhdeperustaisen työskentelyn mahdollisuuksista. Sosiaalityöntekijöiden ristiriitaisia tunteita herättävänä tehtävänä on toisaalta pyrkiä luottamukselliseen suhteeseen ja toisaalta saatella asiakkaita muiden ammattilaisten tarjoaman avun piiriin. Esimerkiksi huonosti voivien nuorten tilanteessa sosiaalityöntekijä saattaa joutua tasapainottelemaan jatkumollisen ja nuoreen sitoutuvan työotteen sekä muunlaisen tuen pariin ohjaamisen välillä. Sosiaalityöntekijän punnittavana on nuoren kyky kestää toistuvaa uusiin ihmisiin kiinnittymistä ja luopumista.

Jännitteet ovat sidoksissa avoimen ja suljetun asiantuntijuuden toteutumisen mahdollisuuksiin lastensuojelun institutionaalisesti painottuneessa kontekstissa. Kuten Juhila (2006) on maininnut, tasavertainen ja asiakkaan omaa tietoa hyödyntävä tiedonmuodostuksen asetelma ei ole työntekijä–asiakassuhteessa välttämättä mahdollinen, vaikka sosiaalityöntekijä pyrkisikin siihen tietoisesti. Jos luottamuksellista suhdetta ei synny, ei vanhempi ole valmis jakamaan sosiaalityöntekijän kanssa omaa näkemystään. Ja vastaavasti sosiaalityöntekijän voi tällaisessa työskentelysuhteessa olla vaikea luottaa vanhemman kertomaan. Jos palveluohjauksellinen työote korostuu esimerkiksi suuren asiakasmäärän vuoksi, se saattaa oleellisesti heikentää sosiaalityöntekijän mahdollisuuksia vaikuttaa luottamuksen syntymiseen. Tällöin lapsen suojelutehtävää vastuussa olevan sosiaalityöntekijän voi olla tarpeen orientoitua tiedon keruuseen tilannetta seuraamalla ja tulkintojen tekoon sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta korostavalla tavalla.

5.1.4 Lapset suhteiden ja tiedonmuodostuksen osapuolena

Luottamuksen merkitys on keskeinen myös sosiaalityöntekijöiden puheessa lapsista suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen osapuolena. Luottamuksen rakentuminen lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä vaatii sosiaalityöntekijältä erityistä panostusta tutustumiseen. Lasta on tavattava usein, jotta työntekijän kasvot ja nimi sekä tapaamisten merkitys alkavat asettua lapsen mieleen.

Keskeinen eroavaisuus nuorten ja vanhempien asemaan verrattuna on, ettei sosiaalityöntekijöiden näkemys työskentelysuhteen luomisen tärkeydestä ja lasten tiedon merkityksellisyydestä ole yksiselitteinen. Pohdinta lapsista suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen osapuolena on moniulotteisempaa.

Lasten tapaamisten merkitystä jäsenetään kahdesta keskenään jännitteisestä näkökulmasta. Yhtäältä lapsen tapaamiset merkityksellistyvät nimenomaisesti mahdollisuutena vastaanottaa lapsen kertomaa tietoa hänen omasta ja perheen tilanteesta. Näissä kuvauksissa korostetaan, että lapsen on saatava kertoa käsityksistään mieluiten spontaanisti ja omilla ehdoillaan. Lapsen tiedon merkitys nähdään tärkeänä, mutta

sosiaalityöntekijöiden liian niukoiksi arvioidut mahdollisuudet käyttää aikaa lasten kohtaamisiin tulevat esiin tällaista työtettä estävänä tekijänä. Sosiaalityöntekijöiden turhautunut ja syyllistymisen tunteitakin herättävä kysymys on, miksi ryhtyä tapamaan lapsia, koska työskentelyssä lapsen kanssa ei kuitenkaan ole mahdollista edetä pintaa syvemmälle?

Toisaalta aineistossa on myös pohdintaa, jonka mukaan sosiaalityöntekijän suora lasten kanssa työskentely voi vahvistaa lapsen toimijuutta. Tällöin tiedon saaminen on kohtaamisissa mahdollista, mutta ei ensisijaista. Näissä kuvauksissa sosiaalityöntekijän toiminnassa korostuu esimerkiksi haastattelutaidon sijaan luonteva lapsesta välittäminen ja myönteisen palautteen antaminen.

Sosiaalityöntekijöiden puheessa on läsnä epävarmuus eri ikäisten lasten työskentelyyn mukaan ottamisesta ja lasten tiedon kuulemisen konkreettisista keinoista. Lasten tapaamisten yhtydessä on tarpeen ottaa tietoisesti huomioon lastensuojelussa käsiteltävien asioiden haavoittavuus. Sosiaalityöntekijöitä mietityttää lasten kanssa työskentelyn taitojen riittävyys ja se, miten vaikeita asioita on mahdollista käydä läpi lasten kanssa.

Oman osaamisen riittävyttä kyseenalaistetaan etenkin, kun puheessa painottuu lasten kohtaamisten yhteys suhdeperustaiseen tiedonmuodostukseen. Tämän seurauksena sosiaalityöntekijät kuvaavat punnitsevansa, onko sosiaalityöntekijä vai joku muu lapselle tutumpi ammattilainen oikea henkilö huolehtimaan lapsen osallistumisen mahdollisuudesta. Lapsista puhuttaessa tulee siten korostuneesti esille jo aiemmin esillä ollut jännite suorassa kohtaamisessa ja välillisesti muiden ammattilaisten kertoman kautta saadun tiedon välillä. Toisin kuin Tulensalon ja Muukkosen (2016) aineistossa, vallitsevampi on näkemys, jonka mukaan lasta ei tulisi rasittaa taitamattomasti toteutetuilla ja usein vaihtuvien ammattilaisten kohtaamisilla.

Myös lasten ja vanhempien näkökulman välissä tasapainotteleminen nähdään tärkeänä. Tämä mielletään keskeisenä onnistuneen lastensuojelun työskentelyn elementtinä. Vanhempien rooli portinvartijana etenkin pienempien lasten osallistumiseen on esillä. Portinvartijuus ilmenee kahdella tavalla. Vanhemmat saattavat ihan konkreettisesti estää sosiaalityöntekijää tapaamasta lasta. Tai vanhempien epäluottamuksen takia sosiaalityöntekijän muutoinkin niukka aikaresurssi kuluu toistuvissa yrityksissä päästä yhteistyöhön vanhemman kanssa. Sosiaalityöntekijöiden mielestä lapsi jää tällaisessa tilanteessa herkästi sivuraiteelle. Näitä tilanteita kuvatessaan sosiaalityöntekijät puhuvat syyllisyyden tunteistaan, joita lasten ja vanhempien huomioimisen välillä tasapainottelu heissä herättää.

Sosiaalityöntekijöiden tapa jäsentää lasten asemaa suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen osapuolena tukee aikaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa jo tunnistettuja, hyvin moniulotteisella tavalla jännitteisiä näkökulmia. Pohdinnat lasten osallistumisen

merkityksellisyydestä ja konkreettisista osallistumisen toteutumisen tavoista asettuvat osallistumisen ja suojelun väliseen jännitteeseen (Vis ym. 2012).

Osallistuminen nähdään itseisarvona ja sen toteutumisen tärkeyttä korostetaan. Lasten osallistumiseen esitetään vaihtoehtoisia ratkaisuja. Lapsen osallistuminen tiedonmuodostukseen voi toteutua sosiaalityöntekijän ja lapsen tai jonkun muun lasta tuntevan ammattilaisen ja lapsen suoran kohtaamisen kautta. Esimerkiksi kohtaamisissa havaintoja tekemällä hankittu tieto ja lapsen itsensä työntekijälle kertoma tieto nähdään yhtä tärkeänä riippumatta siitä, onko se saatu suorassa työskentelyssä lapsen kanssa vai välillisesti toisen ammattilaisen kautta. Lasten tiedonmuodostukseen osallistumista turvaavia ratkaisuvaihtoehtoja punnitaan suhteessa omaan lasten kanssa työskentelyn osaamiseen, käsiteltävien asioiden luonteeseen, lasten yksilöllisiin ominaisuuksiin ja vanhempien suhtautumiseen. Punninnan taustalla näyttäytyy halu toimia lapsen edun mukaisesti ja suojellen lasta haavoittavilta kohtaamisilta.

Sosiaalityöntekijöiden puheesta on tunnistettavissa myös Hurtigin (2006) käsitteellistämät juridis–muodollinen ja arvioiva sekä osallistava orientaatio. Lasten kohtaamisten tärkeyttä jäsennetään molempien orientaatioiden mukaisesti. Aineistossa juridis–muodollista ja arvioivaa orientaatiota edustavat maininnat ovat vahvemmin esillä. Näissä maininnoissa lasten kohtaamiset merkityksellistyvät nimenomaisesti mahdollisuutena saada tietoa lapselta tai lapsesta. Lähempänä osallistavaa orientaatiota on aineistossa esiin tuotu näkökulma, jonka mukaan lapsen mahdollisuus saada sosiaalityöntekijän kohtaamisesta itselleen suoraa tukea on itsessään merkityksellistä riippumatta kohtaamisen kautta muodostuneesta tiedosta.

5.1.5 Yksin vai yhdessä tehdyt tulkinnat

Tulkintojen tekemistä käsittelevässä puheessa keskiöön nousee jännite yksin ja jaetusti muiden ammattilaisten kanssa tehtävän tulkinnan välillä. Asiakkaisiin henkilökohtaisesti tutustuminen on merkityksellistä kompleksisten tilanteiden tulkitsemisessa. Tutustuminen ja vuorovaikutustilanteissa tehdyt havainnot mahdollistavat oman itsenäisen tulkinnan tekemisen. Asiakkuuden siirtyessä sosiaalityöntekijältä toiselle saatetaan ilmetä, että tutustumiseen pohjautuva suhdeperustainen tulkinta tilanteesta ei ole samanlainen kollegoiden kesken. Oman tiimin, työparin tai esimiehen tarjoama tuki tulkintojen reflektiiviseen punnintaan näyttää merkityksellisenä ja melko systemaattisesti toteutettavana työkäytäntönä.

Muiden lapsen asiassa mukana työskentelevien ammattilaisten kanssa tehtävästä tulkinnasta tuodaan haastattelupuheessa esiin useita vaihtoehtoisia näkökulmia. Yhtäältä nähdään, että muiden ammattilaisten ei ole tarpeenkaan olla osallinen lopullisen ja kokoavan tulkinnan tekemisessä. Tällöin muiden tehtävä on tuoda sosiaalityöntekijän

tietoon omassa työskentelyssä karttunut tieto ja sosiaalityöntekijän tehtävänä on punnita sen merkitystä lapsen edun ja suojelun tarpeen näkökulmasta.

Toisaalta tuodaan esiin tilanteita, joissa muilta ammattilaisilta nimenomaisesti tarvittaisiin selkeää kannanottoa. Sosiaalityöntekijät kritisoivat sitä, ettei kannanoton saaminen toteudu luotettavasti. Vaikka laki oikeuttaa saamaan muilta ammattilaisilta asiantuntijatukea, saattaa yksittäinen ammattilainen vetäytyä tuen antamisesta. Käytännössä tämä näkyy joko selkeänä kieltäytymisenä tai siten, että asiat kirjataan pyydettyihin lausuntoihin ympärilyöreästi, selkeän näkemyksen esiin tuomista vältellen.

Sosiaalityöntekijät puhuvat myös ristiriitaisuuksista muiden ammattilaisten esiin tuomien ja sosiaalityöntekijöiden tilanteesta tekemien tulkintojen välillä. Ristiriitoja aiheuttavia tekijöitä ovat muiden ammattilaisten näkökulman kapea-alaisuus ja sosiaalityöntekijöiden mielestä perusteettomat lastensuojelun vastuisiin tai auttamisen mahdollisuuksiin liittyvät odotukset. Ristiriitoja ilmenee myös tilanteissa, joissa perheen eri jäsenillä on samaan aikaan asiakkuuksia eri palveluissa. Yhteistyötä leimaa koordinaation ja vuoropuhelun puute. Rinnakkaisissa ja ristikkäisissä suhteissa syntyy jopa toisilleen vastakkaisia tulkintoja tilanteeseen sopivista ratkaisuista. Tällaisessa tilanteessa sosiaalityöntekijän tehtävänä on muodostaa kokonaiskuvaa.

Erityisen selkeästi muiden kanssa jaetun tulkinnan tekemistä työkäytännönä edustavat maininnat, joissa tuodaan esiin asiakkaiden, muiden ammattilaisten ja sosiaalityöntekijöiden keskinäisessä dialogissa tehtyjä tulkintoja. Tällaiset vastavuoroista pohdintaa sisältävät dialogit nähdään erityisen onnistuneina asiakastyön tilanteina. Vastavuoroista tietojen vaihtoa ja punnintaa sisältävät yhteistyön asetelmat toteutuvat sosiaalityöntekijöiden mukaan pisteittäin ja vaihtuvien tilannesidonnaisten tekijöiden varassa.

Sosiaalityöntekijöiden kuvailema, kokonaisvaltaiseen ymmärrykseen perustuva prosessin johtajuus ja kysymys jaetun tulkinnan tekemisestä kytkeytyy kiinnostavasti keskusteluun kollektiivisen tiedonluomisen (Hakkarainen ym. 2012) mahdollisuuksista tietointensiivisessä asiantuntijatyössä, jollaiseksi luen myös lastensuojelun sosiaalityön. Kollektiivisen tiedonluomisen mahdollisuuksia koskeva pohdinta voi tarkoittaa esimerkiksi sosiaalityöntekijäkeskeisen tietämisen tavan problematisoimista. Tällöin voisi olla perusteltua kysyä, onko lapsen asiasta vastaavan sosiaalityöntekijän lähtökohtaisesti oltava se, jonka vastuulle kokonaisvaltainen tietämys ja ymmärrys väistämättä ja viimekädessä kasautuu? Vai voisiko kokonaisvaltaisen ymmärryksen muotoutumista olla perusteltua jakaa vahvemmin muiden työskentelyyn osallistuvien, niin ammattilaisten kuin asiakkaiden kanssa?

5.1.6 Toimintaympäristön ja suhdeperustaisen tietämisen tavan väliset jännitteet

Aineisto on temaattisesti kaksijakoinen. Edellä olen käsitellyt kokoavasti sosiaalityöntekijöiden tapaa jäsentää suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen paikantumista osaksi työskentelyä ja eri toimijoiden asemia suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen osapuolina. Vastinparina niille ovat kuvaukset suhdeperustaista tietämisen tapaa estävistä tai sen toteutumisen mahdollisuuksia kaventavista tekijöistä. Tällaisia tekijöitä ovat sekä lastensuojelutyön yleiset yhteiskunnalliset ja rakenteelliset että paikallisemmat, organisatoriset ratkaisut.

Ensinnäkin esillä on yleisestikin tiedossa oleva lastensuojelun sosiaalityön työkuormitus ja käytettävissä olevien resurssien niukkuus. Työkuormituksen seurauksena työ painottuu ”tulipalojen sammuttamiseen”. Vahvimmin tämä kaventaa sosiaalityöntekijöiden mielestä lasten kanssa työskentelyn mahdollisuuksia.

Esillä ovat myös sosiaalityöntekijöiden kokemukset palveluiden saatavuuden ongelmista. Tästä syystä sosiaalityön keskeisenä osa-alueena nähdään asiakkaiden palveluun ohjaus. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on puolustaa kaikkein haavoittuvimmassa tilanteessa olevien lasten ja perheiden oikeutta saada tarvitsemiaan palveluita.

Tällaista ”casemanagerin” roolia painottavaa orientaatiota haastaa huoli siitä, että palveluohjauksellinen työtehtävä korostuu liikaa. Palveluohjauksellinen ja kokonaisuutta koordinoiva työ on alkanut hallita työnkuvaa suhdeperustaisen asiakastyön toteutumisen kustannuksella. Sosiaalityöntekijät havainnollistavat, että tämän seurauksena suhdeperustainen tietäminen on alkanut valua palveluihin ja sosiaalityöntekijät ovat alkaneet kokea etäännyvänsä asiakkaista. Sosiaalityöntekijät pohtivat tällaisen suuntauksen ja päätöksen tekemisen välistä ristiriitaa. Ongelmallisena nähdään, että koordinoivan roolin korostumisen myötä sosiaalityöntekijän on enenevässä määrin pitänyt alkaa kantaa vastuuta päätöksistä, jotka perustuvat muilta toimijoilta välillisesti vastaanotettuun tietoon.

Yleisten rakenteellisten tekijöiden lisäksi suhdeperustaista tiedonmuodostusta estävät tekijät paikantuvat organisaatiossa tehtyihin työnjaon ratkaisuihin. Yleiset tekijät ja organisatoriset ratkaisut ovat sosiaalityöntekijöiden puheessa limittäisiä. Organisaatiossa tehdyt ratkaisut ovat sosiaalityöntekijöiden puheen perusteella tarkasteltuna vahvistaneet yleisten suhdeperustaista työorientaatiota kaventavien tekijöiden vaikutusta.

Aineistossa kuvataan yleisten ja organisatoristen tekijöiden yhteisvaikutuksia suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen näkökulmasta. Suhdeperustaista työtettä kaventavia organisaatiossa tehtyjä ratkaisuja ovat sosiaalityön ja perhetyön sekä lastensuojelutarpeen selvittämisen ja suunnitelmallisen sosiaalityön eriyttäminen erillisiin yksiköihin.

Perhetyön eriytyminen näkyy palveluun ohjaamisen muuttumisena. Aikaisempi vuorovaikutteinen, sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijöiden kesken käyty palvelun tarpeen pohdinta on korvautunut ”tilaaja–tuottaja–mallisella” käytännöllä. Osa sosiaalityöntekijöistä kuvaa kokeneensa perhetyöntekijöiden roolin ennen muutosta melko kollegiaalisena. Perhetyöntekijät olivat olleet osa samaa tiimiä ja olivat saattaneet osallistua sosiaalityöntekijöiden rinnalla yhteiseen reflektiiviseen pohdintaan. Nyt vuorovaikutus on siirtynyt ”oven pieliin”. Tämä on merkinnyt sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijöiden reflektiivisen pohdinnan ohenemista.

Pilkottu työprosessi ja palveluohjaukseen painottuva työnkuva asettuu vahvaan jännitteeseen suhdeperustaisen työkäytännön kanssa. Sosiaalityöntekijöiden tuottamissa jäsenyksissä avohuollon sosiaalityön kivijalka on asiakkaisiin tutustuminen. Eriytynyt työnjako saattaa hankaloittaa sitä, koska sen seurauksena lapset ja vanhemmat joutuvat totuttautumaan tiheästi vaihtuviin ammattilaisiin. Sosiaalityön prosessin pilkkominen merkitsee jo muutoinkin epäluottamukselle alttiiden työskentelysuhteiden katkeamisia.

Vahvimmillaan sosiaalityöntekijät kuvaavat, että asiakkuuden siirtyminen yksiköstä toiseen johtaa lapsen asiasta vastaavan sosiaalityöntekijän jäämiseen työskentelyssä ”tyhjän päälle” ja ”täysin ulos”. Tällaisia kokemuksia tuodaan esiin esimerkiksi kerrottaessa tilanteista, joissa lapsen suojelun tarpeeseen on otettava nopeasti kantaa jo asiakkuuden siirtyessä lastensuojelutarpeen selvityksestä avohuollon sosiaalityöhön. Lapsen asiasta vastaavalta sosiaalityöntekijältä odotetaan ripeitä ratkaisuja. Niihin on kyettävä huolimatta siitä, että hänellä ei ole ollut mahdollisuutta tutustua asiakkaaseen ja muodostaa yhteistä käsitystä tilanteesta. Sosiaalityöntekijä tekee tällöin lapsen elämään vahvasti vaikuttavat päätökset tukeutumalla esimerkiksi selvityksestä vastanneen ja vastaanottoyksikössä työskentelevien työntekijöiden tuottamaan tietoon ja arvioon.

Aineisto sisältää mielestäni kiinnostavan poikkeuksen toimintaympäristön suhdeperustaista tiedonmuodostusta kaventavien vaikutusten esiin tuomisesta. Uudistuneessa työnjaossa lastensuojelutarpeen selvittäminen ja suunnitelmallinen avohuollon sosiaalityö oli jaettu erillisiin toimintayksiköihin. Ajallisesti lähempänä ja kauempana organisaatiomuutosta toteutuneissa haastatteluissa siirtymävaiheen työskentelyä käsittelevissä pohdinnoissa on tunnistattavissa painopiste-eroja. Haastattelut toteutettiin keskimäärin noin kuuden kuukauden välein.

Ajallisesti lähempänä uudistusta aineistossa esiintyvät maininnat ovat huomattavan kriittisiä. Niissä toistuu suhdeperustaisesta tiedonmuodostuksen prosessista ulos jääminen, katkoksellisuus ja huoli suojelutyössä tärkeän kokonaisvaltaisen ja jatkumollisen tiedon muodostumisen edellytyksistä.

Myöhemmin toteutuneissa haastatteluissa toimintaympäristön vaikutuksia tuodaan esiin myös positiivisessa valossa. Myönteisissä maininnoissa mahdollisuus rajata työtehtäviä aiempaa kapea-alaisemmin nähdään tilaisuutena aloittaa työskentelyprosessi lapsen ja perheen kanssa ”puhtaalta pöydältä”. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että avohuollon sosiaalityössä ei ole tarpeen ottaa vastuuta lastensuojeluasiakkuuteen johtaneen päätöksen tekemisestä. Vapautuminen lastensuojelun asiakkuuden perustelemisesta nähdään mahdollisuutena. Se merkitsee, ettei päätöksen tekoon liittyvää valankäytön mukanaan tuoma ”painolasti” välttämättä siirry uuden sosiaalityöntekijän ja asiakkaan väliseen suhteeseen.

Aineiston perusteella ei ole mahdollista arvioida, mitä positiivisten mainintojen taustalla olevat tekijät tarkkaan ottaen ovat. Käsityksissä ilmenevät erot kuitenkin herättävät pohtimaan mahdollisia selityksiä. Onko positiivisten mainintojen taustalla se, että on jo ehditty löytää toimivia ratkaisuja, joiden avulla työntekijävaihdoksen aikaansaama suhdeperustaisen tietämisen katkoksellisuutta on voitu vähentää tai jopa kokonaan estää? Vai ovatko sosiaalityöntekijät lähteneet mukautumaan muutokseen muovaamalla käsitystään suhdeperustaisesta tietämisen tavasta?

Tämän aineiston perusteella on liian rohkeaa tehdä pitkälle menevää tulkintaa käytäntöjen muovautumisesta organisaatioissa tehtyjen ratkaisujen seurauksena. Mielestäni tämä alustavakin havainto on silti huomion arvoinen. Sosiaalityöntekijöiden näkökulmien mahdollinen muuttuminen organisaatiouudistuksen seurauksena saa tukea aiemmasta tutkimuksesta, jossa on tuotu esiin sosiaalityön käytäntöjen vähittäistä muokautumista hallinnollisista intresseistä käsin tehtyihin ratkaisuihin (esim. Parton 2008; Saario 2014; Niiranen 2002, 75–77; Juhila 2009). Tässä kysymyksessä on mielestäni yhteys hallinnollisten tiedon tarpeiden ja suhdeperustaisen tiedon jännitteeseen. Työtä pilkkovia ratkaisuja oli tehty paitsi vaativan työn sisällöllisen hallinnan tunteen lisäämiseksi, myös hallinnollisen seurantatiedon keruun tarpeista käsin. Pienempiin osakokonaisuuksiin pilkottujen yksiköiden työn tuloksellisuuden seuranta ja seurantatietoa hyödyntävä johtaminen on helpommin hallittavaa kuin esimerkiksi alueellisesti rajatun, mutta laajasti palveluita järjestävän yksikön.

5.2 Ajatuksia käytäntöjen kehittämistä ja jatkotutkimuksesta

Toimiva lastensuojelu –raportin (2013) eräs keskeisistä suosituksista on lastensuojelun arviointikäytäntöjen kehittäminen aikaisempaa strukturoidumpaan ja tutkimusperustaisempaan suuntaan. Tiedonmuodostus- ja arviointikäytäntöjen kehittämisessä onkin edetty raportin julkaisemisen jälkeen. Tavoitetta on edistetty muun muassa koostamalla tutkimusperusteluita ja kehittämishankkeista kertynyttä tietoa sekä esittämällä kehittämistyötä linjaavia sisällöllisiä suosituksia (Petrelus ym. 2016). Tutki-

mustietoon pohjautuvien suositusten pohjalta kehittämistä on viety eteenpäin osana LAPE-muutosohjelmaa (Tulensalo ym. 2017).

Kehittämistyötä ohjaava keskeinen oletus on, että Toimiva lastensuojelu – raportissa peräänkuulutettu, nykyistä tarkempi ja laadukkaampi arviointi lastensuojelun asiakkuuden eri vaiheissa edellyttää panostusta sekä strukturoitujen työvälaineiden että monitoimijaisen yhteistyön tutkimusperustaiseen kehittämiseen. Lapsen ja perheen tilanteen ja tuen tarpeiden arvioinnissa monitoimijainen yhteistyö tarkoittaa lasten, nuorten ja vanhempien oman tiedon ja ammattilaisten asiantuntijatiedon yhdistämistä.

Kehittämisen punainen lanka on käsitys aikaisempaa *kokonaisvaltaisempien ja jatkumollisempien* arviointikäytäntöjen kehittämisen tarpeellisuudesta. Kokonaisvaltaisuus merkitsee sekä kunkin ammattilaisen kykyä tarkastella lapsen tilannetta ja tuen tarpeita riittävän laaja-alaisesti että eri ammattilaisten yhteistoiminnallisia tietämisen taitoja. Jatkumollisuus puolestaan viittaa siihen, että kulloinkin perheeseen tutustuvat ammattilaiset osaavat rakentaa arvioitaan jo aikaisemmin tilanteesta kertyneen ymmärryksen varaan ja siirtää oman tietonsa tarvittaessa uusille työskentelyyn liittyville toimijoille.

Tähtäimessä on irtautuminen kapea-alaisesta, katkonaisesta ja päällekkäisestä tiedon keruun ja arvioiden tekemisen tavasta. Monitoimijaisempi ja jatkumollisempi tiedonmuodostuksen käytäntö edesauttaisi palvelujärjestelmän kehittämisen ponnisteluita, joissa pyritään luopumaan palvelujärjestelmään pesiytyneestä ”poislähtämisen” ja ”siiloissa” työskentelyn kulttuurista. Kehittämisen ajurina on paitsi tutkimustieto, myös palveluita käyttäviltä perheiltä saatu palaute. (Petrelius ym. 2016.) Oman havaintoni mukaan lasten, nuorten ja vanhempien kokemus on ollut pahimmillaan se, että ”luukulta” toiselle pompotteleva palvelujärjestelmä pikemminkin vie kuin vahvistaa voimavaroja ja toimijuutta. LAPE-muutosohjelmaan sisältyvässä arviointimallinuksessa ehdotetaan, että arviointimallin tulee sopia laajasti lasten ja perheiden parissa toimivien ammattilaisten sekä lasten ja perheiden yhteisesti käytettäväksi (Tulensalo ym. 2017).

Lastensuojelun monitoimijaisen käytäntöjen lisäksi LAPE-muutosohjelmassa panostetaan lastensuojelun sosiaalityön kehittämiseen kokeilemalla ja tutkimalla systeemistä lastensuojelun toimintamallia. Systeemisen lastensuojelun toimintamallin kehittämisessä on tavoitteena sosiaalityön vahvistaminen kohtaavana, suhdeperustaisena työnä. Tavoite pohjautuu havaintoihin, joiden mukaan lastensuojelun sosiaalityössä painottuu nykyisin byrokraattinen prosessin ohjailutyö. Sosiaalityön merkityksen lapsia ja perheitä auttavana asiakastyönä nähdään olevan kaventumassa. Tähän haetaan muutosta panostamalla systeemisyteen sekä yksittäisten lasten ja perheiden kanssa työskentelyssä että laajemmin palvelujärjestelmän kokonaisuudessa. Systeemiseen orientaatioon sitoutuminen merkitsee koko palvelujärjestelmän hahmottamista yhtenä

lasta ja perhettä tukevana systeeminä. Systeemisen ajattelun avulla pyritään siten suhdeperustaisen lastensuojelun sosiaalityön vahvistamisen lisäksi myös peruspalveluiden ja matalalla kynnyksellä auttamisen vahvistamiseen. (Fagerström 2016; Lahtinen, Männistö & Raivio 2017.)

Seuraavaksi käyn läpi tutkimukseni tuloksia tiedonmuodostuksen kokonaisvaltaisuuden ja jatkumollisuuden näkökulmasta. Lisäksi tarkastelen suhdeperustaisuuden suhdetta monitoimijaisen käytäntöjen kehittämiseen tämän tutkimuksen tulosten valossa. Lopuksi pohdin, millaisia tutkimusasetelmia tarvittaisiin, jotta voitaisiin löytää keinoja monitoimijaisuuden ja suhdeperustaisuuden välisen jännitteen tasapainottamiseen ja tiedonmuodostuskäytäntöjen kestäväan kehittämiseen.

5.2.1 Tietämisen kokonaisvaltaisuus

Pidän LAPE-muutosohjelman kehittämistavoitteita perusteltuina. Lastensuojelun avohuollon sosiaalityön tulisi olla viimesijainen ja mieluusti mahdollisimman lyhytkestoisesti tarpeellinen turvaverkko erityistä tukea tarvitseville lapsille. Mielestäni viimesijaisuus ja lyhytkestoisuus merkitsee väistämättä sitä, että myös muissa lapsen ja perheen käyttämissä palveluissa on otettava vastuuta kokonaisvaltaisesta lapsen ja perheen tilanteesta tietämisestä ennen asiakkuutta, sen aikana ja asiakkuuden päättyessä.

Omassa tutkimuksessani tarkasteltavana on tiedonmuodostus lastensuojelun avohuollon asiakkuuden aikana. Sosiaalityöntekijöiden prosessinjohtajana toimimista käsittelevässä puheessa on pääasiallisesti kuultavissa kokemus hallinnan tunteesta silloinkin, kun esillä ovat muiden ammattilaisten vetäytyminen suunnitelman mukaisesta työskentelystä tai muut monialaisen yhteistyön jännitteet. Tästä huolimatta huomaan pohitivani yhden työntekijän vastuulle melko korostuneesti jäävän tietämisen yhteyttä lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden kuormittuneisuuteen. Julkisuudessaakin paljon esillä olleen kuormituksen keskeisin syy on ilman muuta monin paikoin kohtuuttomankin suuret asiakasmäärät. Mutta voisiko kuormituksen tunnetta asiakasmäärien vähentämisen lisäksi helpottaa käytäntö, jossa kokonaisvaltaista ymmärrystä tilanteesta voitaisiin nykyistä vahvemmin ja tietoisemmin muodostaa ja jakaa muiden lasta ja hänen tilannetta tuntevien kanssa?

Tämä merkitsisi, että sosiaalityöntekijöiden kesken käydyn reflektiivisen pohdinnan rinnalle tai tilalle tulisi nykyistä systemaattisemmin monitoimijainen reflektiivinen pohdinta. Tällaiseen käytäntöön osallistujia olisivat sosiaalityöntekijät, muut lasta ja perhettä tuntevat ammattilaiset, asiakkaat sekä muut asiakkaiden nimeämät tärkeät ihmiset.

Tutkimukseni tulosten perusteella onkin mahdollista todeta, että LAPE-muutosohjelmassa (Tulensalo ym. 2017) esitetty, eri toimijoiden yhteistä tietämistä tukevan mallin käyttöön ottaminen on tärkeä näkökulma lastensuojelun tiedonmuodostus- ja arviointikäytäntöjen kehittämisessä. Mallin sisältöjen kehittämistä tulisi edistää lapsi- ja perhelähtöisesti. Aivan erityistä huomiota tulisi kiinnittää muun muassa mallin kielellisten sisältöjen ja visualisoinnin lapsi- ja perheystävällisyyteen. Kaikille toimijoille yhteisiä teemoja ja käsitteitä sekä yhteisen arvioimisen tapaa jäsentävä toimintamalli voisi ehkä edesauttaa lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä ja muita toimijoita löytämään nyt vielä puuttuvan yhteisen kielen, yhdistämään erilaiset tiedot ilman ristiriitoja ja hyödyntämään aiemmin työskentelyssä mukana olleiden toimijoiden tuottamaa tietoa. Mallin avulla tulisi pyrkiä sekä eri toimijoiden tahoillaan tekemien arvioiden laaja-alaisuuden vahvistamiseen että yhteisten, vastavuoroiseen punnintaan nojaavien arviointikäytäntöjen kehittämiseen. Avauksia tällaiseen suuntaan on otettu aikaisemmin esimerkiksi Kehrä II-hankkeessa, jossa lastensuojelun ja koulun toimijat sekä asiakkaat kehittivät yhteistä monitoimijaisen kohtaamisen mallia (Kääriäinen ym. 2016, 40³). Hyvin kiinnostavaa olisi kokeilla, miten Ylirukan tutkimuksessa (2015) sosiaalityössä kehittelyn kohteena ollut Kuvastin-menetelmä voisi muovautua monitoimijaisen yhteistoiminnallisen tiedonmuodostuksen tueksi.

Tutkimukseni tulokset havainnollistavat monitoimijaisen yhteistyön nykytilanteen haasteita lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä. Aineistossa on asiakastapausten kuvauksia, jotka konkretisoivat eri toimijoiden tuottamien näkökulmien pirstaleisuuden aiheuttamia hankaluuksia. Jos muut toimijat eivät pysähdy huomioimaan lastensuojelun palveluita käyttävien perheiden tilanteiden kompleksisuutta, heidän tuottamansa kapea-alaiset näkökulmat jäävät herkästi irrallisiksi. Sosiaalityöntekijän voi esimerkiksi olla vaikeaa liittää pelkästään yhden perheenjäsenen erityisten tarpeiden näkökulmasta tuotettua tietoa tai kannanottoa osaksi kokonaiskuvaa.

Toimijoiden yhteistä ymmärrystä voisi vahvistaa kaikkien työskentelyyn osallistuvien tietoinen pyrkimys laaja-alaiseen perheen kokonaistilanteen, perheen keskinäisten suhteiden ja perheen sekä ympäristön välisten suhteiden huomioimiseen. Tällaista systeemistä tarkastelun tapaa onkin ehdotettu yhdeksi keskeiseksi palvelujärjestelmän kokonaisuutta ohjaavaksi periaatteeksi LAPE-muutosohjelmassa (Lahtinen ym. 2017). Oleellista olisi kiinnittää kriittistä huomiota ammattilaisten taipumukseen tehdä melko tiukkoja, omaan spesifiin näkökulmaan perustuvia työnjaollisia rajanvetoja. Tarkkarajaisten, ammattilaisten erityisosaamista korostavien työnkuvien rinnalle tarvitaan kykyä ja mahdollisuutta liikkua lapsen ja perheen tilanteen niin vaatiessa oman ammatillisen perustehtävän ja mukavuusalueen reunoille, yhteisen työn kentälle.

³ http://www.socca.fi/kehittaminen/lastensuojelu/kehra/monitoimijaisen_kohtaamisen_abc-malli

Lisäksi tietämisen kokonaisvaltaisuuden ja moniäänisyyden vahvistamiseen voisi olla perusteltua pyrkiä kehittämällä ja ottamalla käyttöön perheiden ja sosiaalityöntekijöiden sekä muiden työskentelyyn osallistuvien toimijoiden yhdessä käyttämiä tiedon tuottamista ja tulkintojen tekemistä tukevia työvälineitä. Yhteisiä välineitä ja niiden hyötyjä tai vaikutuksia olisi mielekästä kehittää, kokeilla ja tutkia yhdessä lasten, nuorten ja vanhempien kanssa.

Erityisen tärkeää olisi vahvistaa ja selkiyttää lasten osallistumista tiedonmuodostukseen tällaisten työvälineiden käyttöön ottamisen ja tarvittaessa myös edelleen kehittämisen kautta (Tulensalo ym. 2017). Välineet voivat tarjota tukea siihen, että lastensuojelun sosiaalityöntekijät ja muut lasten kanssa työskentelevät toimijat voisivat kuulla lapsia heidän itse omalle elämäntilanteelleen antamista merkityksistä käsin. Lisäksi huomionarvoista on, että lastensuojelussa käytettävät suhdeperustaista tiedonmuodostusta tukevat välineet vahvistavat monenlaisten, myös ei-kielellisten kerroksen tapojen käyttämisen mahdollisuutta (Paaso & Vario 2016).

Sosiaalityöntekijöiden ehdottamaan tapaan ajattelen, että myös asiakassuunnitelmaa tulisi käyttää yhteistoiminnallisen tiedonmuodostuksen välineenä. Asiakassuunnitelman sisällöllistä rakennetta kehitettäessä tulisi ottaa huomioon suunnitelman valmistelun ja dokumentoimisen mahdollisuudet asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistä ymmärrystä tukevana työvälineenä (Vierula 2012; 2014). Kuten edellä mainitsemani arviointimallin, myös asiakassuunnitelmien tulisi olla kieleltään ja rakenteeltaan lapsi- ja perhelähtöisiä. Tämän tulisi tarkoittaa sitä, että asiakassuunnitelmien ensisijainen kehittäminen ohjaava periaate olisi niiden kielen ymmärrettävyys ja rakenteen käytettävyys lapsille ja perheille (Yksi lapsi, yhteinen suunnitelma-raportti 2017).

Yleisesti ajatellaan, että asiakkaisiin tutustuminen edellyttää runsasta aikaresurssia ja pitkäköö aikajännettä (Stenvall, Korkiamäki & Kallio 2015, 58–59). Tätä korostavat myös tutkimukseeni osallistuneet sosiaalityöntekijät, jotka puhuvat asiakkaisiin tutustumisen haasteellisuudesta avohuollon sosiaalityön kontekstissa. Esillä ovat vaikeudet saada aikaan luottamuksellisia suhteita pelokkaasti ja epäluuloisesti lastensuojeluun suhtautuvien vanhempien kanssa. Sosiaalityöntekijöiden mielestä riittämättömäksi arvioitu aikaresurssi ja suhteita katkovat työnjaon ratkaisut estävät erityisesti lasten osallistumista suhdeperustaiseen tiedonmuodostukseen. Lapsen kannalta riittävän turvalliseen tutustumiseen ei koeta olevan tarpeeksi aikaa. Tämän lisäksi aineistossa pohditaan, mitä asioita ja millä tavalla lasten kanssa voi käsitellä. Pohdintojen taustalla on vastuun kantaminen haavioituvassa asemassa olevien lasten hyvinvoinnista ja halu välttää lapsia vauroittavia vaikeiden asioiden käsittelyn tapoja.

Pidän kiinnostavina avauksia, joissa on tarkasteltu lapsilähtöisten ja myönteiseen tunnistamiseen pohjautuvien työvälineiden merkitystä luottamuksellisen suhteen ja avoimen vuoropuhelun rakentumiselle. Tällaisen tutkimus- ja kehittämistyön tuloksia voinee soveltaa myös vanhempien kanssa työskentelyyn. Esimerkiksi erään tutkimus-

hankkeen yhteydessä on kehitetty ja kokeiltu lasten ja nuorten omaa kokemusta tunnistavaa ja arvostavaa MAPOLIS–”elämäkartaamenetelmää”. (Stenvall ym. 2015.) Menetelmä on tutkijoiden mukaan nopeuttanut tutkimukseen osallistuneiden lasten ja tutkijoiden välisen luottamuksen syntymistä. Tämän ansiosta jo tutkimushaastatteluisa on voitu edetä melko laaja-alaiseen lapselle tärkeiden asioiden käsittelyyn.

Edellytyksenä menetelmän onnistuneelle soveltamiselle on menetelmää käyttävän aikuisen sitoutuminen subjektiivista tietoa, jaettuja totuuksia ja neuvoteltavissa olevia tietämisen positioita vuorovaikutustilanteissa hyödyntäviin lähtökohtiin (mts., 166–169). Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi, että kohtaamisissa lapsen kertomaa ei arvoteta ammattilaisen tärkeiksi kokemista näkökulmista käsin. Tietynlaisen tiedon hankkimisen sijaan orientaationa on lapsen tärkeiksi kokemien asioiden äärelle pysähtyminen ja sen kautta lapsen tutustuminen. Tämä MAPOLIS–menetelmän yhteydessä esitetty näkökulma kiinnittyy myös sosiaalityöntekijöiden pohdintaan lasten kohtaamisen merkityksellisyydestä. Työntekijälähtöinen tiedon hankkimista korostava orientaatio on aineistossa vallitseva. Sen lisäksi aineistossa on pohdintaa myös kohtaamisen merkityksellisyydestä lasta vahvistavana tilanteena, riippumatta kohtaamisessa esiin tulleesta tiedosta.

5.2.2 Tietämisen jatkumollisuus

Kokonaisvaltaisen ja monitoimijaisen tietämisen haasteellisuuden lisäksi lisäksi sosiaalityöntekijät puhuvat suhdeperustaisen tiedon jatkumollisuuden pulmista. Tällaisia pulmia esiintyy esimerkiksi silloin, kun lapsen asiasta vastaava sosiaalityöntekijä vaihtuu. Asiakirjojen rooli korostuu nivelvaiheissa, koska limittäin työskentelyyn on vähän aikaa. Siirtymävaiheessa aiemmin työskentelystä vastuussa olleilta kollegoilta odotetaan tulkintojen näkyväksi kirjaamista, mutta niihin ei välttämättä koeta mahdolliseksi tukeutua ilman, että tulkintaa on mahdollista varmistaa henkilökohtaisen tutustumisen kautta.

Henkilökohtaisen tutustumisen merkitystä korostava käytäntö saattaa myös olla asiakaslähtöinen. Lapsi, nuori tai vanhempi voi kohdata sosiaalityöntekijän, joka ei ole lukinnut käsityksiään edellisen ammattilaisen näkemyksiin nojautuen, vaan jättää ”portin auki” asiakkaan tiedolle. Kääntöpuolena on ajautuminen samojen asioiden toistuvaan kyselemiseen, jonka palveluiden käyttäjät voivat kokea turhauttavana ja jopa kuormittavana.

Tutkimukseni tulosten perusteella voi todeta, että lastensuojelun sosiaalityötä organisoitaessa tulisi tehdä jatkossa ratkaisuja, jotka tukevat suhdeperustaisen työskentelyn jatkumollisuutta ja luottamuksen rakentumista. Tämä on ensiarvoisen tärkeää ja ajan-kohtaista nyt, kun maakunnissa valmistellaan ja tehdään kenties kauaskantoisiakin linjauksia palveluiden järjestämisen ja organisoimisen kokonaisuudesta.

Vaikka tehtäisiinkin jatkumollista työskentelyä tukevia organisatorisia ratkaisuja, tulee työntekijöiden vaihtuvuus ja monen toimijan keskinäinen yhteistyö aina olemaan osa lastensuojelutyön arkitodellisuutta. Sen vuoksi tulisi kehittää käytäntöjä, jotka tukevat ei vain yhden, vaan tarvittaessa useamman asiakas–ammattilainen suhteen tuottaman tiedon huomioimista osana perheen tarinaa. On voitava toimia niin, että suhdeperustaisessa tiedonmuodostuksessa tärkeä tutustuminen on mahdollista, mutta samalla otetaan huomioon tilanteesta jo aiemmin tiedetty. Näiden näkökulmien välillä tasapainottelevien tiedonmuodostuskäytäntöjen kehittäminen edellyttäisi nähdäkseni panostusta siirtymävaiheisiin.

Tietojen vaihtaminen ammattilaisten kirjaamien asiakirjojen tai keskenään käymien puheluiden välitykselläkin puoltaa paikkaansa, kun se tehdään avoimesti yhdessä sovitun tapaan. Mutta se ei pelkästään ole riittävää turvaamaan tiedonmuodostuksen jatkumollisuutta. Ammattilaisilla ja asiakkailla pitäisi olla nykyistä enemmän mahdollisuus ja ehkä myös tahtoa kohdata ja käydä vuoropuhelua ”saattaen vaihtaan”. Limitäisen työskentelyn sopivan keston mittarina pitäisi olla riittävästi luotu yhteisymmärrys. Tämä edellyttäisi, että esimerkiksi nivelvaiheen työskentelyä ohjaavien, eri ammattilaisten tahoillaan noudattamien suoritteiden seurantakäytäntöjen tulisi tarvittaessa joustaa.

5.2.3 Suhdeperustainen ja monitoimijainen tietäminen

Tässä tutkimuksessa suhdeperustainen tietämisen tapa määrittyy hyväksi käytännöksi, joka soveltuu sosiaalityöntekijöiden käyttöön ja lastensuojelutyöhön. Sosiaalityöntekijöiden kuvauksissa tämä merkitsee mahdollisuutta tutustua lapsiin, nuoriin ja vanhempiin sekä pyrkimystä luottamuksellisen työskentelysuhteen aikaan saamiseen. Sen toteutumisen edellytyksiä asettuu haastamaan sosiaalityöntekijöiden niin ikään korostama palveluohjauksellinen ja työskentelyn kokonaisuutta koordinoiva työorientaatio. Perheet tarvitsevat palveluohjausta etenkin silloin, kun palvelun saatavuudessa on ongelmia. Sosiaalityöntekijää saatetaan tällöin tarvita ajamaan haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja heidän perheidensä etua. Lisäksi sosiaalityöntekijät korostavat tarvitsevansa työnsä tueksi myös muiden ammattilaisten tietoa ja arvioita. Sosiaalityöntekijöiden tuottaman jäsennyksen mukaan kyse on tasapainottelun tarpeesta kahden tärkeän työskentelyn orientaation välillä. Sosiaalityöntekijöiden näkemykset ovat kuitenkin vaihtelevia esimerkiksi sen osalta, milloin muita ammattilaisia tarvitaan tuottamaan tietoa ja milloin osallistumaan myös tiedon tulkintaan. Vaikka mielipiteet muiden toimijoiden tiedon merkityksestä vaihtelevat, tässä aineistossa korostuu sosiaalityöntekijän vastuu kokonaisvaltaisesta tietämisestä.

On mahdollista, että sosiaalityöntekijän asema nähdään lähtökohtaisesti keskeisenä muun muassa lainsäädännöllisestä ohjauksesta riippumatta. Taustalla voi olla näke-

mys siitä, että lastensuojelussa tarvitaan nimenomaan sosiaalityön laaja-alaista asiantuntijuutta, eikä vastuuta tiedon tuottamisesta ja tulkintojen tekemisestä nähdä tarpeellisenä jakaa vahvemmin muiden toimijoiden kanssa.

Tai sitten on mahdollista, että sosiaalityöntekijäkeskeinen näkökulma korostuu, koska palvelujärjestelmän toimintakulttuuri ja lainsäädäntö tukevat nimenomaan yhden vastuuhenkilön, lapsen asiasta vastaavan sosiaalityöntekijän vahvaa ja laaja-alaista tietämistä edellyttävää asemaa yksilö- ja perhekohtaisessa lastensuojelussa. Olisi kiinnostavaa saada lisää ymmärrystä siitä, kuinka vahvasti tutkimukseni tulokset heijastelevat sosiaalityöntekijöiden keskuudessa vallitsevaa ajattelua.

Myös LAPE-muutosohjelman lastensuojelun sosiaalityötä koskevat kehittämistavoitteet sisältävät jännitteen suhdeperustaisen ja prosessin johtajuutta korostavan työskentelyn orientaation välillä. Yhtäältä lastensuojelun kehittämiseen pyritään panostamalla eri ammattilaisten koordinoituun ja jatkumolliseen yhteistyöhön. Tämä tavoite kohdentaa odotuksia sosiaalityöntekijään työskentelyn kokonaisuutta johtavana prosessin haltijana. Ja yhtäältä LAPE-muutosohjelmassa halutaan vahvistaa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden mahdollisuutta lasten ja vanhempien kohtaamiseen. Tämä edellyttäisi, että sosiaalityöntekijöiden on voitava vähentää merkittävästi koordinointiin ja palveluohjaukseen käytettävää aikaa. Käytännössä näiden kehittämistavoitteiden tasapainoinen huomioiminen edellyttäisi ainakin lastensuojelun asiakasmäärien selkeää vähentämistä ja sosiaalityöntekijöiden suhdeperustaisen asiakastyön taitojen vahvistamista.

Avohuollon sosiaalityössä tulisi selkiyttää painopisteitä suhdeperustaisen sekä palveluohjauksellisen ja koordinoivan orientaation välillä. Selkiyttämistä tulisi tehdä etenkin jäsentämällä eri toimijoiden osallistumista lapsen ja perheen tilannetta ja tuen tarpeita koskevan tiedon tuottamiseen ja tilanteen arvioimiseen. Jotta lastensuojelun kehittämässä voidaan edetä jäsenyntyneesti pysyviin käytäntöjen muutoksiin, pitää kirkastaa näkemystä erityisesti sosiaalityöntekijä-asiakassuhteessa tuotetun sekä muiden ammattilaisten ja asiakkaiden välisissä suhteissa tuotettujen tietojen merkityksestä ja siitä, miten eri suhteissa syntyneitä tietoa ja arvioita kootaan yhteen.

Vaikka lainsäädäntö ohjaakin ehkä kaikkein vahvimmin lastensuojelun sosiaalityön työkäytäntöjä, myös muut toimintaympäristössä vaikuttavat tekijät ovat vähintään yhtä merkityksellisiä työkäytäntöjen muovaajia. Kehityskulku, jossa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden palveluohjauksellinen ja koordinoiva työote on vahvistunut ja vastaavasti suhdeperustaisen, kohtaavan sosiaalityön tila kaventunut, palautuu melko yksiselitteisesti organisaatiossa tehtyihin työnjaon ja palveluiden järjestämisen ratkaisuihin. Sen vuoksi onkin erityisen tärkeää, että jatkossa sosiaalityöntekijöillä ja lastensuojelusta organisaatiossa vastaavalla johdolla on riittävän yhdenmukainen käsitys lastensuojelun sosiaalityön työkäytäntöjen kehittämisestä. Tähän yltäminen edellyttää,

että organisaatioon luodaan vuoropuhelua mahdollistavia rakenteita ja että johtamisessa sitoudutaan dialogia tukevaan orientaatioon.

5.2.4 Käytäntöjen relationaalisuutta huomioivan tutkimuksen tarve

Tutkimukseni tulokset ilmentävät sekä yhteiskunnassa vaikuttavien rakenteellisten tekijöiden että erilaisten toimintaympäristössä vaikuttavien ja sosiaalityöntekijöiden valitsemien työkäytäntöjen toisiinsa kytkeytyneisyyttä eli relationaalisuutta. Tämä merkitsee, että lastensuojelun sosiaalityöntekijät eivät valitse ja toteuta työkäytäntöjään rauhaisassa, parhaan mahdollisen toimintatavan mahdollistavassa kuplassa. Sen sijaan työkäytännöt toteutuvat monella tapaa jännitteisissä suhteissa muihin toimintaympäristössä vaikuttaviin käytäntöihin. Niitä ovat esimerkiksi organisaatioissa toteutettava johtaminen, työn organisoiminen ja yhteistyökumppaneiden käytännöt.

Käytäntöjen toisiinsa kytkeytyneisyys olisi tärkeää ottaa huomioon lastensuojelun tiedonmuodostus- ja arviointikäytäntöjen systemaattisuuteen ja yhdenmukaisuuteen tähtäävien kehittämissuunnitelmien yhteydessä. Tämä tarkoittaisi ymmärryksen kirkastamista siitä, mitkä ovat sosiaalityöntekijöiden käsitykset lastensuojelutyöhön soveltuvista tiedonmuodostuksen käytännöistä ja millaisia odotuksia on muilla lasten ja perheiden parissa työtään tekeillä ammattilaisilla ja yhteistyökumppaneilla, organisaatioissa johtajilla, eri tahoilla toimivilla työikäntöjen kehittäjillä sekä lapsilla, nuorilla ja vanhemmilla. (Petrelius 2016, 144.)

Tässä tutkimuksessa tiedonmuodostuskäytäntöjen tarkastelussa on rajauduttu sosiaalityöntekijöiden näkökulmaan. Sosiaalityöntekijöiden näkökulman esiin tuominen on mielestäni ollut tarpeellista ja perusteltua, mutta se ei yksinomaan riitä antamaan vastauksia käytäntöjen linjakkaan kehittämisen tueksi.

Ratkaisuja lastensuojelun työikäntöjen laadun kehittymisestä tai niin sanottujen hyvien käytäntöjen käyttöön ottamisesta ei voi sälyttää yksinomaan kentällä pakertavien sosiaalityöntekijöiden tai organisaatorisista ratkaisuksista vastuussa olevien johtajien vastuulle. Sen takia tarvitaan ammattilaisten, palveluita käyttävien kansalaisten ja tutkijoiden mutta myös toimintaympäristöstä viime kädessä johtajien ja päättäjien yhteistoiminnassa suunnittelema tutkimusasetelmia. Monialaisen yhteistyön näkökulma edellyttäisi tutkimusasetelmien monitieteisyyttä. Tutkimuksen tulisi voida kiinnittyä mahdollisimman kiinteästi käytäntöihin ja niiden yhteistoiminnalliseen kehittämiseen. Tällaista kehittämisen tapaa onkin jo pyritty tavoittelemaan LAPE-muutosohjelmassa. Kenties näin toimimalla voidaan saada aikaan pysyviä, eri toimijoiden toiveita ja tarpeita sopivasti huomioon ottavia muutoksia.

Sosiaalityöntekijät kuvaavat ponnistelujaan luottamuksellisten suhteiden aikaansaamiseksi. Lähes poikkeuksetta luottamuksen rakentaminen joudutaan aloittamaan etenkin vanhempien lastensuojeluun jo lähtökohtaisesti kohdentamien pelkojen ja ennakkoluulojen hälventämisestä. Niiden taustalla voi olla tiedon puutetta lastensuojelun

työkäytännöistä. Mahdollisimman avoin ja yhteistoiminnallinen tiedonmuodostus- ja arviointikäytäntöjen tutkiminen ja kehittäminen voisi ehkä luoda pohjaa luottamukselle, joka on vastavuoroisen ja avoimen vuoropuhelun keskeisin edellytys. Sen vuoksi toivon, että tämäkin tutkimus löytää lukijansa myös muiden kuin lastensuojelua jo tuntevien ammattilaisten ja kansalaisten parista.

Jatkossa tiedonmuodostuskäytäntöjä tarkastelevassa tutkimuksessa olisi tärkeää tuottaa lisää tietoa lasten, nuorten ja vanhempien tarpeiden lähtökohdista. Toistaiseksi tällaista tutkimusta on Suomessa tehty varsin niukasti (ks. kuitenkin Hietamäki 2015). On kysyttävä, millaisten tietämisen tapojen avulla on mahdollista vastata palveluita käyttävien perheiden tuen tarpeisiin parhaalla mahdollisella tavalla? Kun kysymyksiin on saatu vastauksia, niitä on tarpeen kuulla ja ottaa huomioon käytäntöjen kehittämisessä. Ammattilaisten on pystyttävä sitoutumaan käytäntöihin, jotka vastaavat lasten, nuorten ja perheiden tarpeisiin.

5.3 Tutkimuksen arviointia

Tavoitteeni on tuottaa sosiaalityöntekijöiden näkökulmaa ymmärtävää ja esiin nostavaa tietoa tiedonmuodostuksesta avohuollon sosiaalityössä. En kuitenkaan ole halunnut vain kuvailla ja ymmärtää. Olen tavoitellut myös kriittistä, käytäntöjen kehittämisen tarpeita reflektoivaa otetta. Toivon myös, että olen voinut edistää lastensuojelun avoimuutta tekemällä lastensuojelun avohuollon sosiaalityön käytäntöjä näkyväksi. Tutkimukseni toteuttamista käsittelevässä osassa olen kuvannut ja perustellut ratkaisujani, joiden varassa olen pyrkinyt etenemään kohti tavoitettani. Nyt on aika arvioida tekemiäni valintojen tarkoituksenmukaisuutta. Pohdin seuraavaksi tutkimuksen eri vaiheissa tekemiäni valintojani suhteessa asettamiini tavoitteisiin.

Tarkastelen tiedonmuodostus- ja arviointikäytäntöjä nimenomaisesti suunnitelmallista lastensuojelun avohuollon sosiaalityötä tekevien sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Tämä näkökulma on ollut vähemmän esillä aikaisemmassa suomalaisessa lastensuojelun tiedonmuodostuskäytäntöjen tutkimuksessa. Tämän vuoksi aineistoa kerätessäni olen pyrkinyt rajaamaan mahdollisimman vähän sitä, mitä sosiaalityöntekijät haluavat asiasta sanoa. Sosiaalityöntekijöiden oman äänen esiin tuominen ilman vahvoja ennakkositoutumuksia muodostui minulle tärkeäksi tavoitteeksi.

Avoin lähestymistapani aineiston keruuseen on tuottanut haltuun otettavakseni käsitteellisesti ja empiirisesti kovin moneen suuntaan avautuvan ilmiön. Tutkimukseni moniaineisuus voi nähdä sekä vahvuutena että heikkoutena. Tiedostan aineistoni kontekstisidonnaisuuden ja en väitä, että tulokseni kuvaavat sosiaalityöntekijöiden käsityksiä aiheesta kattavasti. Huolimatta aineistoni ja tutkimusasetelman rajoitteista, arvioin tutkimukseni vahvuudeksi sen, että tulokset kuvaavat avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkökulmaa lastensuojelun tiedonmuodostuskäytäntöjen suhdeperustaisuuteen melko moniulotteisesti.

Uskottavuus laadullisen tutkimuksen luotettavuuden kriteerinä palautuu tutkimuksessa käytettyjen käsitteiden merkitysten ymmärtämiseen. Tutkimuksen uskottavuus paranee, jos tutkija ja tutkimukseen osallistuneet ovat ymmärtäneet tutkimuksessa käytettävät käsitteet riittävän samalla tavalla (Eskola & Suoranta 2014, 212). Haastattelussa olen pyrkinyt sanoittamaan auki ajatteluani tutkittavana olevasta ilmiöstä tiedon hankkimisena ja tulkintojen tekemisenä. Lisäksi ennen tutkimushaastatteluita minulla ja tutkimukseen osallistuneilla tiimeillä oli mahdollisuus käydä tiedonmuodostusta jäsentävää vuoropuhelua samalla, kun pohdimme kokeiltavana olleiden työvälineiden käytettävyyttä ja kehittämistarpeita. Tästä huolimatta en voi olla varma siitä, että haastattelussa minä ja niihin osallistuneet sosiaalityöntekijät olemme koko ajan tienneet, mistä lopulta puhumme kun puhumme ”arvioinnista” ja ”tiedonmuodostuksesta”. Tämän voi siten nähdä tutkimuskohteen määrittelyn väljyydestä seuranneena heikkoutena.

Tutkimushaastattelut toteutettiin avohuollon sosiaalityön käyttöön tarkoitettujen arviointityövälineiden kokeilun yhteydessä. Kokeilu on saattanut suunnata näkökulmia, jotka valikoituivat haastatteluihin. Olen huomionnut tätä haastattelussa hyödyntämällä tarinallista ja prosessin vaiheiden mukaan etenevää lähestymistapaa. Haastattelussa on pohdittu tiedonmuodostusta laajemmin kuin vain systemaattisten arviointityövälineiden käyttämisen näkökulmasta. Mainituista varauksista huolimatta kokeilulla on ollut myönteisiä seurauksia tutkimukseen kokonaisuutena. Kokeilu tarjosi minulle luontevan tilaisuuden tehdä haastattelut. Kokeilu paransi haastattelujen laatua, koska se viritti minut ja tiimit pohtimaan tiedonmuodostuksen kysymyksiä tavallista tarkkanäköisemmin.

Aineisto on kerätty Helsingissä, jossa lastensuojeluorganisaatio on muihin kuntiin verrattuna selvästi suurempi. Esimerkiksi monialaisen yhteistyön kuvaukset olisivat voineet olla paljonkin tästä aineistosta poikkeavia, jos olisin haastatellut pienellä paikkakunnalla avohuollon sosiaalityötä tekeviä tiimejä. Kaikissa kunnissa avohuollon sosiaalityötä ei ole organisoitu samalla tavalla kuin tutkimukseen osallistuneiden tiimien organisaatiossa. Suuressa kaupungissa yhteistyösuhteet ammattilaisten välillä eivät juurikaan voi nojautua keskinäiseen tuttuuteen. Ammattilaisten ja asiakkaiden yhteistyön kuvaukset olisivat sen takia ehkä painottuneet sisällöltään eri tavoin, jos aineisto olisi kerätty pienen kunnan sosiaalityöntekijöiltä.

Oma kokemuspohjainen havaintoni on, että tiiviisti yhdessä työskentelevien tiimien tulkintakulttuurit voivat muodostua erilaisiksi eri konteksteissa. Olen käynyt tästä havainnosta keskustelua samanlaisia havaintoja tehneiden kollegoiden kesken ja tämänsuuntaisia havaintoja on tehty myös tutkimuksissa. (Forsberg 1998; Kaski ym. 2016, 97–99.) Jos tutkimukseeni osallistuneet tiimit olisivat olleet eri kaupunginosan toimipisteestä, tiedonmuodostuksen ominaispiirteiden jäsentäminen olisi voinut painottua toisin. Tai jos tutkimukseeni olisi osallistunut tiimejä useista kaupungeista tai

suuren kaupungin eri puolilta, aineisto olisi voinut olla nyt keräämääni aineistoon verrattuna vielä moniaineisempaa.

Nyt tiimejä oli kolme yhdestä alueellisesta toimipisteestä. Ratkaisua ohjasi paljolti se, että nämä tiimit olivat mukana arviointityövälineiden kokeilussa. Tätä valintaa tehdessäni hyödynsin kuitenkin myös omaa tutkimukseen osallistuneiden tiimien tuntemustani. Tiesin, että tiimit olivat olleet kiireisen lastensuojelutyön tuoksinassa lopulta melko vähän tekemisissä keskenään. Sen vuoksi näille kolmelle tiimille oli saattanut muodostua eri tavoin painottuneita työskentelyn orientaatioita. Tästä myös keskusteltiin haastattelujen yhteydessä. Kerroin olevani aidosti kiinnostunut pohtimaan näitä kysymyksiä eri tiimien kanssa. Totesin olettavani, että näin löytäisin uudenlaisia, aikaisemmin omassa työssäni ehkä katveeseen jääneitä kokemuksia ja näkökulmia. Niitä olen toivottavasti voinut välittää tutkimuksessani.

Aineistolähtöisesti painottuneen lähestymistapani mukanaan tuomana heikkoutena voi nähdä sen, että tutkimuskirjallisuuden käyttäminen on varmasti kaikessa laajuudessaan paikoin jopa sattumanvaraista tai pintapuolista. Aineistoon pohjautuvat käsitteelliset jäsennykset hajoavat melko pirstaleisiksi. Mitä olen saattanut voittaa sosiaalityöntekijöiden näkökulman monipuolisessa esiin tuomisessa, sen olen saattanut siis hävitä tutkimuksen käsitteellisessä täsmällisyydessä tai tutkimusaiheen kannalta relevantin aiemman tutkimuksen kattavassa hyödyntämisessä.

Tutkittavana olleen ilmiön moniulotteisuus on haastanut minua myös analyysin tekemisen vaiheessa. Aineisto-otteita lähilukiessani olen välillä epäroinut kykyäni ymmärtää oikein sosiaalityöntekijöiden viestiä. On mahdollista, että tekemilleni tulkinnoille olisi olemassa kilpailevia tai peräti parempia vaihtoehtoja. Olen pyrkinyt tiedostamaan oman tulkitsijan positioni eri puolia. Omat kokemukseni avoimuuden sosiaalityöstä ovat saattaneet auttaa tulkintojen tekemisessä. Aivan yhtä hyvin ne ovat saattaneet värittää tulkintojani liikaa, vaikka olen tämän tiedostanut ja pyrkinyt ottamaan huomioon.

Sitoudun konstruktionistiseen ymmärrykseen, jonka mukaan tutkimukselta ei ole perusteltua edellyttää yhden ainoan ”totuuden” löytämistä. Voimme vain ponnistella piirun verran lähemmäksi arvoituksen mahdollista ratkaisua (Eskola & Suoranta 2014, 139; Alasuutari 2014). Tässä tutkimuksessa tuotettu tieto perustuu vuorovaikutuksessa tuotettujen, kontekstisidonnaisten merkitysten tulkittamiseen, teemoitteluun ja käsitteellistämiseen. Laadullisen tutkimuksen sudenkuoppa voi olla aineiston moniaineisisuuden sivuuttaminen muokkaamalla tuloksia tutkijan oman näkemyksen mukaiseen muottiin (Eskola & Suoranta 2014, 139–140). Tästä syystä olen pyrkinyt kiinnittämään huomiota tekemieni tulkintojen mahdollisimman läpinäkyvään esittämiseen. Jätän tutkimukseni lukijoiden arvioitavaksi, kuinka hyvin olen tässä lopulta onnistunut.

Ajattelen, että perustellakseen olemassa oloaan, tutkimuksessa tuotetun tiedon tulisi lisätä mahdollisuuksiamme hahmottaa tutkittavana ollutta ilmiötä käytäntöön sovellettavissa olevalla tavalla. Toivon, että tutkimukseni voi vahvistaa ymmärrystämme sosiaalityöntekijöiden tavoista jäsentää tiedonmuodostuksen todellisuutta ja että tutkimukseni tuottamaa tietoa voitaisiin hyödyntää avohuollon sosiaalityön ja lastensuojeluorganisaatioiden käytäntöjen kehittämisessä.

Lähteet:

Aaltio, Elina (2016). Lastensuojelun strukturoitujen alkuarviointivälineiden arviointikohteet ja teoriapohja. Teoksessa Petrelius, Päivi & Tulensalo, Hanna & Jaakola Anne-Mari & Hietämäki, Johanna. Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Työpäperi 33/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos,157–177. Luettu 1.10.2017.

Aho, Päivi (1999). Haasteet ja asiantuntijuus sosiaalialan työssä. Sosiaalialan ammattien vuosikirja. Sosiaalityöntekijöiden liitto. Helsinki: WSOY.

Archad, David & Skivenes, Marit (2009). Hearing the child. *Child and Family Social Work* 14. 391–399 DOI: 10.1111/j.1365-2206.2009.00606.x

Alasuutari, Pertti (2014). Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Alanen, Leena & Bardy, Marjatta (1990). Lapsuuden aika ja lasten paikka. Tutkimus lapsuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä. *Sosiaalihalituksen julkaisuja* 1990:12. Helsinki:Valtion painatuskeskus.

Alhanen, Kai (2007). Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa. Helsinki: Gaudeamus.

Alhanen, Kai (2014). Vaarantunut suojelulta. Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Raportti 24/2014. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Banks, Sarah (2008). Critical Commentary: Social Work Ethics. *British Journal of Social Work* 38,1238–1249. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1093/bjsw/bcn099>

Banks, Sarah (2004). *Ethics, Accountability and the Social Professions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Beckett, Chris & McKeigue, Briget & Taylor, Hilary (2007). Coming to conclusions: social worker's perceptions of the decision-making process in care proceedings. *Child and Family Social Work*, 12. 54–63. DOI: 10.1111/j.1365-2206.2006.00437.x.

Berger, Peter & Luckmann, Thomas (1994). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: Tiedonsosiologinen tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus.

Christiansen, Oivin & Anderssen, Norman (2010). From concerned to convinced: reaching decision about out-of-home care in Norwegian Child Welfare Services. *Child and Family Social Work*, 15. 31–40. DOI: 10.1111/j.1365-2206.2009.00635.x.

Department of Health (2000a). *Framework for the Assessment of Children in Need and their Families*. London: The Stationery Office. Luettu 2.10.2014.

Department of Health (2000b). *Assessing Children in Need and their Families. Practice Guidance*. London: The Stationery Office. Luettu 2.10.2014.

Devaney, John (2004). Relating outcomes to objectives in child protection. *Child & Family Social Work*, Volume 9 (1) , 27–38. DOI: 10.1111/j.1365-2206.2004.00320.x.

Drury–Hudson, Julie (1999). Decision making in Child Protection: The Use of Theoretical, Empirical and Procedural Knowledge by Niveces and Experts and Implications for Fieldwork Placement. *British Journal of Social Work* 29, 147–169. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1093/oxfordjournals.bjsw.a011423>

Eronen, Tuija (2012). Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. *Acta Universitatis Tamperiensis* 1713. Tampere: Tampere University Press.

Eronen, Tuija & Laakso, Riitta (2017). Vaativat tilanteet sijaishuoltotyössä. Teoksessa Mielekäs tutkimus: Näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin. Enroos, Rosi & Mäntysaari, Mikko & Ranta–Tyrkkö, Satu (toim.) Tampere: Tampere University Press ,141–162 <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201802161260> Luettu 31.1.2018.

Ervast, Sari-Anne & Tulensalo, Hanna (2006). Sosiaalityötä lapsen kanssa. Kokeimuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämistä. SOCCAn ja Heikki Warisintututintin julkaisusarja 8/2006 Helsinki:Socca, Heikki Waris–instituutti.

Eräsaari, Leena (2011). Sosiaalityö ja New Public Management. Teoksessa Cranholm, Camilla & Juvonen, Tarja & Jäppinen, Maija (toim.) Sosiaalityön paikka tieteessä ja yhteiskunnassa. Tutkiva sosiaalityö. *Talentia–lehti & Sosiaalityön tutkimuksen seura*, 11-16 http://www.sosiaalityontutkimuksenseura.fi/Tutkiva%20sosiaalityo/Tutkiva_sosiaalityo_2011.pdf. Tulostettu 3.9.2013.

Eräsaari, Risto (2006). Yhteisten asioiden virallinen asiantuntija. *Janus* vol. 4 (2), 182–195.

Eskonen, Inkeri (2005). Perheväkivalta lasten kertomana. *Acta Universitatis* 1107. Tampere: Tampere University Press.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2014). Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Fagerström, Katarina (2016). Ihmissuhteita rakentava ja ylläpitävä lastensuojelu. Hackneyn malli ja systeeminen työkäytäntö lastensuojelutyössä. *Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi* 42/2016. Tulostettu 1.1.2017.

Fook, Jan (2002). *Social Work. Critical Theory and Practice*. London: Sage.

Fook, Jan (2004). Critical Reflecting and Transformative Possibilities. Teoksessa Linda Davies & Peter Leonard (toim.) *Social Works in a Corporate Era. Practices of Power and Resistance*. Hants and Burlington: Adhgate, 16–30.

Forsberg, Hannele (1998). Perheen ja lapsen tähden. *Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Forsberg, Hannele (2002). Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisuja 31. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006). Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) Lapsen ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Juva: Ps-Kustannus, 5–18.

Forsman, Sinikka (2010). Sosiaalityöntekijän jatkaminen ja jaksaminen lastensuojelussa. Henkilökohtaisen ja muodollisen uran rajapinnoilla. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/65571/978-951-44-8155-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Tulostettu 20.8.2010.

Gilbert, Neil, Parton, Nigel & Skivenes, Marit (2011). Child Protection Systems. International trends and orientations. New York: Oxford University Press.

Gillingham, Philip & Humphreys, Cathy (2010). Child Protection Practitioners and Decision-making tools: Observations and Reflections from the Front Line. British Journal of Social Work, 40, 2598–2616. <https://doi.org.ezproxy.jyu.fi/10.1093/bjsw/bcp155>

Gillingham, Philip (2011). Decision-making tools and the development of expertise in child protection practitioners: are we "just breeding workers who are good at ticking boxes"? Child and Family Social Work, 16, 412–421.

de Godzinsky, Virve-Maria (2012). Huostaanottoasiat hallinto-oikeuksissa. Tutkimus tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksentekomenettelystä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 260. Helsinki. <http://hdl.handle.net/10138/152419> Tulostettu 3.4.2015.

Guest, Greg & Macqueen, Kathleen M. & Namey, Emily E. (2012). Applied Thematic Analysis. <http://dx.doi.org.ezproxy.jyu.fi/10.4135/9781483384436> Luettu 1.8.2017.

Günther, Kirsi (2015). Asiakasdokumentaatio arviointina mielenterveystyön arjessa. Tutkimus ammatillisesta kirjaamisesta. Tampereen yliopisto. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/98096/978-951-44-9950-0.pdf;jsessionid=BE36DDDE18F1A7AA1BD706BAC187BCC6?sequence=1> Luettu 3.9.2016.

Günther, Kirsi (2016). Asiakirjat arvioinnin välineenä mielenterveystyössä. Janus vol. 24 (1) 2016, 79–83. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1602 <http://tampub.uta.fi>

Hakkarainen, Kai & Palonen, Tuire & Paavola, Sami (2002). Kolme näkökulmaa asiiantuntijuuden tutkimiseen. Psykologia 6 /2002, 448–462.

Hakkarainen, Kai & Lonka, Kirsti & Lipponen, Lasse (2004). Tutkiva oppiminen. Järkeä, tunteita ja kulttuuri oppimisen sytyttäjinä. Helsinki: WSOY.

Hakkarainen, Kai & Lallimo, Jiri & Toikka, Seppo (2012). Kollektiivinen asiantuntijuus ja jaetut tietokäytännöt. *Aikuiskasvatus* 4, 246–256.

Harris, Nathan (2012). Assessment: when does it help and when does it hinder? Parent's experiences of the assessment process. *Child and Family Social Work* 2012, 17, 180–191.

Heino, Tarja (1997). Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa: Sosiaalityöntekijän tuottama määrittely lastensuojelun asiakkaaksi. *Tutkimuksia* 77. Helsinki: Stakes.

Helavirta, Susanna (2011). *Lapset hyvinvointitiedon tuottajina*. Acta Universitatis Tamperensis 1669. Tampere: Tampere University Press. Tulostettu 2.3.2015.

Hietämäki, Johanna (2015). Lastensuojelun alkuarvioinnin vaikutukset vanhempien näkökulmasta. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 529. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Tulostettu 4.2.2016.

Hietämäki, Johanna (2016). Vanhempien kokemukset lastensuojelun alkuarvioinnista kansainvälisessä tutkimuksessa. Teoksessa Petrelius, Päivi & Tulensalo, Hanna, Jaakola Anne–Mari & Hietämäki, Johanna. Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. *Työpaperi* 33/2016. *Terveiden ja hyvinvoinnin laitos*, 60–74. Tulostettu 15.1.2017.

Hoikkala, Susanna (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia Kustannus, 73–96.

Holland, Sally (1999). Discourses of decision making in child protection: conducting comprehensive assessments in Britain. *International Journal of Social Welfare* 8, 277–287. DOI: 10.1111/1468-2397.00094

Holland, Sally (2001). Representing Children in Child Protection Assessments. *Childhood*. Volume: 8 (3), 322–339 <https://doi.org/10.1177/0907568201008003002>

Horwath Jan (ed) (2001). *The child's world. Assessing children in need*. Department of health. <https://www.jkp.com/uk/the-child-s-world.html> Tulostettu 13.9.2014.

Horwath, Jan (2011). See the practitioner, see the child: The framework for the assessment of children in need and their families Ten years on. *British journal of social work* (2011) 41 (6), 1070–1087. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1093/bjsw/bcq137>

Horwath, Jan & Sukey, Tarr (2015). Child Visibility in Cases of Chronic Neglect: Implications for Social Work Practice. *The British Journal of Social Work*, 45, (5), 1379–1394. <https://doi.org.ezproxy.jyu.fi/10.1093/bjsw/bcu073>

Hotari, Kaisa–Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2013). Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. 149–164. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Hugman, Richard (2010). *Social Work Research and Ethics*. Teoksessa *The SAGE Handbook of Social Works Research*, 149–164. DOI: [10.4135/9780857021106.n10](https://doi.org/10.4135/9780857021106.n10)

Hurtig, Johanna (2003). Lasta suojelemassa - etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Tulostettu 6.4.2014.

Hurtig, Johanna (2006). Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Juva: Ps-Kustannus, 167–193.

Huuskonen, Saira & Korpinen, Johanna & Pösö, Tarja & Ritala-Koskinen, Aino & Vakkari, Pentti (2010). Kolme polkua lastensuojelun avohuollon organisatorisessa muistissa. Yhteiskuntapolitiikka 75 (6), 650–658. Tulostettu 5.10.2013.

Huuskonen, Saira & Korpinen, Johanna & Ritala-Koskinen, Aino (2011). Lastensuojelun avohuolto ja seurannan selonteot. Teoksessa Pohjola, Anneli & Kääriäinen, Aino & Kuusisto-Niemi, Sirpa (toim.) Sosiaalityö, tieto ja teknologia. Juva: Ps-kustannus, 319–343.

Hytönen Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanne (2016). Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:22.

Hyytinen, Riitta (2006). Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutumisprosessissa. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Lisensiaatintutkimus. Luettu 6.4.2017.

Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005). Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.). Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 189–222.

Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen (2012). Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje. www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/htk_ohje_verkko14112012.pdf Luettu 3.12.2012.

Isoherranen, Kaarina (2012). Uhka vai mahdollisuus – moniammatillista yhteistyötä kehittämässä. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2012:18. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/37493/isoherranen_vaitoskirja.pdf

Jaakola, Anne-Mari, Vornanen, Riitta; Pölkki, Pirjo (2014). Kriittisten tapahtumien menetelmä lastensuojelun sosiaalityötä koskevassa tutkimuksessa. Janus vol. 22 (2), 156–171.

Jaakola, Anne-Mari (2016). Lapsikeskeisen lähestymistavan näkökulmat lastensuojelun tutkimuskirjallisuudessa. Teoksessa Petrelius, Päivi & Tulensalo, Hanna & Jaakola Anne-Mari & Hietamäki, Johanna. Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Työpaperi 33/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 60–74. Tulostettu 15.1.2017.

Jokinen, Arja (2012). Kategoriat, instituutiot ja sosiaalisen järjestyksen tuottaminen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Kategoriat, kulttuuri & moraalit. Johdatus kategoria-analyysiin. Tampere: Vastapaino, 227–266.

Juhila, Kirsi (2006). Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Jyväskylä: Gummerus.

Juhila, Kirsi (2009). Sosiaalityön selontekovelvollisuus. Janus vol. 17 (4), 296–312.

Julkunen, Ilse & Karvinen–Niinikoski, Synnöve (2014). Editorial: Nordic Social Work Research, 1–6. DOI: 10.1080/2156857X.2014.926285.

Järvinen, Minna–Kaisa (2015). Asiakas–työntekijäsuhde rikosseuraamusalalla. Dialoginen arviointi tiedontuotannon tapana. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1502 <http://tampub.uta.fi>. Luettu 1.9.2017.

Kaski, Päivi & Kosola & Heli & Lehtoranta, Minna (2016) Katsaus lastensuojeluilmoitusten käsittelyn ja lastensuojelutarpeen selvittämisen nykykäytäntöihin. Teoksessa Petrelius, Päivi & Tulensalo, Hanna & Jaakola Anne–Mari & Hietämäki, Johanna. Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Työpaperi 33/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 60–74. Tulostettu 15.1.2017.

Karvinen, Synnöve (1993). Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli (toim.) Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 15–51.

Karvinen–Niinikoski, Synnöve (2009). Postmoderni sosiaalityö. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS–kustannus, 131–159.

Karvinen–Niinikoski, Synnöve (2010). Ongelmanratkaisuperinne ja kriittinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 247–276.

Kemppainen Tarja ja Ojaniemi Pekka (2012). Tieto ja vaikuttavuuden arviointi käytännön sosiaalityössä. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen & Sanna Väyrynen (toim.) Sosiaalityön vaikuttavuus. Tampere: Lapin yliopistokustannus.

Keddel, Emily (2011). Reasoning Processes in Child Protection Decision Making: Negotiating Moral Minefields and Risky Relationships. The British Journal of Social Work, 41, (7), 1251–1270. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1093/bjsw/bcr012>

Knorr–Cetina, Karin (2001). Objectual practice. Teoksessa Schatzki Theodore, Knorr Cetina, Karin & von Savigny, Eike (toim.) The practice turn in contemporary theory. London. Routledge, 175–188.

Koivisto, Juha (2006). Sosiaalialan näyttökeskustelu: miten sosiaalisten interventioiden vaikuttavuus osoitetaan. Janus 1, Vol. 14, 53–60.

Koivisto, Juha (2009). Käytännöt, arviointi ja ”hyvyys”. Yhteiskuntapolitiikka 2 (74), 167–173.

Koponen, Kirsi (2016). Asiakkaiden kokemuksia lastensuojelutarpeen selvityksistä Väli-Suomessa. Teoksessa Petrelius, Päivi & Tulensalo, Hanna & Jaakola Anne-Mari & Hietämäki, Johanna. Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Työpaperi 33/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 50–59. Tulostettu 15.1.2017.

Kumpula, Kristiina (2013). 8-vuotiaan kuolemaan johtaneet tapahtumat. Oikeusministeriön julkaisu 32/2013. Luettu 6.1.2014.

Kuula, Arja (2011). Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Kuusisto-Niemi, Sirpa & Kääriäinen, Aino (2005). Hiljaisen tiedon vallasta näkyvän tiedon valtaan – puheenvuoro tiedon näkyväksi tekemisen puolesta. Janus vol. 13(4), 452–460.

Känkänen, Päivi (2013). Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa. Kohti tilaa ja kokemuksia. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalitieteiden laitos. Tutkimus 109. Tampere: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Luettu 8.3.2015.

Kääriäinen, Aino (2003). Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003. Helsinki: Helsingin Yliopisto.

Kääriäinen, Aino (2005). Dokumentointi tiedonmuodostuksena. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki:Palmenia-kustannus, 159–171.

Kääriäinen, Aino & Satka, Mirja & Yliruka, Laura & Muurinen, Heidi (2016). Käytäntötutkimuksen tietokäytäntö toimijoiden kuvaamana. Teoksessa Satka, Mirja & Julkunen, Ilse & Kääriäinen, Aino & Poikela, Ritva & Yliruka, Laura & Muurinen, Heidi (toim.) Käytäntötutkimuksen taito. Helsinki: Heikki Waris-instituutti ja Mathilda Wrede-institutet, 34–55.

Laakso, Riitta (2013). Mistä koti huostaan otetulle lapselle? Kunnallissalan kehittämissätiön. Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 73. ISBN 978-952-5801-80-4 (pdf) / http://www.kaks.fi/sites/default/files/Tutkimusjulkaisu_73.pdf. Tulostettu 30.4.2014.

Lahtinen, Pia & Männistö, Leena & Raivio, Marketta (2017). Kohti suomalaista systeemistä lastensuojelun toimintamallia: Keskeisiä periaatteita ja reunaehtoja. Julkaisussa Erityis- ja vaativan tason palvelujen työpajaprosessin raportit. Osana Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 26/2017, 122–148.

Laitinen, Merja & Ojaniemi, Pekka & Tallavaara, Marja-Sisko (2007). Nyt kuullaan meitä asiakkaita. Tutkimus kohtaamisesta, tiedosta ja osallisuudesta lastensuojelun työprosesseissa. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 53. Rovaniemi: Lapin Yliopisto. Tulostettu 30.4.2014.

Laitinen, Merja & Kemppainen, Tarja (2010). Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 138–177.

Laitinen, Merja & Väyrynen, Sanna (2011). Eettiset haasteet lastensuojelun sosiaalityön prosessissa. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen–Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Juva: Ps-kustannus, 163–187.

Latour, Bruno (1991). Emme ole koskaan olleet moderneja. Tampere: Vastapaino.

Léveillé Sophie & Chamberland Claire (2010). Toward a general model for child welfare and protection services: A meta-evaluation of international experiences regarding the adoption of the framework for the assessment of children in need and their families (FACNF). *Children and Youth Services Review* 2010; 32 (7), 929–944.

<https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2010.03.009> Tulostettu 30.4.2015.

LsL 2007. Lastensuojelulaki 417 / 2007. <http://www.flinlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>. Viitattu 27.2.2015.

Matscheck, David & Eklundh, Lotta & (2012). Medför BBIC ett förbättrat barnperspektiv? En studie om arbetet med implementering av BBIC och barns delaktigheter i sju nordostkommuner. Rapport nr. 19/2012 – FoU Nordost i Stockholms län. Tulostettu 30.4.2015.

Mattaini, Mark & Kirk, Stuart (1991). Assessing assessment in social work. *Social work* 36 (3), 260–266.

Metteri, Anna (2012). Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. *Acta Universitatis Tamperensis* 1778. Tampere: Tampere University Press. Luettu 8.8.2017.

Metteri, Anna & Hotari, Kaisa-Elina (2011). Eettinen kuormitus ja toimintaympäristö nuorten palveluissa. *Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja*. Jyväskylä: Ps-kustannus, 67–92. Luettu 5.10.2017.

Millar, Malcolm & Corby, Brian (2006). The Framework for the Assessment of children in Need and their Families – a Basis for "therapeutic" Encounter? *The British Journal of Social Work* 36 (3), 887-899. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch321>

Milner, Judith & O'Byrne Patrick (2002). *Assessment in Social Work*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave Macmillan. Tulostettu 3.9.2013.

Munro, Eileen (2008). *Effective Child Protection*. Sage. Tulostettu 3.9.2013.

Munro, Eileen (2010). Learning to reduce risk in Child Protection. *The British Journal of Social Work*, 40, (4), 1135–1151. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcq024>

Munro, Eileen (2011). *The Munro Review of Child Protection. Final report: the child's journey.*

http://www.education.gov.uk/munroreview/downloads/8875_DfE_Munro_Report_TAGGED.pdf. Luettu 5.12.2012.

Mutka, Ulla (1998). *Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuuden vahvan hyvinvointivaltion jälkeen.* SoPhi: Jyväskylän yliopisto.

Muukkonen Tiina & Paasivirta Annukka (toim.) (2012). *Lupa kehittää. Innostavaa ja yhteisöllistä oppimista lastensuojelussa. SOCCA:n ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 27, 2012.* Helsinki: Unigrafia, 25–98

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004). *Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja.* Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 1:2004.

Muukkonen, Tiina (toim.) (2008). *Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 17.* Helsinki: Yliopistopaino.

Muukkonen, Tiina (2016). *Luottamus lastensuojelussa – monitoimijaisen yhteistyön rakentuminen.* Teoksessa Satka, Mirja, Julkunen, Ilse, Kääriäinen, Aini, Poikela, Ritva, Yliruka, Laura & Muurinen, Heidi (toim.). *Käytäntötutkimuksen taito.* Heikki Waris-instituutti ja Mathilda Wrede-instituutti, 227–257.

Myllärniemi, Anniina (2006). *Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla.* SOCCA:n ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 7/2006. Helsinki: Yliopistopaino.

Möller, Sointu (2004) *Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen karttoitus lastensuojelussa. Pesäpuun opas- ja käsikirjat 1/2004.* Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Mänttari-van der Kuip, Marja (2015). *Sosiaalityöntekijöiden työyhteisölliset voimavarat subjektiivisen työhyvinvoinnin selittäjänä kunnallisessa sosiaalihuollossa.* *Työelämän tutkimus – Arbetslivsforskning* 13 (1), 3–19.

Möller, Sointu (2005). *Arviosta sanoisin. Tutkimus lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamisesta.* *Tutkimuksia* 1/2005. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Niiranen, Vuokko (2002). *Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityösäkin.* Teoksessa Juhila, Kirsi, Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö.* SoPhi, Jyväskylä, 63–80.

Oranen, Mikko (2006). *Tutkimista ja tunnustelua - lastensuojelun alkuarvioinnin käytäntöjä, malleja ja kehittämisen suuntia.* Alkuarviointi ja avohuolto-työryhmän loppuraportti 22.3.2006.

Paasivirta, Annukka (2016). Kohti avoimempaa lastensuojelua. Sosiaalityön asiantuntijuus läheisneuvonpidossa. Turun yliopisto Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Sosiaalitieteiden laitos. Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaatintutkimus. Marginalisaatiokysymysten erikoisala. Tulostettu 5.9.2017.

Paaso, Sari–Anne & Vario, Pipsa (2016). Salapoliisitoiminnan opas aikuisille. Pesäpuu ry.

Palsanen, Kati (2013). Yhteistutkiminen. Opas sosiaalityöhön. Soccan työpapereita 2013:3.

Parton, Nigel (2003). Rethinking Professional Practice: The Contributions of Social Constructionism and the Feminist "Ethics of Care". *British Journal of Social Work* 33(1), 1–16. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1093/bjsw/33.1.1>

Parton, Nigel (2008). Changes in the Form of Knowledge in Social Work: From the Social" to the Informational"? *The British Journal of Social Work*, Volume 38, (2), 253–269. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1093/bjsw/bcl337>

Pekkarinen, Elina & Tapola-Haapala, Maria (2009). Kriittinen realismi sosiaalityössä – tiedontuotannosta emansipaatioon. Teoksessa Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Juva: PS-kustannus, 183–201.

Petrelus, Päivi & Tulensalo, Hanna & Jaakola Anne–Mari & Hietämäki, Johanna (2016). Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Työpaperi 33/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Tulostettu 15.1.2017.

Petrelus, Päivi (2016). Lastensuojelun lapsi- ja perhekohtaisen arvioinnin kansainvälinen tutkimus. Teoksessa Petrelus & Päivi, Tulensalo, Hanna & Jaakola Anne–Mari & Hietämäki, Johanna. Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Työpaperi 33/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 60–74. Tulostettu 15.1.2017.

Petrelus, Päivi & Tulensalo, Hanna & Jaakola Anne–Mari & Hietämäki & Johanna (2016). Kohti lapsikeskeistä ja kokonaisvaltaista lapsen tilanteen ja tuen tarpeiden arviointia. Teoksessa Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Työpaperi 33/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 5–26.

Pilotointiraportti (2013). Julkaisematon.

Pitkänen, Miia (2011). Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 26.

Pitkänen, Niina (2018). Yhteistoiminnallinen sosiaalityö. Vuorovaikutus ja tiedon rakentuminen nuorten kokemuksissa. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalityön Pro gradu–tutkielma.

Pohjola, Anneli (1998). Sosiaalityön yliopistollisen koulutuksen kehittäminen. Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarja. Raportti opetusministeriölle 27.2.1998. Helsinki: Opetusministeriö.

Pohjola, Anneli (2010). Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 19–74.

Pohjola, Pasi, Pitkänen, Niina & Koivisto, Juha (2015). Sosiaalityön tietokäytännöt vuorovaikutteisina vaihtoalueina. *Janus* vol. 23(2), 175–189.

Pohjola, Pasi & Korhonen, Satu (2014). Social work as knowledge work: knowledge practices and multiprofessional collaboration. *Nordic Social Work Research*, 26–43. DOI: 10.1080/2156857X.2014.926285.

Pyykönen, Riikka (2012). Dokumentit töissä – osallistava dokumentointi. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. *Selvityksiä 2012:2*.

Pärnä, Katariina (2012). Kehittävä moniammatillinen yhteistyö prosessina. Lapsiperheiden varhaisen tukemisen mahdollisuudet. Turun yliopiston julkaisuja. SARJA – SER. C. OSA – TOM. 341.

<http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/77506/AnnalesC341Parna.pdf> . Luettu 2.10.2015.

Pölkki, Pirjo (2008). Osallistaa ja suojella. Näkökulmia lasten suojelua koskevan tutkimuksen eettiseen perustaan. Teoksessa Pietilä A–M, Länsimies–Antikainen H. Etiikkaa monitieteisesti. Pohdintaa ja kysymyksiä. Kuopion yliopiston julkaisuja F. *Yliopistotiedot*, 171–187. Luettu 6.10.2017.

Pölkki, Pirjo & Vornanen, Riitta & Pursiainen, Merja & Riikonen, Marjo (2012). Children’s Participation in Child-protection Processes as Experienced by Foster Children and Social Workers. *Child Care in Practice*, 18 (2), 107–125
DOI:10.1080/13575279.2011.646954

Pösö, Tarja (2004). Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Helsinki. Stakes. *Tutkimuksia* 133.

Pösö, Tarja (2005). Ilkeät ongelmat, hyvät käytännöt. *Finnsoc*. Sosiaalialan menetelmien arviointi. Kajaani: Stakes.
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77518/Finsoc2_2005.pdf?sequence=1
Tulostettu 3.9.2013.

Pösö, Tarja (2008). Kiistanalaiset perhesuhteet ja tutkimisen moraali. Teoksessa Notko, Marianne & Sevón, Eija (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Gaudeamus, 93–107.

Pösö, Tarja (2010). Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalisesta rajasta. *Janus* 4, (18), 324–336.

Pösö, Tarja (2011). Combatting Child Abuse in Finland. Teoksessa Gilbert, Neil, Parton, Nigel & Skivenes, Marit. *Child Protection Systems. International trends and orientations*. New York: Oxford University Press.

- Pösö, Tarja (2012). Lapsen etu, oikeuden ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Leena Autonen–Vaaranieniemi & Hannele Forsberg (toim.) *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 75–97.
- Rauhala, Pirkko–Liisa & Virokannas, Elina (2011). Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen–Fomin, Marja (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Ps-Kustannus: Juva, 235–256.
- Reinikainen, Sarianna (2007). Läheisneuvonpito lapsinäkökulmasta. Stakesin raportteja 7/2007.
- Rose, Wendy (2001). Assessing children in Need and Their Families. An Overview of the Framework. Teoksessa Jan (ed) *The child's world. Assessing children in need*. Department of Health, 39–45. Luettu 3.9.2013.
- Ruch, Gillian (2005). Relationship–based practice and reflective practice: Holistic approaches to contemporary child care social work. *Child and Family Social Work* 10 (2), 111–125. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2005.00359.x>
- Ruch, Gillian (2010). The Contemporary Context of Relationship-Based Practice. Teoksessa *Relationship–based Social Work. Getting to the Heart of Practice*. Ruch, Gillian, Turney, Danielle & Ward, Adrian (toim.) Cornwall: MPG Books Group, 13–28.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005). Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.). *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere:Vastapaino. 22–56.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) (2005). *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere:Vastapaino.
- Saario, Sirpa (2014). Audit techniques in Mental Health. *Acta Universitatis Tamperensis* 1907. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9379-9> Tulostettu 6.1.2015.
- Saikkonen, Paula & Kivipelto, Minna (2012). Tiedontuotannon mahdollisuudet sosiaalipalveluissa. *Janus* vol. 20 (3), 286–294.
- Saira, Pentti & Kankainen, Heidi (2014). Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy ja estäminen ja viranomaisten välinen tiedonvaihto. Työryhmän selvitys. *Julkaisu 1*. Helsinki: Sisäministeriö.
- Samsonsen, Vibeke & Willumsen, Elisabeth (2014). Assessment in Child Protection. Social worker's voices in England and Norway. *Journal of Comparative Social Work* 2014 (1). <http://journal.uia.no/index.php/JCSW/article/view/275>. Tulostettu 6.3.2015.
- Satka, Mirja & Karvinen–Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne (2005). Mitä sosiaalityön käytännöntutkimus on? Teoksessa Satka, Mirja, Karvinen–Niinikoski, Syn-

növe, Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki. Palmenia-kustannus, 9–22.

Satka Mirja (2011). Kvalitatiivinen arviointi ja sosiaalipalvelutyön vaikuttavuuden osoittaminen. Tutkiva sosiaalityö 2011.
<http://www.talentia.isinteksas.com/edocs/julkaisut/tutkivasosiaalityo2011/flip/>. Luettu 3.9.2013.

Satka, Mirja & Julkunen, Ilse & Kääriäinen, Aino, Poikela, Ritva, Yliruka, Laura & Muurinen, Heidi (2016). Käytäntötutkimus tietona ja taitona Teoksessa Satka, Mirja, Julkunen, Ilse, Kääriäinen, Aini, Poikela, Ritva, Yliruka, Laura & Muurinen, Heidi (toim.). Käytäntötutkimuksen taito. Heikki Waris- instituutti ja Mathilda Wrede-institutet, 8–30.

Saurama, Erja & Julkunen, Ilse (2009). Lähestymistapana käytäntötutkimus. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: Ps-kustannus, 293–313.

Selvityshenkilön arvio lastensuojelun henkilöstön riittävydestä ja ratkaisuehdotuksen kuormituksen vähentämiseksi.
<http://minedu.fi/documents/1271139/6184550/Selvityshenkil%C3%B6n+arvio+lastensuojelun+kuormitus+FINAL+050318.pdf/a489a36e-7c2f-4ac7-9372-6bb221d2705e/Selvityshenkil%C3%B6n+arvio+lastensuojelun+kuormitus+FINAL+050318.pdf.pdf> Tulostettu 2.4.2018.

Silvasti, Tiina (2014). Sisällönanalyysi. Teoksessa Massa, Ilmo (toim.) Polkuja yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen. Tampere: Gaudeamus, 33–48.

Sinko, Päivi (2004). Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt lastensuojelutyön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä. Helsingin yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Lisensiaatintutkimus. Tulostettu 6.9.2012.

Sinko, Päivi & Heinonen, Hanna (2014). Onnistuneen lastensuojeluprosessin johtaminen. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto. Lastensuojelun asiakastyössä toimivien näkemyksiä lastensuojelun nykytilasta. Lastensuojelun keskusliitto.

Sinko, Päivi & Muuronen, Kaisu (2013). Olisiko jo tekojen aika?

Sipilä, Anita (2011). Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet. Tiedot, taidot ja etiikka työntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta.
http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-0537-6/urn_isbn_978-952-61-0537-6.pdf Tulostettu 3.9.2013.

Sipilä, Jorma & Österbacka, Eva (2013). Enemmän ongelmien ehkäisyä, vähemmän korjaailua? Perheitä ja lapsia tukevien palveluiden tuloksellisuus ja kustannusvaikuttavuus. Valtiovarainministeriön julkaisuja 11/2013. www.vm.fi/julkaisut. Luettu 6.1.2014.

Skivenes, Marit (2010). Judging the Child's Best Interests. Rational Reasoning or Subjective Presumptions? *Acta Sociologica*. 53(4), 339–353. DOI: 10.1177/0001699310379142

Smale, Gerard & Tuson, Graham (1993). *Empowerment, Assessment, Care Management and the Skilled Worker*. London: National Institute for Social Work.

Socialstyrelsen (2013). *Barns Behov i Centrum*. Grundbok BBIC. <https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19217/2013-11-2.pdf>. Luettu 30.4.2014.

Spratt, Trevor (2001). The Influence of Child Protection Orientation on Child Welfare Practice. *The British Journal of Social Work*, Volume 31, (6), 933–954. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1093/bjsw/31.6.933>

Stenvall, Elina & Korkiamäki, Riikka & Kallio, Kirsi Pauliina (2015). Arjen moninaisuuden tavoittaminen tutustumisen kautta. Teoksessa Häkli, Jouni & Kallio, Kirsi Pauliina & Korkiamäki, Riikka (toim.). *Myönteinen tunnistaminen*. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. *Verkkójulkaisuja* 90, 39–64.

Stokes, Jacqueline & Schmidt, Glen (2012). Child Protection Decision Making: A Factorial Analysis Using Case Vignettes. *Social Work* 57 (1), 83–90. National Association of Social Workers. <http://sw.oxfordjournals.org/content/early/2012/06/03/sw.swr007>. Tulostettu 4.9.2013.

Suoranta, Juha (2008). *Haarautuvien metodologioiden puutarhassa*. Kasvatus- ja yhteiskuntatieteiden metodologisia kysymyksiä. Tampereen yliopiston kasvatustieteen laitos. Tampere: Tampereen yliopiston kasvatustieteen laitos. https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/65781/Suoranta_Haarautuvat_metodologia.pdf?sequence=1 Luettu 10.12.2017.

Thomas, Nigel (2002). Children, Family and the State: Decision-making and Child Participation. *Journal of Social Policy*, 32(4), 632–633. Doi:10.1017/S0047279403287195

Thomas, Nigel (2007). Towards a Theory of Children's Participation. *International Journal of Children's Rights* 15, 199–218. Doi: 10.1163/092755607X206489

Thomas, Jane & Holland Sally (2010). Representing Children's Identities in Core Assessments. *British Journal of Social Work* 40, 2617-2633.

Toimiva lastensuojelu (2013). *Selvitysryhmän loppuraportti*. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raportteja ja muistioita 2013: 19.

Toimiva lastensuojelu (2014). *Toteuttamissuunnitelma vuosille 2014–2019*. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raportteja ja muistioita 2014:19.

Tulensalo, Hanna (2016). Lapsi tiedollisena toimijana lastensuojelun sosiaalityössä. Teoksessa Satka, Mirja, Julkunen, Ilse, Kääriäinen, Aini, Poikela, Ritva, Yliruka,

Laura & Muurinen, Heidi (toim.). Käytäntötutkimuksen taito. Heikki Waris - instituutti ja Mathilda Wrede- institutet, 262–283.

Tulensalo, Hanna & Muukkonen, Tiina (2016). Lapsikeskeisyys lastensuojelun tilanearviossa – 2000 -luvun kehityksen ja nykytilan arviointia. Teoksessa Petrelius, Päivi, Tulensalo, Hanna, Jaakola Anne–Mari & Hietämäki, Johanna. Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Työpaperi 33/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 101–114. Tulostettu 15.1.2017.

Tulensalo, Kumpulainen & Kekkonen (2017). Monitoimijainen arviointi. Julkaisussa Erityis- ja vaativan tason palvelujen työpajaprosessin raportit – Osana lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa. Työpaperi 26/2017. Helsinki:Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 12–37.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2013). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Taylor, Carolyn & White, Sue (2006). Knowledge and Reasoning in Social Work: Educating for Humane Judgement. The British Journal of Social Work, Volume 36, (6), 937–954, <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1093/bjsw/bch365>

Törrönen, Maritta (2005). Lasten arjen yhteisöllisyys ja sosiaaliset verkostot. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen–Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim) Sosiaalityönkäytäntötutkimus. Palmenia-kustannus:Helsinki, 218–239.

Valtonen, Anu (2005). Ryhmäkeskustelut – millainen metodi? Teoksessa Ruusu vuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) (2005) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere:Vastapaino, 223–241.

van de Luitgaarden, Guido M.J. (2009). Evidence-Based Practice in Social Work: Lessons from Judgment and Decision–Making Theory. The British Journal of Social Work, Volume 39, (2), 243–260, <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1093/bjsw/bcm117>

Vierula, Tarja (2012). Asiakkaiden ja asiakirjojen väliset suhteet lastensuojelussa. Vanhempien näkökulma. Janus vol. 20 (2), 149–167.

Vierula, Tarja (2014). Lastensuojelun asiakkuus ja asiakirjat vanhempien kokemukse- na. Janus vol 22 (4), 343–360.

Vis, Svein Arild & Standbu, Astrid & Holtan Amy & Nigel, Thomas (2011). Participation and Health – a research weview of child participation in planning and decision–making. Child and Family Wocial Work 16, 326–335. DOI: 10.1111/j.1365-2206.2010.00743.x.

Vis, Svein Arild & Holtan, Amy & Thomas, Nigel (2012). Obstacles for Scild Participation in Care and Protection Vases – why Norwegian social workers find it difficult. Child Abuse Review Vol. 21, 7–23. DOI: 10.1002/car.1155. Tulostettu 3.9.2013.

Walker, Steven & Beckett, Chris (2003). *Social work assessment and intervention*. Lyme Regis: Russel House Publishing.

White, Susan & Susan Hall, Catharine & Peckover, Sue (2008). "The descriptive tyranny of the common assessment framework: Technologies of categorization and professional practice in child welfare". *The British Journal of Social Work*, Volume 39, (7), 1, 1197–1217, <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1093/bjsw/bcn053>

Winter, Karen (2009). Relationships matter: the problems and prospects for social worker's relationships with young children in care. *Child and Family Social Work* 14 (4), 450–460. DOI: 10.1111/j.1365-2206.2009.00628.x

Winter, Karen (2010). The perspectives of young children in care about their circumstances and implications for social work practice. *Child & Family Social Work* 15 (2), 186–195. DOI: 10.1111/j.1365-2206.2009.00658.x.

Yksi lapsi, yhteinen suunnitelma (2017). Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raportteja ja muistioita 2017: 36. Lape-hankkeeseen liittyvän moniammatillista tiedonhallintaa kehittävän työryhmän raportti. Helsinki 2017. Tulostettu 5.11.2017.

Yliruka, Laura (2015). Itsearviointi reflektiivisenä rakenteena. Kuvastin menetelmän toimivuus, käyttöönotto ja kehittäminen. Heikki Waris –instituutin tutkimuksia 1:2015. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Socca.

SUOSTUMUS TUTKIMUSHAASTATTELUUN OSALLISTUMISESTA

Annan suostumukseni siihen, että minua haastatellaan / osallistun sosiaalityöntekijöiden yhteiseen fokusryhmä-haastatteluun. Haastattelut toteutetaan vuoden 2013 aikana. Haastattelujen tarkempi ajankohta sovitaan, kun aineiston keruun kannalta olennaisen pilotoinnin etenemisen aikataulutuksesta on tarkempi tieto.

Minulle on ennen suostumustani keskustellen kerrottu tutkijan näkökulma aiheeseen ja tutkimuksen tehtävä. Olen tietoinen siitä, että valmiissa tutkimusraportissa ei ole minua koskevia tunnistetietoja. Minulla on myös mahdollisuus osallistua tutkimuksen aineiston analyysiin perustuvien tulosten arviointiin. Voin siinä yhteydessä halutesani tai tarvittaessa esittää kritiikkiä tai parannusehdotuksia tutkimustulosten esittämisen tapaan.

Paikka

Päivämäärä

Allekirjoitus ja nimenselvennys